

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika

Johanna Hollo

Eesti võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemused mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel

Magistritöö

Juhendaja: Häli Tarum, MA

Tartu 2016

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Johanna Hollo

31.05.2016

Abstract

ESTONIAN SANDWICH GENERATION AND THEIR EXPERIENCES WITH MULTIPLE CARETAKING RESPONSIBILITIES

The thesis describes the caretaking experiences of members of the Estonian sandwich generation. These are the people who simultaneously take care of their children and offer care and aid to their elderly parents or grandparents. Thus, their daily caretaking responsibilities and the possible strain it causes on their everyday lives may be viewed as double. In order to foresee possible social problems and offer adequate help and solutions in sharing caretaking responsibilities, it is necessary to gain insight into the daily experiences and opinions of the Estonian sandwich generation.

The research follows the lifeworld approach, which focuses on individuals' descriptions and interpretations of their everyday life, and its critical perspective, which helps to define conflicts between individuals' lifeworld and the surrounding systems in which they operate. The goal of this thesis is to research the lifeworld of the Estonian sandwich generation, focusing on their personal experiences of multiple caretaking responsibilities and bringing out the availability of supportive social services and benefits. Using a qualitative method, 8 semi-structured interviews were carried out with members of the Estonian sandwich generation. Data from these interviews was analyzed using a thematic method, bringing out the main ideas and themes that occurred in the interviews.

Results of the research show that the interviewees do not recognize multiple caretaking responsibilities as an equal burden. Taking care of children is perceived as natural, whereas caring for the elderly is seen as an additional strain on everyday life. This competes with the underlying views of traditional family model, values and responsibility. The interviewees perceived also the expectations of society to be more supporting of the traditional views, as caretaking is seen as a private family matter that should be successfully handled by family members. However, these expectations conflict with the reality of changing family models and the rise of individualistic values.

The results of the analysis indicate that there is a structural lag between institutions and the sandwich generation as a group. This means that a variety of institutions such as workplaces, schools, hospitals and social institutions do not recognize the strain of multiple caretaking responsibilities and do not see sandwich generation as a coherent target group. Thus, the social services and benefits available are unable to cater for the specific needs of the sandwich generation, being inaccessible and inflexible.

Key words: sandwich generation, lifeworld approach, multiple caretaking responsibilities, social services and benefits

Sisukord

Abstract.....	3
Sisukord.....	5
Sissejuhatus	7
1. Teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade ülevaade	9
1.1 Võileivapõlvkonna esindajad.....	9
1.1.1 Võileivapõlvkonna mõiste	9
1.1.2 Võileivapõlvkond ja mitmekordne hoolduskohustus.....	11
1.1.3 Mitmekordne hoolduskohustus võileivapõlvkonna esindajate heaolu mõjutajana	13
1.1.4 Võileivapõlvkonna esindajate argipäev ja eluilmakeskne lähenemine	18
1.2 Uuringu sihtrühma ja konteksti kirjeldus: võileivapõlvkonna esindajad Eestis	20
1.2.1 Varasemad uuringud ja ülevaade Eesti võileivapõlvkonnaga seotud statistikast	20
1.2.2 Võileivapõlvkonna esindajaid puudutav seadusandlus	24
1.2.3 Mitmekordse hoolduskohustuse kandmist toetavad sotsiaalteenused ja -toetused	26
1.2.4 Tallinnas, Tartus, Haapsalus ja Võrus pakutavad teenused ja toetused	27
1.2.5 Probleemipüstitus ja eesmärk.....	33
2. Metoodika.....	36
2.1 Uurimis- ja andmekogumismeetodi valik ja põhjendus	36
2.2 Valimi koostamine ja osalejate kirjeldused	38
2.3 Analüüsimetodi kirjeldus	41
2.4 Eetiline aspekt uurimuses	42
3. Intervjuude analüüs.....	44
3.1 Kontekst: võileivapõlvkond ja ülalpidamiskohustus	44

3.2 Võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemused hooldamisel ja hoolitsemisel	48
3.2.1 Pere ja lähedaste roll mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel	51
3.2.2 Tööl käimine ja mitmekordne hoolduskohustus	55
3.2.3 Mitmekordse hoolduskohustuse võimalikud tagajärjed	58
3.3 Hoolekandesüsteem ja võileivapõlvkonna esindajad	63
3.3.1 Võileivapõlvkonna esindajate kogemused sotsiaalteenuste ja -toetuste kasutamisel ...	63
3.3.2 Võileivapõlvkonna esindajate ootused hoolekandesüsteemile	70
4. Arutelu	74
4.1 Võileivapõlvkonna esindajad ja mitmekordne hoolduskohustus: lapsed kui loomulik osa, eakad kui lisakoormus	74
4.2 Vastuolu võileivapõlvkonnale pandud kohustuste ning traditsiooniliste pereväärtuste ja muutunud peremudeli vahel.....	75
4.3 Ühiskondlik ja institutsionaalne kontekst ei näe võileivapõlvkonda sihtrühmana ning ei teadvusta nende vajadusi	76
4.4 Võileivapõlvkonda kuuluvad inimesed vajavad individuaalset lähenemist	78
4.5 Võimalikud lahendused võileivapõlvkonna esindajate toimetuleku kindlustamiseks.....	79
Kokkuvõte	81
Kasutatud allikad	83
Lisad	90
Lisa 1. Eakatele, puuetega inimestele, lastele ja peredele ning lähedasi hooldavatele inimestele pakutavad sotsiaalteenused ja -toetused Tallinnas, Tartus, Haapsalus ja Võrus.	90
Lisa 2. Intervjuukava	94

Sissejuhatus

Töötades sotsiaalvaldkonnas eakatega, puutun igapäevaselt kokku eakatega seonduvate probleemidega, sealhulgas hooldusküsimustega. Erialane huvi ja varasemalt saadud teadmised ning kogemused andsid tõuke magistr töö kirjutamiseks eakatega seotud teemal. Juhendaja Häli Tarumi abiga jõudsin võileivapõlvkonna mõisteni, mis tundus uudne ja huvitav eriti seetõttu, et Eestis pole võileivapõlvkonda eraldi sihtrühmana varem uuritud. Kuigi on olemas mitmeid uurimusi omastehooldajate kohta, on võileivapõlvkonna mitmekordse hoolduskohustuse kandmise juures rohkem nüansse ning teistsugune probleemistik. Lisaks näitavad rahvastikuprognosis seda, et tulevikus kasvab tõenäoliselt mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste osakaal Eesti ühiskonnas. Seepärast otsustasin magistr töö keskenduda Eesti võileivapõlvkonna esindajatele, et anda neile võimalus oma hoiakute ja arvamuste väljendamiseks ja seeläbi paremini mõista mitmekordse hoolduskohustusega seotud probleemistikku. Töö eesmärgiks on seega uurida võileivapõlvkonda kuuluvate inimeste argipäeva kogemusi mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel ning tuua välja sobivate toetavate teenuste olemasolu ja kättesaadavus. Selleks lähtun järgmistest uurimisküsimustest:

- 1) Millised on võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemused mitmekordse hoolduskoormuse kandmisel?
- 2) Millised on võileivapõlvkonna esindajate kogemused olemasolevate teenuste ja toetuste kasutamisega?

Kuna valisin magistr töö teoreetiliseks lähtekohaks eluilmakeskse lähenemise, otsustasin uurimismeetodina kasutada kvalitatiivset meetodit, et saada intervjuude käigus rohkem teada võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemuste kohta mitmekordse hoolduskoormuse kandmisel. Need teadmised annavad võimaluse heita põgusa pilgu mitmekordset hoolduskohustust kandva inimese igapäevatoimetustesse, saada aimu sellest, mida tähendab hoolduskohustuse kandmine inimeste ja nende perekondade jaoks ning kuidas see nende toimetulekut mõjutab. Lisaks oli intervjeeritavatel võimalus kirjeldada, millist tuge on nad saanud sotsiaalteenuste ja -toetuste näol ning milliste asutuste ja ühenduste töö on aidanud mitmekordse hoolduskohustuse kandmist hõlbustada.

Magistritöö esimeses peatükis kirjeldan võileivapõlvkonna mõistet, mitmekordse hoolduskohustuse sisu ning mitmekordse hoolduskohustuse kandmise teemalisi varasemaid uuringuid. Toon välja Eesti võileivapõlvkonna esindajatega seotud olulisemad statistilised andmed, seadusandluse ning sotsiaalteenused ja -toetused. Samuti esitlen töö teoreetilist lähtekohta ehk eluilmakeskset lähenemist ning selle kriitilist perspektiivi. Peatükk lõpeb probleemipüstituse ja uurimuse eesmärgi sõnastamisega. Teises peatükis selgitan lähemalt kvalitatiivse uurimismeetodi olemust, kuidas õnnestus leida osalejaid ning milliste kriteeriumite alusel nad valisin ning kuidas teostasin intervjuude analüüsi. Kolmandas peatükis kirjeldan uurimuse tulemusi ja analüüsin läbi viidud intervjuusid. Analüüsi osas kirjeldan võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemusi mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel ning olemasolevate sotsiaaltoetuste ja -teenuste kasutamisel. Neljandas arutlevas peatükis esitan uurimuse tulemuste põhjal tehtud järeldused ning vastan uurimisküsimustele. Samuti toon välja võimalikud lahendused võileivapõlvkonna esindajate toimetuleku kindlustamiseks.

1. Teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade ülevaade

Teoreetiliste lähtekohtade peatükk on jagatud kaheks suuremaks alapeatükiks, millest esimene tutvustab võileivapõlvkonna ja mitmekordse hoolduskohustusega seotud mõisteid, selgitab hooldamise ja hoolitsemise sisu ning toob välja mitmekordse hoolduskohustuse kandmise võimaliku mõju võileivapõlvkonna esindajate erinevatele eluvaldkondadele. Võileivapõlvkonna argipäeva kogemuste uurimise teoreetiliseks aluseks on samas peatükis kirjeldatud eluilmakeskne lähenemine ja eluilmakeskse lähenemise kriitiline perspektiiv. Teine alapeatükk kirjeldab statistiliste andmete abil Eesti võileivapõlvkonda kuuluvaid inimesi ning lähedasi, kes neilt abi ootavad. Võileivapõlvkonna esindajaid puudutav seadusandlus ning teenuste korralduse kirjeldus loovad üldise konteksti, milles intervjueeritavate kogemusi analüüsida. Teine alapeatükk lõpeb magistritöö probleemipüstituse ja eesmärgi kirjeldamisega.

1.1 Võileivapõlvkonna esindajad

Võileivapõlvkonna esindajaid käsitlev peatükk annab üldise ülevaate magistritöös kasutatavatest peamistest mõistetest, mitmekordse hoolduskohustuse kandmise olemusest ning hoolduskohustuse kandmise tagajärgedest lähedasele. Eluilmakeskne lähenemine loob üldise teoreetilise raamistiku võileivapõlvkonna esindajate uurimiseks. Teemakohase statistika, seadusandluse ja sotsiaalteenuste ning -toetuste kirjeldamine selgitab sotsiaalpoliitilist tausta ja konteksti, milles võileivapõlvkonna esindajad igapäevaselt toimivad.

1.1.1 Võileivapõlvkonna mõiste

Eakate hooldamine tähendab sageli pikaajalist hooldust (inglise k *long-term care*), sest seeläbi toetatakse pikema ajaperioodi jooksul inimest, keda abistatakse terviseprobleemide lahendamisel, eneseteenindustoimingutel ja igapäevatoimetustel ning kes on seejuures sõltuv oma abistajast. Abistamise eesmärgiks on eaka inimese elukvaliteedi säilitamine ja terviseprobleemidest tulenevate raskuste leevendamine. (OECD, 2015) Pikaajalise hoolduse eripärasid kirjeldades jaotatakse hoolduse liigid reeglina kaheks: formaalseks ja mitteformaalseks hoolduseks. Formaalse

hoolduse (inglise k *formal care*) all mõeldakse riigi, kohaliku omavalitsuse, eraasutuse või mittetulundusühingu spetsialistide pakutavaid hooldusteenuseid. Mitteformaalse hoolduse (inglise k *informal care*) puhul teostavad hooldustoiminguid pereliikmed, sugulased, sõbrad, naabrid või teised, kellel pole vastavat väljaõpet ning hooldamisele kuluvat aega ei käsitleta töötundidena. (Triantafillou et al, 2010) Mitteformaalsete hooldajate mõiste hõlmab nii omastehooldajaid kui ka teisi abistajaid, kes pole eaka inimesega suguluses.

Seega kuuluvad mitteformaalsete hooldajate hulka ka võileivapõlvkonna (inglise k *sandwich generation*) esindajad. Need on inimesed, kes lisaks eakate vanemate hooldamisele hoolitsevad ka oma laste eest. Mõistet kasutas sellisel kujul esimesena 1981. aastal sotsiaaltöötaja ja -teadlane Dorothy A. Miller, kelle sõnul kuuluvad võileivapõlvkonda endast nii nooremaid kui ka vanemaid lähisugulasi hooldavad inimesed, kes kannavad hoolduskohustust täielikult enda õlul, mistõttu on ressursside ja toetuse andmise-saamise tasakaal paigast hooldajate kahjuks. Lisaks hoolduskohustusele peavad keskealised inimesed toime tulema ka isikliku arengu probleemidega, näiteks enda vananemise ja võimekuse langusega või niinimetatud “tühja pesa sündroomiga”, mis tuleneb sellest, et lapsed on kodust lahkunud. (Miller, 1981: 419)

Aastate jooksul toimunud demograafiliste muutuste tõttu on laienenud ka võileivapõlvkonna mõiste. Nüüdseks on sellele lisandunud *club sandwich*'i ehk kolmekordse võileiva, *open-faced sandwich*'i ehk lahtise võileiva ja *panini sandwich*'i ehk mitmekihilise võileiva metafoorsed mõisted, mis tähistavad lähedaste eest hoolitsemise ja nende hooldamise erinevaid variante ja on seotud põlvkondade vaheliste suhetega. Kolmekordse võileiva mõiste hõlmab 50-60 eluaastates omastehooldajaid, kellel tuleb lisaks eakatele vanematele ja täiskasvanud lastele hoolitseda ka lapselaste eest, või 30-40 aasta vanuseid omastehooldajaid, kes hoolitsevad oma laste, aga ka vanemate ja vanavanemate eest. Lahtise võileiva mõiste on mõnevõrra laiem. Selle all mõeldakse kõiki eakaid sugulasi hooldavaid ja laste eest hoolitsevaid inimesi, mille puhul ei ole oluline sugulussuhe, vaid samaväärne hoolduskoormus. *Panini*-võileiva mõiste on aga kõige laiem, kuna see hõlmab veel rohkem erinevates olukordades abivajajaid. See tähendab näiteks eaka vanema või sugulase ning haigestunud või puudega abikaasa, lapse või täiskasvanud lapse hooldamist, aga ka vanemad kaotanud lapselapse kasvatamist. (Abramson, 2015: 253)

Magistritöös lähtun *panini-võileiva* mõistest, kus olenevalt omastehooldaja vanusest hoolitsetakse oma laste ja/või lapselaste eest ning hooldatakse eakaid vanemaid ja/või vanavanemaid. Seejuures võivad hooldatavad olla ka abikaasa vanemad või vanavanemad ning peres võib olla lapsi, kellel on puue või krooniline haigus. Sellesse sihtgruppi kuuluvaid inimesi käsitlen töös võileivapõlvkonna esindajatena, kes kannavad mitmekordset hoolduskohustust.

1.1.2 Võileivapõlvkond ja mitmekordne hoolduskohustus

Võileivapõlvkonna esindajate mitmekordne hoolduskohustus võib hõlmata väga erinevaid tegevusi ja toiminguid sõltuvalt lähedaste vanusest, hooldusvajadusest ja tervislikust seisundist. Sellest tulenevalt saab põlvkondade vahelisi abistamissuhteid jaotada kaheks: afektiivsed sidemed ehk emotsionaalne lähedus ja tugi ning instrumentaalne seotus ehk majanduslik abi, laste hoidmine, majapidamistoimingud, abi eneseteenindusel ja muud sarnased tegevused. (Swartz, 2009:194) Mõlemat tüüpi abistamissuhted on olulised nii laste või lapselaste eest hoolitsedes kui ka eakaid vanemaid abistades. Lastepuhul on eriti esimeste eluaastate jooksul äärmiselt oluline vanemate lähedus, pidev tähelepanu ja toetus ning mänguliste tegevuste kaudu õppimine. Lisaks sellele tuleb mudilasi ja eelkooliealisi lapsi abistada igapäevatoimingutel nagu riietumine, toidu valmistamine ja söömine, hügieenitoimingud, koristamine ning muud tegevused. Eakate puhul tegeletakse sageli instrumentaalsete suhetega, kuid ka nende jaoks on oluline suhtlemine, empaatiline ja mõistev kohtlemine ning rahulik ja arvestav käitumisviis.

Lähtudes abi vajavate lähedaste abivajaduse eripäradest, saab mitmekordse hoolduskohustuse puhul eristada peamiselt kahte abistamise vormi, hooldamist (inglise k *caregiving*) ja hoolitsemist (inglise k *aid, care*), mis nõuavad hooldajalt samaaegselt erinevaid ressursse. Hooldamise all mõeldakse eakate vanemate abistamist toimingutel, millega eakad üldise tervisliku seisundi nõrgenemise või haiguse tagajärjel ise enam hakkama ei saa. Tervislikust seisundist sõltuvalt võivad eakad vajada erinevat tüüpi abi, mida võib jaotada kahte laiemasse kategooriasse: abistamine (inglise k *help*) ja hooldamine (inglise k *care*). Abistamise ehk instrumentaalsete igapäevatoimingute (inglise k *instrumental activities of daily life, IADL*) alla kuuluvad tegevused

nagu poes käimine, telefoni kasutamine, toidu valmistamine, transpordi kasutamine, majapidamistoimingud, pesu pesemine, ravimite võtmine ja rahaasjade korraldamine. Hooldamise ehk funktsionaalsete igapäevatoimingute (inglise k *activities of daily life, ADL*) all mõistetakse enese pesemist, riietumist, söömist, tualeti kasutamist jms eneseteenindusega seotud toiminguid. (LaPlante, 2010) Eaka inimese suutlikkus eelnimetatud toiminguid igapäevaselt sooritada on aluseks tema abivajaduse hindamisele. Samuti oleneb abivajaduse tüübist ja raskusastmest see, kui palju aega, energiat ja muid ressursse hooldajal eaka vanema toimetuleku tagamiseks kulub.

Hoolitsemine viitab alaealiste või täiskasvanud lastega seotud toimingutele, mida mõistetakse lähedaste vahelise loomuliku võrgustiku osana. See tähendab teineteise abistamist igapäevatoimingutel (Walker & Pratt, 1991) või keerulisematel eluetappidel, mil laps/lapselaps võib vanematelt vajada nii instrumentaalset kui ka materiaalist abi. (Swartz, 2009:196) Abivajadus võib seega olla pikaajaline või hõlmata ühekordseid toiminguid ning sõltub lapse/lapselaste vanusest ja vajadustest.

Sellest võib järeldada, et hoolitsemise ja hooldamisega seotud tegevuste sisu on erinev ning nõuab sageli erinevat tüüpi abi, kuna hoolitsemine on seotud laste või lapselastega ning hooldamine eakate vanematega. Mitmekordne hoolduskohustus tähendab seega kohustust hoolitseda laste ja/või lapselaste eest ning hooldada eakaid vanemaid või vanavanemaid. Nii kasutan *hooldamise*, *hoolitsemise* ja *mitmekordse hoolduskohustuse* mõisteid ka magistritöös.

Põlvkondade vahelised suhted toetavad perekonnas erinevat laadi suhete säilimist ja tagavad vajaliku abi. Positiivsed suhted suurendavad tõenäosust, et lapsed on valmis oma kõrges eas vanemaid igapäevatoimingutel abistama. Seejuures on motiveerivaks jõuks armastus vanemate vastu ning tajutav kohuse- ja solidaarsustunne. (Perrig-Chiello & Höpflinger, 2005:190) Täiskasvanud laste tajutud kohustus ja soov eakaid vanemaid abistada tuleneb perekonnaliikmete vaheliste ressursside vahetusest ja teineteise vastastikku toetamisest. Vanemad annavad lapsi kasvatades ressurssidena ära emotsionaalset tuge, raha ja aega, mida lapsed täiskasvanuna saavad vastastikku sarnases mahus pakkuda oma vanematele nende abistamise näol. (Silverstein et al,

2002: S3) Seetõttu tunnevad täiskasvanud lapsed hooldamise kohustust ning tajuvad samas vanemate ootusi saada raskes olukorras abi esmajoones just oma lastelt.

Vastastikuse toetamise eelduste ja kohustustega seostub ka põlvkondadevahelise solidaarsuse mõiste, mille võib mõtteliselt jagada kaheks. Mõiste esimene, emotsionaalne osa hõlmab emotsionaalset lähedust ja ühtekuuluvustunnet ning teine, instrumentaalne osa viitab igapäevaste emotsionaalsete, materiaalsete ja instrumentaalsete ressursside vahetusele. (Silverstein, 2006: 1070) Emotsionaalse osa puhul on tegemist lapse ja vanema suhetega, vastastikuse toetuse ja teineteise hoidmisega, mille üheks väljenduseks ongi pereliikmete omavaheline kokkuhoidmine ja vajadusel erinevat laadi abi pakkumine. Instrumentaalse põlvkondadevahelise solidaarsuse väljundiks on igapäevased tegevused, mis pereliikmete toimetulekut hõlbustavad. Võileivapõlvkonna esindajad investeerivad laste eest hoolitsedes oma tulevikku ning samaaegselt üritavad pakkuda eakatele vanematele nende panustatuga samaväärset tuge. Seega annavad nad mitmekordset hoolduskohustust täites sageli ära suuremas mahus ressursse, kui lastelt ja vanematelt sel hetkel vastu saavad. Põlvkondadevaheline solidaarsus aga eeldab, et tulevikus saavad praegu võileivapõlvkonda kuuluvad inimesed omakorda vajadusel abi ja tuge oma lastelt või teistelt lähedastelt.

1.1.3 Mitmekordne hoolduskohustus võileivapõlvkonna esindajate heaolu mõjutajana

Kui perekonnaliige satub abitusse olukorda, tuleb lähedastel kaaluda, kuidas tagada talle vajalik abi ning kes hakkab abistamisega tegelema. Sageli täidavad seda kohustust perekonna naisliikmed – tütred, abikaasad või miniad – kes elavad abivajajaga koos või tema lähedal. Kõige suurema tõenäosusega on eaka vanema hooldajateks ja abistajateks abielus tütred, kuna neil on võimalus hoolduskoormust abikaasa või teiste sugulastega jagada. (Engers & Stern, 2002) Traditsiooniliselt nähakse naisi empaatiliste abistajate ja hooldajatena, mistõttu eeldavad neilt hoolduskohustuse kandmist ka laialt levinud hoiakud ja tõekspidamised. Hoolimata konkureerivatest ema-, abikaasa- ja tütrerollidest võtavad naised tihti hoolduskohustuse enda kanda. (Ruppanner & Bostean, 2014) Moor'i ja Komter'i (2012) uuringus, mis keskendus põlvkondadevahelisele emotsionaalsele

seotusele selgus, et naised on eakate vanemate ja lastega lähedasemad kui mehed. Usalduslikud suhted põlvkondade vahel on seotud igapäevase hea läbisaamisega ja tiheda suhtlusega, mis omakorda suurendab tõenäosust, et naised vajadusel lähedastele appi tõttavad. Sellest tulenevalt mõjutab võileivapõlvkonna esindajate heaolu käsitlevate uuringute (Berglund, Lytsy ja Westerling, 2015; Moor & Komter, 2012; Ruppanner & Bostean, 2014) tulemuste kohaselt mitmekordne hoolduskohustus rohkem naissoost hooldajate toimetulekut, kuna naised võtavad hoolduskohustuse sagedamini enda kanda.

Mitmekordne hoolduskohustus eeldab hooldaja igapäevast panustamist abi vajavate lähedaste toimetuleku tagamiseks. Hooldamisele ja hoolitsemisele suures mahus ressursse kulutades on tõenäoline, et varem või hiljem avalduvad selle positiivsed ja negatiivsed mõjud mitmekordse hoolduskohustuse kandjaile endile. DeRigne ja Ferrante (2012: 100) toovad erinevaid võileivapõlvkonda käsitlevaid uuringuid koondavas artiklis välja, et enamasti mõjutab hoolduskohustuse kandmine inimeste füüsilist ja psüühilist heaolu ning tööalast ja majanduslikku toimetulekut. Järgnevates alapeatükkides lähtun nendest peamistest teemadest, toetudes empiirilistele uuringutele, mille tulemused kirjeldavad hoolduskohustuse mõju võileivapõlvkonna esindajatele või eakaid vanemaid hooldavatele inimestele.

Füüsiline ja psüühiline tervis

Mitmed uuringud on käsitlenud hooldamise mõju inimeste füüsilisele ja vaimsele heaolule, analüüsides inimeste enda subjektiivseid hinnanguid tervisele. Ruppanneri ja Bosteani (2014) Euroopa sotsiaaluuringu andmetel põhinevas uuringus paluti nii eakaid vanemaid hooldavatel kui hooldamisega mitte tegelevatel mees- ja naissoost pereliikmetel hinnata etteantud skaalal (WHO-5 heaolu indeks, inglise k *World Health Organization-5 well-being index*) oma heaolu. Indeks kujunes subjektiivselt tajutud psühholoogilise heaolu hinnangute tulemusena. Uuringust selgus, et kõige paremini tulevad toime hooldamisega mitte tegelevad mehed (indeksi väärtus 4,3) ning kõige madalamalt hindavad oma heaolu lähedasi hooldavad naised (indeksi väärtus 3,6). Seejuures oli naiste tajutud heaolu meestega võrreldes tunduvalt madalam ning samuti oli naissoost hooldajate hinnang heaolule madalam lähedasi mitte abistavate naiste omast. Seega võib väita, et

hoolduskohustuse kandmine mõjutab märgatavalt naiste tajutud heaolu ning naised tunnetavad hooldamise ja hoolitsemisega seotud stressi tugevamalt kui mehed.

Lähedaste hooldamisega tegelevate ja mitte hooldavate inimeste hinnanguid füüsilisele tervisele käsitlesid Berglund, Lytsy ja Westerling (2015) Rootsi elanike seas läbi viidud kvantitatiivses uuringus. Võrreldes inimestega, kes ei tegelenud lähedaste abistamisega, hindasid omastehooldajad oma füüsilist tervist keskmiseks või nõrgaks ning nad kogesid sagedamini päevi, kus füüsilise või vaimse tervise seisund muutis enesetunde halvaks või takistas töötamist. Uuringust selgus, et lisaks konkreetsete terviseprobleemide esinemisele mõjutavad hinnangut tervisele ka haridustase, majanduslik toimetulek ja sotsiaalse tugivõrgustiku olemasolu. Seega ei sõltu hoolduskohustust kandva inimese füüsiline ja vaimne heaolu ainult abivajajate seisundist ja hooldamise mahust, vaid ka sellest, kuidas suudab inimene hoolduskohustuse kõrvalt toime tulla töötamise, majandusliku toimetuleku ja suhete võrgustikuga.

Eakate vanemate tervisliku seisundi muutlikkust ja sellega seotud probleeme käsitleti Boyzchuki ja Fletcheri (2016) uuringus, mille kohaselt mõjutasid eakate terviseprobleemid otseselt hoolduskoormuse intensiivsust. Sellest omakorda aga sõltus mitmekordset hoolduskohustust kandvate lähedaste suutlikkus jaotada aega laste, töökohustuste, lemmikloomade ja isiklike huvide või hobide vahel. Olukorras, kus eaka vanema tervis ootamatult halvenes, toetusid omsatehooldajad abikaasale, teistele lähedastele või sugulastele. Sageli aga polnud sugulased suutelised või valmis hooldamisel aitama, mistõttu koormus ühele perekonnaliikmele suurenes veelgi. Lisaks sellele ootasid eakad vanemad suuremas mahus hooldamist ja abistaja kättesaadavust teistest asjaoludest hoolimata. Sarnased olukorrad tekitasid peresuhetes pingeid ning lisastressi abistavatele lähedastele.

Töötamine ja majanduslik toimetulek

Kuna lähedaste eest hoolitsemist ja nende hooldamist ei käsitleta mitteformaalse hoolduse puhul töötundidena, tuleb võileivapõlvkonna esindajatel abistamisega tegeleda vabal ajal või vähendada selle arvelt töötunde. Bolini, Lindgreni ja Lundborgi 2008. aasta SHARE (inglise k *The Survey of*

Health, Age and Retirement in Europe) andmestikul põhinevast uuringust selgus, et lähedaste eest hoolitsemine ja nende hooldamine vähendas lisakoormuse tõttu tööturul osalemise võimalusi või töötunde. Negatiivne mõju töötamise võimalustele tuli esile nii naiste kui ka meeste puhul. Uuringus võrreldi ka Lõuna-, Kesk- ja Põhja-Euroopa riikide vahelisi erinevusi, sõltuvalt sellest, milline on riikides valitsev hoolekandesüsteem ning millised on üldiselt levinud vaated ja normid seoses lähedaste hooldamisega ja nende eest hoolitsemisega. Võrdlusest selgus, et traditsiooniliselt religioossemates Lõuna-Euroopa riikides, kus on suur tähtsus perekonnal, põlvkondadevahelistel suhetel ja teineteise eest hoolitsemisel, on hoolduskohustust kandvatel inimestel lihtsam tulla toime nii tööalaste kui hooldamisega seotud kohustustega. Ühiskonnas levinud hoiakute mõjul mõistavad tööandjad kohustust ja vajadust pereliikmete eest hoolt kanda ning tänu sellele ollakse paindlikumad. Kesk- ja Põhja-Euroopa riikides on olukord vastupidine – hooldamist ei nähta alati lähedaste jaoks vältimatu kohustusena, kuna eksisteerivad paremini toimivad ja riiklikult rahastatud tugiprogrammid. Seetõttu oodatakse hoolduskohustust kandvatelt inimestelt suuremat pühendumist töökohustustele.

Tööl käivad mitmekordset hoolduskohustust kandvad inimesed saavad võimalusel ka rahaliselt toetada oma täiskasvanud lapsi või eakaid vanemaid. Majanduslik toetamine hõlmab näiteks raha andmist, arвете või laenumaksete tasumist, raha kinkimist või muid sarnaseid toiminguid. Iirimaal 2014. aastal läbi viidud uuringust selgus, et rahaliselt toetatakse eelkõige lapsi ning eakatele vanematele osutatakse muud laadi abi. Seejuures avaldas laste majanduslik toetamine abistajate füüsilise ja vaimse tervise hinnangutele positiivset mõju, kuid eakate vanemate puhul oli majandusliku abi mõju osalejate hinnangul stressi ja majanduslikke raskusi tekitav. (McGarrigle, Cronin ja Kenny, 2014) Seega peetakse täiskasvanud laste majanduslikku abistamist loomulikuks, kuid eakate puhul kogetakse seda kui lisakoormust. Uuringu tulemused peegeldasid olukorda Iirimaal, kuid Lääne-Euroopas on eakate vaesusrisk madalam kui Eestis. Eurostati 2013. aasta andmetel elab 18% Eesti elanikkonnast vaesusriskis ning pensionäride hulgas on vaesusriskis koguni 27%. Iirimaal seevastu on samad näitajad vastavalt 14% ja 10%. (Eurostat, 2013) Seetõttu võib eeldada, et Eesti eakad vajavad oma lastelt või lapselastelt veel sagedamini majanduslikku abi näiteks elamiskulude katmiseks, ravimite ja abivahendite ostmiseks või raviteenuste eest tasumiseks, kui eelnevalt viidatud Iirima kogemused näitavad.

Siiski ei pruugi eakate vanemate abistamine alati koormaks olla, vaid tihedamal suhtlemisel ja koos elamisel võivad olla ka positiivsed mõjud. Ingersoll-Dayton, Neal ja Hammer (2001) kirjeldavad seda positiivse vastastikuse mõjuna, kus lapsed abistavad oma eakaid vanemaid ning samas saavad vanematelt vastu majanduslikku ja emotsionaalset toetust ning abi igapäevatoimingutel majapidamises ja laste eest hoolitsemisel. Eakad võivad pakkuda majanduslikku abi elukoha eest tasumisel näiteks laenumaksete näol või abistamise eest tasu makstes. Lisaks sellele töid uuringus osalejad välja, et sageli on eaka vanemaga koos elades hea võimalus temalt nõu küsida või emotsionaalset tuge otsida. Juhul, kui eakate tervislik seisund seda võimaldab, on nad meeleldi nõus abistama jõukohastel majapidamistoimingutel või lapselaste eest hoolitsemisel. Uuringus osalenud mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste eakate vanemate füüsiline ja vaimne seisund võimaldas neil olla koduses keskkonnas iseseisev ning abistada oma lapsi ja lapselapsi. Tänu sellele suureneb täiskasvanud laste võimalus minna laste ja majapidamise kõrvalt täiskohaga tööle. Kuigi eakate vanemate soovi ja taht perekoona igapäevaelus kaasa lüüa hinnati ja soodustati, tekitas see lähedaste sõnul ka muret ja stressi. Sageli pingutasid eakad toimetamisel üle, tehes seeläbi liiga enda tervisele ja vajades tegelikult veelgi suuremat abi oma lastelt.

Võttes kokku eelnevalt esitletud uuringute tulemused võib öelda, et mitmekordse hoolduskohustuse mõju võileivapõlvkonnale on mitmekülgsest uuritud nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetodeid kasutades. Uuringute peamised tulemused näitavad, et hoolduskohustuse kandmine mõjutab inimeste igapäevast toimimist enamasti negatiivselt, tekitades tööalaseid pingeid, lahkavamusi pereliikmete vahel ning füüsilise ja vaimse tervise probleeme. Hoolduskohustust kandvate inimeste tajutud heaolu mõjutavad sellele lisaks ka levinud normid, suhtumine lähedaste hooldamisse ning olemasolevad riiklikud tugiprogrammid. Sellest tulenevalt ongi oluline uurida Eesti võileivapõlvkonna esindajate subjektiivseid kogemusi hoolduskohustuse kandmisel, sest nagu näitavad teiste riikide kogemused võib mitmekordne hoolduskohustus mõjutada inimeste füüsilist ja psüühilist tervist ning töötamist ja majanduslikku toimetulekut. Kogemuste ja kirjelduste põhjal kujuneb välja võileivapõlvkonna esindajate nägemus hoolekandesüsteemi korraldusest ja lähedaste eest hoolitsemise ja nende hooldamisega seotud ühiskondlikest tõekspidamistest.

1.1.4 Võileivapõlvkonna esindajate argipäev ja eluilmakeskne lähenemine

Magistritöös kasutan võileivapõlvkonna esindajate uurimiseks eluilmakeskset lähenemist. Eluilmakeskne lähenemine on üks viisidest, mille abil on võimalik õppida tundma indiviidi igapäevast toimimist, lähtudes tema argipäeva kirjeldustest ning igapäevaelu aspektidele antud tähendustest. Lähenemine arenes välja hermeneutikast, mis keskendus algselt religioossete tekstide tõlgendamisele, kuid hiljem sai kogemuste tõlgendamise ja mõistmise aluseks ka sotsiaalteadustes. (Sandywell, 1996 Kinsella, 2006 kaudu) Hermeneutilise lähenemise üheks põhiideeks on püüda kogetut mõista, mitte selgitada. See tähendab, et nähtust või kogemust kirjeldatakse seda kindla teooria või meetodiga sidumata ning tõlgendamisel üritatakse jõuda mõistmiseni. (Jardine, 1992 Kinsella, 2006 kaudu)

Sotsiaaltöö teorias ja praktikas hakati inimeste eluilmale keskenduma 1970. aastatel Saksamaal, kus inimeste individuaalsetest kogemustest ja vajadustest lähtudes hakati ümber kujundama kogu sotsiaalsüsteemi. Lähenemine vastandus varasemalt valitsenud jäigale struktureeritud süsteemile ning soodustas arutelu ja teadmiste vahetust sotsiaaltöö klientide ja praktikute vahel. (Grunwald & Thiersch, 2009: 132) Neid põhimõtteid saab rakendada ka kvalitatiivsetes uurimustes, mille kaudu kogutakse andmeid uuritavatega kohtudes ning püütakse saadud andmeid korrastades ja tõlgendades jõuda nende igapäevaelu osade mõistmiseni. Nii on võimalik teada saada, milliste põhimõtete ja seaduspärasuste järgi konkreetsesse sihtgruppi kuuluvad inimesed sotsiaalses keskkonnas toimivad. (Neuman, 2003a: 76)

Eluilmakeskse lähenemise puhul lähtutakse uurimisel indiviidi subjektiivsetest nägemustest, vaadetest ja kogemuste kirjeldustest, käsitledes inimest kui oma eluilma eksperti. Seeläbi on võimalus mõista inimese argipäeva ning tema subjektiivseid arusaamasid seoses igapäevatoimetustega, mille kaudu selguvad suhete mustrid ning võimalikud takistused ja puudujäägid sotsiaalsetes interaktsioonides. (Deinet, 2009 Spatscheck, 2012 kaudu) Inimeste subjektiivsetest kogemustest koorub välja nende igapäevaelu reaalsus ja argipäev ning see, kuidas nad ümbritsevat näevad ja mõistavad. Seetõttu on mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste nägemused oma olukorrast ning lähedaste abistamisega seotud toimetuste kirjeldused

oluliseks aluseks võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemuste ja selles sisalduvate sotsiaalsete interaktsioonide mõistmisel.

Argipäeva kogemused aitab laiemasse sotsiaalsesse konteksti asetada eluilmakeskse lähenemise kriitiline perspektiiv (inglise k *critical social science, critical approach*). Kriitiline perspektiiv on lähedalt seotud kriitilise sotsiaalteooriaga, mis arenes välja 1930. aastatel Saksamaal Frankfurdi koolkonnas. Järgnevate aastakümnete jooksul täienes kriitiline perspektiiv mitmete sotsiaalteadlaste ja filosoofide töö tulemusena. Kriitiline perspektiiv keskendub sellele, kuidas mõjutab ajaloolis-kultuuriline taust sotsiaalset struktuuri. Inimeste kogemusi uurides on võimalik kirjeldada ühiskonnas levinud diskursuste ning võimuhete mõju sotsiaalsele struktuurile ja indiviidide toimimisele sotsiaalsetes süsteemides. (Kincheloe & McLaren, 1994) Seejuures tõstab kriitiline perspektiiv esile sotsiaalsete struktuuride osi, mis tekitavad konflikte, muutusi või mõjuvad rõhuvatena. Inimeste igapäevaelu kogemuste kirjeldamisel ja tõlgendamisel käsitleb kriitiline perspektiiv kogemusi laiemalt ja seob need sotsiaalsete, ühiskondlike ja ajalooliste mõjuteguritega. See tähendab, et inimese igapäevane toimimine põhineb subjektiivsetel valikutel, kuid leiab aset varasemalt välja kujunenud ideede, normide ja uskumuste raamistikus. (Neuman, 2003b: 81-86) Seega mõjutavad inimeste valikuvõimalusi keskkond ja ühiskondlik kontekst, kus nad tegutsevad. Kogemuste analüüsimine kriitilise perspektiivi põhimõtetest lähtudes annab võimaluse tuua esile laiema taustsüsteemi mõjutegurid, mis võileivapõlvkonda kuuluvate inimeste igapäevaelu reaalsust kujundavad. Võileivapõlvkonna esindajaid mõjutavad nii üldine sotsiaalpoliitiline ja ühiskondlik kontekst kui ka levinud tõekspidamised ja väärtushinnangud, mis võivad sihtgrupi igapäevast toimimist toetada või takistada. Kriitilist lähenemist kasutavate uurijate eesmärgiks on seejuures takistavate ja rõhuvate arusaamade ja normide muutmine ning sihtgruppi kuuluvate inimeste võimustamine.

Uurimuse seisukohast on oluline lähtuda intervjueeritavate eluilmast, kuna see annab aimu inimeste subjektiivsetest kogemustest, neile antud tähendustest ja tõlgendustest. Eluilmakeskse lähenemise kriitilisest perspektiivist lähtumine toob rõhutatult esile ühiskondliku raamistiku, milles võileivapõlvkonna esindajad igapäevaselt toimivad, käituvad ja otsustavad. Võileivapõlvkonna esindajate kogemuste kirjeldamine eluilmakeskse lähenemise tõlgenduslikku

(inglise k *interpretative*) ja kriitilist perspektiivi kasutades loob seoseid inimeste isikliku elu tasandi ja laiemate süsteemide vahel. See omakorda toob esile võileivapõlvkonna igapäevaelu need aspektid, mis vajaksid tähelepanu ja muutmist ühiskondlikul tasandil. Rõhuvate aspektide märkamine, esile tõstmine ja probleemidele tähelepanu pööramine annab enesekindlust ja tuge lähedaste eest hoolitsevatele ja neid hooldavatele inimestele ning teisalt loob lähtepunkti seda sihtgruppi puudutava sotsiaalpoliitilise süsteemi muutmiseks ja täiendamiseks.

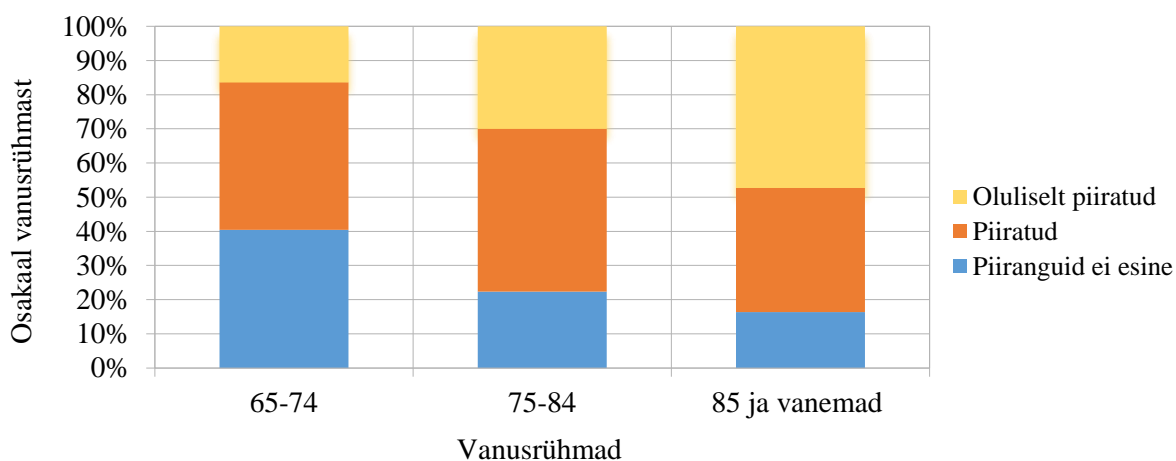
1.2 Uuringu sihtrühma ja konteksti kirjeldus: võileivapõlvkonna esindajad Eestis

Järgnevates peatükkides on välja toodud olulisemad statistilised andmed Eestis elavate eakate, laste ja noorte arvu ning nende sotsiaaldemograafiliste näitajate kohta; antud ülevaade võileivapõlvkonda puudutavast seadusandlusest; ning intervjueeritavate elukohtadest lähtuvalt kirjeldatud vastavates kohalikes omavalitsustes pakutavaid eakatele, lastele, puuetega inimestele ja omastehooldajatele suunatud teenuseid ja toetuseid. Kuna teenuste ja toetuste kättesaadavus sõltub aga sageli inimese elukohast, on viimases alapeatükis välja toodud teenuste ja toetuste loetelu, mille alusel on võrreldud olukorda erinevates kohalikes omavalitsustes, kus intervjueeritavad elavad.

1.2.1 Varasemad uuringud ja ülevaade Eesti võileivapõlvkonnaga seotud statistikast

Võileivapõlvkonna kui uurimuses käsitletava sihtrühma kirjeldamiseks on välja toodud andmed omastehooldusega tegelevate inimeste kohta, kuna mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste kohta kvantitatiivsed andmed puuduvad. Siiski annavad võileivapõlvkonna võimalikust hetkeolukorrast aimu ka omastehooldajatelt kogutud andmed, mis kirjeldavad hooldajate põhilisi demograafilisi tunnuseid, hoolduskoormuse jaotumist ning selle mõju hooldaja isiklikule elule ja tervisele. Lisaks on kirjeldatud nii eakate kui ka laste ja noorte osakaalu rahvastikust ning toodud arvuliselt välja, kui paljud neist vajavad igapäevaselt abi ja toetust, andmaks paremat ettekujutust võileivapõlvkonnale langevast mitmekordsest hoolduskohustusest.

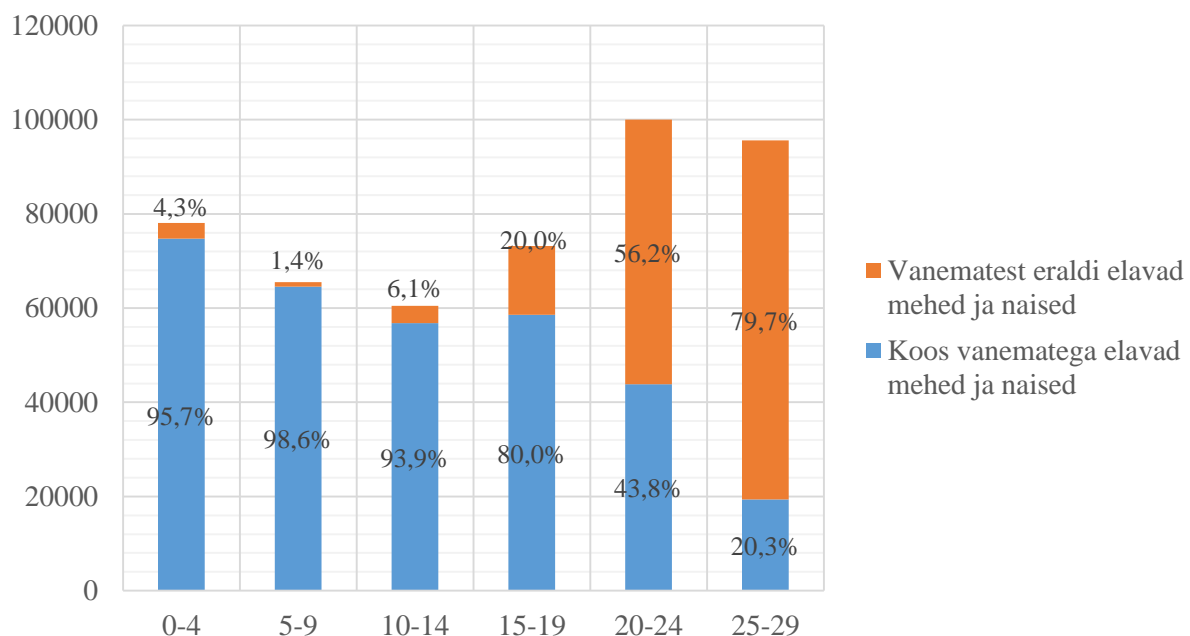
Võileivapõlvkonna suurus, hoolduskoormuse jaotumine ja intensiivsus on seotud eakate inimeste arvuga ja nende seas levinud terviseprobleemidega. Statistikaameti 2015. aasta andmetel elas Eestis 246 352 eakat inimest, kes olid 63-aastased või vanemad. Eakad, kellele on määratud puue, moodustavad sellest koguarvust 32% ehk ligi ühe kolmandiku. (Statistikaamet, 2015) Lisaks võib oletada, et üsna suurele osale eakatest pole ametlikult puuet määratud ning see ei kajastu statistikas, kuid lähedased abistavad ja toetavad neid sellest hoolimata. Samuti on suur hulk eakaid, kes võivad erinevat laadi abistamist vajada ilma, et neil oleks puue või rasked terviseprobleemid. Abivajadus suureneb märgatavalt pärast 75. eluaastat, mil pidevat kõrvalabi vajavad 88% sellesse vanusgruppi kuuluvatest inimestest. (Sotsiaalministeerium, 2009) Abivajadus on eakate puhul eelkõige seotud tervisliku seisundiga ning võib varieeruda igakuisest asjaajamisest arvete tasumisel kuni ööpäevaringse abini hügieenitoimingutel ja eneseteenindusel. Eurostati 2014. aasta andmestikus 65-aastaste ja vanemate inimeste kõrvalabi vajadust vaadeldes selgub samuti, et abivajadus suureneb vanuse kasvades (vt joonis 1). Näiteks ei esine igapäevaelu toimetustel piiranguid 40%-l 65-74 aastastest inimestest, kuid 75-84 aastaste inimeste puhul väheneb see 22%-ni ja 85-aastastest või vanematest inimestest tulevad iseseisvalt toime vaid 16% vanusrühmast.

Joonis 1. Tervisest tingitud igapäevaelu piirangutega inimeste osakaal Eesti rahvastikust vanuse järgi. Allikas: Eurostat, 2014.

Teisalt mõjutab mitmekordse hoolduskohustuse kandmist alaealiste ja täiskasvanud laste arv perekonnas. Statistikaameti 2011. aasta andmetel elab koos abielus või vabaabielus vanemate või

üksikvanemaga 254 664 alaealist last (Statistikaamet, 2011a). Laste abistamine ja toetus muutub koos nende vanusega – imikud ja mudilased vajavad abi ja juhendamist igapäevatoimetustel ja hügieenitoimingutel, koolieelikuid ja algklassilapsi tuleb õpetada ja julgustada iseseisvalt hakkama saama ning teismeeas lapsed vajavad sageli emotsionaalset tuge ning mõistvat suhtumist. Kuigi 18-aastaseks saanud isikut loetakse täisealiseks, ei tähenda see vanemate toe katkemist. Vanematepoolne toetus jätkub iseseisvat elu alustavale noorele suuresti majandusliku ja emotsionaalse abi näol. Näiteks asuvad paljud noored omandama kõrgharidust vanematekodust eemal, kuid kuni 24-aastaseks saamiseni loetakse neid vanemate leibkonna osaks, mistõttu ei pruugi nad saada vajalikku majanduslikku toetust kõrgkoolilt. Elamiskulude vähendamiseks jäädakse võimalusel elama vanemate juurde – jooniselt 2 võib näha, et 2011. aasta andmetel elab 43 836 noort inimeste vanuses 20-24 koos abielus või vabaabielus vanemate või üksikvanemaga. (Statistikaamet, 2011b) See moodustab samasse vanuserühma kuuluvatest noortest ligikaudu 44%, mis tähendab, et ligi pooltele selles vanuses noortest pakuvad vanemad tasuta elamispinda ning tõenäoliselt lisandub sellele vajadusel ka muud laadi toetus. 25-29-aastastest noortest elab 19 378 ehk ligikaudu 20% sama vanuserühma noortest koos abielus või vabaabielus vanemate või üksikvanemaga. (Statistikaamet, 2011b)

Joonis 2. Eesti rahvastik vanuserühmade alusel ning koos vanematega ja vanematest eraldi elavad kuni 29-aastased inimesed. Allikas: Statistikaamet, 2011a, 2011b.

Statistikast selgub, et hoolimata seaduslikust täisealiseks saamisest vajavad vanematelt mitmekülgset abi ja toetust ka noored. Kodust lahkunud täisealised lapsed võivad lisaks majanduslikule ja emotsionaalsele toetusele vajada vanemate poolset abi oma laste eest hoolitsemisel, nende hoidmisel ja kasvatamisel. Seeläbi jätkub mitmekordse hoolduskohustuse kandmine tööealiste vanemate jaoks juba vanavanema rollis. Sellest võib järeldada, et praegu keskeas olevatel inimestel tuleb tulevikus mitmekordset hoolduskohustust veelgi suuremas mahus kanda.

Mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste kohta pole Eestis varem läbi viidud konkreetselt sellele sihtgrupile suunatud uuringut. Statistilisi andmeid omastehooldajate demograafilise tausta ja toimetuleku kohta leiab sotsiaalministeeriumi 2009. aastal avaldatud puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormust käsitlevast uuringust. Magistritöös on kasutatud 2009. aastast pärinevaid andmeid, kuna uuemaid usaldusväärseid andmeid Eesti omastehooldajate ega võileivapõlvkonna esindajate kohta pole saadaval. Siiski annavad uuringu tulemused piisavalt aimu sihtgrupi koosseisust ja peamistest esile tõusnud probleemidest.

2009. aastal avaldatud uuringu kohaselt on hoolduskohustuse kandjatest 62% naised ning keskmine omastehooldajate vanus jääb vahemikku 50-75 eluaastat. Omastehooldajate suhteliselt kõrgest keskmisest vanusest lähtudes võib oletada, et paljud neist hooldavad eakaid vanemaid ning pakuvad lapselaste eest hoolitsedes tuge oma täiskasvanud lastele. Uuringus kajastati eelkõige omastehooldajate rolli eakate ja/või puuetega inimeste hooldajatena. Vastanutest 37% väitis, et vajab 65-aastase või vanema inimese hooldamisel lisaabi, kuid riiklike või kohaliku omavalitsuse teenuste näol said abi vaid 16% omastehooldajatest. Abistavate teenuste hulka lugesid vastajad reeglina puudega inimesele või eakale suunatud teenuseid, kuna ainult omastehooldajatele mõeldud sotsiaalteenuseid on vähe või neid pole saadaval. Eakaid või puuetega inimesi hooldanud omastest jagavad hoolduskoormust teiste inimestega peaaegu pooled (41%), kuid vaid 7% neist abistab hoolduskoormuse vähendamisel tugiisik või muu väljastpoolt perekonnaringi tulnud abistaja.

Seega tulevad hoolduskoormuse jagamisel appi eelkõige teised pereliikmed, sugulased ja sõbrad. Samuti viitavad sellised uuringu tulemused hoolduskoormust jagada aitavate ning muude toetavate teenuste puudusele, halvale kättesaadavusele või puudulikule sihtgrupile suunatud teavitustööle. Hoolduskoormuse jagamine aitab omastehooldajal leida aega puhkuseks, kuid nagu uuringust selgub, ei saa seda võimalust soovi korral kasutada kõik omastehooldajad. Sellega kaasneb sageli omastehooldajate endi tervise halvenemine. Uuringusosalenud omastehooldajatest on 63%-l mõni pikaajaline terviseprobleem või haigus, mis takistab neil igapäevaselt toime tulla. Lisaks füüsilistele vaegustele toodi välja emotsionaalset kurnatust, stressi, masenduse ja depressiooni esinemist. Sellest järeldub, et hoolduskoormusel on märgatav mõju omastehooldusega tegeleva inimese enda füüsilisele ja vaimsele tervisele, toimetulekule ning heaolule.

1.2.2 Võileivapõlvkonna esindajaid puudutav seadusandlus

Riigipoolne eeldus, et vanemad kannavad hoolt nii oma järeltulijate kui vajadusel ka eakate vanemate eest, sisaldub Perekonnaseaduse (2016) §96, mille järgi on ülalpidamist kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased. See tähendab, et ülalpidamiskohustus hõlmab täisealisi sugulasi kahe põlvkonna ulatuses. Vanematel ja vanavanematel tuleb hoolitseda oma laste eest, kuid samaväärne kohustus oma vanemaid abistada lasub ka täisealistel lastel ja lapselastel. Sama seaduse §97 täpsustab, et ülalpidamist on õigustatud saama alaealine laps, pärast põhihariduse omandamist haridusteed jätkav laps kuni 21-aastaseks saamiseni ja muu abi vajav alaneja või üleneja sugulane, kes ei ole võimeline ennast ise ülal pidama. Seaduses on täpsustatud alaealiste ja täisealiste laste õigus ülalpidamisele, kuid mitte teiste abi vajavate sugulaste vanus ning vanuseline piirang viitab eelkõige rahalise toetuse maksmisele, mitte muud laadi abile. Sellest hoolimata rõhutatakse seadusega sätestatud ülalpidamiskohustuse olulisusele ka juhul, kui tegemist on vanema kui 21-aastase täiskasvanud lapse või eaka vanema abistamisega. Lähedaste kohus oma pereliikmeid abistada on sätestatud ka Sotsiaalseadustiku üldosa seaduses (2016), mille §11 toob sotsiaalkaitse süsteemi osade loetelus esimesena välja isiku ja tema perekonna omavastutuse. See tähendab, et enne kohaliku omavalitsuse või muude riiklike institutsioonide poole pöördumist tuleb otsida abi ülalpidamiskohustusega lähedastelt, perekonnaringist või muudelt sugulastelt.

Kohalike omavalitsuste kohustus oma haldusala elanikele vajadusel abi pakkuda on sätestatud Sotsiaalhoolekandeseaduses (2016) §5, mille kohaselt tuleb omavalitsusel sotsiaalabi pakkuda inimestele, kes on elukohajärgselt registreeritud omavalitsuse territooriumile. See võib tekitada olukorra, kus vajalik teenus jääb kättesaamatuks registreeritud elukoha tõttu, kuna kohalikud omavalitsused võivad pakkuda erinevaid teenuseid. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse (2016) §6 järgi on omavalitsuse ülesandeks muuhulgas korraldada sotsiaalabi- ja teenuseid ning vanurite hoolekannet. Eelnimetatud seadustele toetuvad maakondade ja kohalike omavalitsuste sotsiaalhoolekannet korraldavad ametnikud, kes sellest lähtuvalt arendavad erinevatele sihtgruppidele sobivaid teenuseid ja toetusi ning kehtestavad nende saamise kriteeriumid. Sellest tulenevalt pakub kohalik omavalitsus sotsiaalteenuseid juhul, kui elanikul ülalpidamiskohustusega lähedasi pole või lähedased mingil põhjusel abistada ei saa.

Sotsiaalhoolekandeseaduse (2016) 2. jaos on loetletud ja kirjeldatud sotsiaalteenuste osutamise miinimumtingimused kohalike omavalitsuste poolt pakutavatele teenustele. Teenuseid pakkudes tuleb kohalikel omavalitsusel järgida seaduses sätestatud miinimumtingimusi, kuid teenuseid pakkuma seadus otseselt ei kohusta. Nendeks teenusteks on koduteenus, väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus, tugiisiku teenus, täisealise isiku hooldusteenus, isikliku abistaja teenus, varjupaigateenus, turvakoduteenus, sotsiaaltransporditeenus, eluruumi tagamine ja võlanõustamisteenus. Võileivapõlvkonna esindajate hoolduskoormuse jagamisel on nendest teenustest abi vaid väljaspool kodu osutatavast üldhooldusteenusest, mis annab mitmekordset hoolduskohustust kandvatele inimestele võimaluse abivajaja teatud perioodiks hoolekandeesutuse töötajate hoolde anda ja koduteenusest, mille raames käib koduhooldustöötaja lähedasi eakate vanemate hooldustoimingutel abistamas. Sama seaduse §16 järgi võib kohalik omavalitsus kehtestada teenustele tasu, mille tõttu aga ei tohi teenus abivajajale kättesaamatuks jääda. Kuna Perekonnaseadusest (2016) lähtuvalt peavad lapsed tagama vanemate ülalpidamise, tuleb neil tasuliste teenuste eest vastavalt võimalusele ise maksta. Sellest tulenevalt võib näiteks üldhooldusteenuse kasutamisel siiski takistuseks saada teenuse hind. Lähedastel on probleemi lahendamiseks võimalik pöörduda kohaliku omavalitsuse poole, kuid alati pole ka omavalitsusel võimalust teenuse maksumust täielikult või osaliselt kompenseerida. Seega võib tekkida olukord,

kus lähedastel pole kõrge teenuse hinna tõttu võimalik abi vajavat eakat üldhooldusteenusele panna.

1.2.3 Mitmekordse hoolduskohustuse kandmist toetavad sotsiaalteenused ja -toetused

Sotsiaalministeerium kehtestab teenuste ja toetuste saamise üldised nõuded ja juhised, andes maakondade ja kohalike omavalitsuste juhtidele ning ametnikele võimaluse vastavalt kohalikule olukorrale kohanduda. Kohalike omavalitsuste vaheliste erinevuste mõju sotsiaalkaitse teenuste rahastamisele ja kvaliteedile on välja toodud ka 2011. aasta OECD raportis. Kohalike omavalitsuste madalad kulutused sotsiaalkaitsele tähendavad seda, et pakutakse vaid minimaalsetele nõuetele vastavaid teenuseid või on olulised teenused jäänud hoopis välja arendamata. (OECD, 2011) Sellest tulenevalt on tekkimas olukord, kus teenuste ja toetuste olemasolu ja kättesaadavus on suuremate ja väiksemate omavalitsuste ning linna- ja maapiirkondade vahel ebavõrdne.

Hiljuti on mitteformaalsetele hooldajatele (kelle hulka kuuluvad ka võileivapõlvkonna esindajad) suunatud teenuste ja toetuste puudusele või nende kättesaadavuse ebavõrdsusele hakatud tähelepanu pöörama ka riigi tasandil. Nii loodi 2015. aasta detsembris valitsuse otsusega hoolduskoormuse vähendamise rakkerühm, mille tööd koordineerib Riigikantselei. Rühma liikmete hulgas on nii ministeeriumide, linnavalitsuste kui ka erinevate mittetulundusühingute ja spetsialistide esindajaid. Nende töö eesmärgiks on arendada välja hoolduskoormuse vähendamisele suunatud poliitikameetmeid, teenuseid ja toetusi, arvestades piirkondlikke eripärasid ja haldusreformi mõju sotsiaalkaitse kujundamisele. (Hoolduskoormuse rakkerühm, 2015)

Omastehooldajate ja mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste vajaduste eest seisavad mitmed mittetulundusühingud, suurim neist MTÜ Eesti Omastehooldus, kelle algatusel on loodud piirkondlikke omastehooldajate tugirühmasid. Ühing annab veebilehe ja ürituste kaudu lähedaste hooldamiste ja abistamisega tegelevatele inimestele vajalikku infot, uudiseid ning pakub võimalust tugigruppides osaleda ja teiste liikmetega kogemusi vahetada. Omastehooldajate olukorda üritatakse parandada nii koostöös valitsuse ja kohaliku omavalitsuse juhtide ja ametnikega kui ka

iseseisva tegevuse ja projektide abil. (MTÜ Eesti Omastehooldus, 2011) Samuti ollakse osa üle-euroopalisest Eurocarers ühingust ning InformCare omastehooldajatele mõeldud infoportaalist, mis annab toetavat ja asjakohast infot eelkõige hooldaja enda vaatenurgast lähtudes. (Informcare, 2015) Seega käsitlevad lähedaste eest hoolitsemise või nende hooldamisega tegelevate inimeste jaoks olulisi ja vajalikke teemasid eelkõige mittetulundusühingud, kes panustavad omalt poolt olukorra parandamisse, kuid saavad konkreetsete teenuste ja toetuste loomiseks teha võrdlemisi vähe. Siiski näitab statistika, et lähedaste hooldamisega tegelevad inimesed vajavad just neile suunatud abistavaid teenuseid ja toetusi, mis pakuks võimalusi hoolduskoormuse vähendamiseks ning aitaks taastuda füüsilisest ja emotsionaalsest kurnatusest.

1.2.4 Tallinnas, Tartus, Haapsalus ja Võrus pakutavad teenused ja toetused

Kohalikes omavalitsustes hetkel pakutavate teenuste ja toetuste kirjeldus lähtub intervjueeritavate elukohtadest, et anda paremat aimu just nende omavalitsuste olukorrast. Tallinna ja Tartu linnas on omavalitsuste suuruse tõttu kirjeldatud vastavalt Kalamaja linnaosa ning Anne- ja Tammelinna, sest nende piirkondade sotsiaalkaitse korraldus puudutab seal elavaid intervjueeritavaid. Haapsalu ja Võru linna on käsitletud omaette haldusüksustena. Peatükis kirjeldan lähemalt olulisemaid teenuseid ja toetusi, mis puudutavad võileivapõlvkonna esindajaid ja mitmekordse hoolduskohustuse kandmist. Kõiki eakatele, lastele, puuetega inimestele ja omastehooldajatele pakutavate teenuste ja toetuste loetelu on vormistatud tabelina (lisa 1), kus linnade järgi on märgitud, milliseid loetletud teenustest ja toetustest konkreetsetes omavalitsuses pakutakse. Loetletud teenused ja toetused on suunatud lähedasi hooldavatele või nende eest hoolitsevatele inimestele, eakatele, lastele ja puuetega inimestele.

Tabelist selgub, milline on teenuste ja toetuste valik ning kättesaadavus nelja linna näitel. Kuna tegemist on nii suurte linnade kui ka väiksemate kohalike omavalitsustega, annab tabel põgusa ülevaate sellest, millised piirkondlikud sarnasused ja erinevused esinevad teenuste ja toetuste pakkumisel ning kui võrd on pakutavad teenused ja toetused abiks võileivapõlvkonna esindajatele. Seetõttu ongi võrdlusesse kaasatud eakatele, lastele ja puuetega inimestele suunatud teenused ja toetused. Lisaks on teenuste ja toetuste puhul eristatud, kas seda rahastab riik, kohalik omavalitsus

või teenusekasutaja. Teenused, mille saamiseks on vajalik kahe osapoole rahaline panus ehk riigi või kohaliku omavalitsuse toetus ja inimese omaosalus, on vastavalt märgitud. Seeläbi tulevad esile teenused, mida küll omavalitsustes pakutakse, kuid mille kasutamiseks tuleb inimestel juurde maksta. Järgnevates alapeatükkides on lähemalt kirjeldatud teenuseid ja toetusi, mis kõige enam hõlbustavad igapäevaselt mitmekordse hoolduskohustuse kandmist.

Lastele suunatud teenused ja toetused

Kõigis omavalitsustes on lastele tagatud võimalus käia lasteaias ning hiljem saada põhi- ja keskkooliharidus. Lasteaedade ja koolide arv sõltub linna suurusest ehk sellest, kui suur nõudlus on koolieelsete lasteasutuste ja haridusasutuste järgi. Näiteks on Kalamaja linnaosas 20 alushariduse ja lapsehoiuteenuse osutajat¹ (Tallinna Haridusameti koduleht, 2016a) ning Tartus Annelinnas ja Tammelinnas kokku 14 alushariduse ja lapsehoiuteenuse osutajat (ARNO, 2016), kuid Haapsalus on vastavalt 5 (Haapsalu linna koduleht, 2016) ja Võrus 4 sellist asutust (Võru linna koduleht, 2015).

Alushariduse ja lapsehoiuteenuse kasutamisel võivad takistuseks saada pikk järjekord ning kõrge kohamaksumus. Kõige täpsemad andmed olid saadaval Tallinna Kalamaja linnaosa alushariduse ja lapsehoiuteenust pakkuvate asutuste kohta, kus järjekord ulatus mõne vanuseastme puhul üle 150 lapse. (Tallinna haridusameti koduleht, 2016b) Väiksemate linnade kohta täpsed andmed puuduvad, kuid ka nendes tuleb laps teenuse saamiseks varasemalt registreerida ning vaba lasteaiakoht pole alati garanteeritud. Sama näitavad ka 2015. aasta Alushariduse ja lapsehoiu uuringu andmed, mille järgi on Eestis lasteaiakoha järjekorras 20 872 last. Järjekorrad on tunduvalt pikemad suuremates omavalitsusüksustes nagu Harju ja Tartu maakonnad, kuid Võru ja Lääne maakonnas on lasteaiakoht võimalik leida kiiremini. (Themas et al, 2015) Lasteaiakoha maksumus on kõigis linnades reguleeritud linnavolikogu määrustega, kuid vanemate poolt kaetava osa suurus on varieeruv. Koolieelse lasteasutuse seaduse (2016) §27 lg 3 järgi ei tohi see summa ületada 20% valitsuse kehtestatud palga alammäärast. Seega tuleb näiteks Tallinnas elaval lapsevanemal lasteaiakoha eest igakuiselt tasuda 52,46€ kuus (Koolieelsete munitsipaallasteasutuste kulude

¹ Alushariduse ja lapsehoiuteenuse osutajate hulka kuuluvad munitsipaallasteaiad, eralasteaiad ja lastehoiud.

vanemate poolt kaetava osa määr, 2015), Tartu lapsevanemal 64,50€ kuus (Tartu linna koolieelsete munitsipaallasteasutuste rahastamisel vanemate poolt kaetava osa määra kehtestamine, 2014), Haapsalus 24€ kuus (Haapsalu linnavalitsuse esindaja, 2016) ning Võrus vaid 17€ kuus (Koolieelse lasteasutuse muude kulude vanema poolt kaetava osa määra kehtestamine, 2014). Lasteaia kohatasule lisandub kõigis linnades ka toitlustuse maksumus ning soovi korral huviringides osalemise tasu.

Kooliealised lapsed saavad kodulinnas lõpetada nii põhikooli kui ka gümnaasiumi, samuti on kõigis linnades tagatud mitmekülgsed võimalused lapse arendamiseks huvihariduse kaudu. Koolides tuleb toitlustuse eest tasuta gümnaasiumiastmes ning reeglina on koolis tegutsevad huviringid õpilastele tasuta, kuid eraldi asuvate muusika-, kunsti-, spordi- või muude hobikoolide eest tuleb lapsevanemal maksta kuutasu. Seega on lastele pakutavad teenused erinevates omavalitsustes üsna sarnased, kuid teenuste kättesaadavust võib mõneti mõjutada nende hind. Samuti on suuremates linnades lasteaedade, koolide ja huviringide puhul rohkem võimalusi valida erinevate asutuste, nende asukoha ja maksumuse vahel.

Mitmekordse hoolduskohustuse kandmist lihtsustab lapse või noore osalemine lasteaia või kooli töös, kuna lapsevanem saab lapse jätta turvalisse ja arendavasse keskkonda. Juhul, kui lapsevanemal on keeruline maksta lasteaia kohatasu, on võimalik taotleda kuumakse vähendamist või maksimisest vabastamist. Lasteaiad ja koolid annavad mitmekordset hoolduskohustust kandvale inimesele võimaluse leida aega isiklikeks toimetusteks, töötamiseks või hooldustoimingutega tegelemiseks.

Eakatele suunatud teenused ja toetused

Eakatele suunatud teenustest võib võileivapõlvkonna esindajate seisukohast olulisemateks pidada sotsiaaltranspordi-, koduhooldus- ja üldhooldusteenust ning päevakeskuseid ja päevahoiuteenust. Teised teenused suurendavad eakate heaolu ja toetavad iseseisvat toimetulekut ning on kohalikes omavalitsustes sagedamini pakutavad eakatele suunatud sotsiaalteenused. Seetõttu on teenuste kirjeldamisel keskendunud just eelnimetatud peamistele teenustele ja toetustele. Ülejäänud teenuste ja toetuste kohta saab ülevaate tabelist, mis on esitatud lisana nr 1.

Sotsiaaltransport aitab liikumisraskuste või suure abivajadusega eakal külastada raviasutust, ametiasutusi või muude oluliste asjaajamiste eest hoolt kanda. Kõigis linnavalitsustes on vastavate määrustega kehtestatud sotsiaaltranspordi teenuse saamiseks sarnased tingimused. Teenuse kasutamiseks peab inimesel olema Sotsiaalkindlustusameti kaudu määratud raske või sügav liikumis-, nägemis- või vaimupuue. Nii on võimalus väljaspool kodu liikuda ka eakatel, keda hooldavatel lähedastel pole isiklikku autot. Sotsiaaltranspordi teenus sisaldab vajadusel ka abistajaid, kes hõlbustavad ratastooli või muud suuremat abivahendit kasutaval inimesel transpordi kasutamist. Siiski on linnade lõikes sotsiaaltranspordi kättesaadavus erinev ja hinnad varieeruvad olenevalt sellest, kuidas on sotsiaaltranspordi pakkumine korraldatud ning kas linnavalitsus rahastab sotsiaaltranspordi teenust. Sotsiaaltransporditeenuse kilomeetrihinnad on kõigis neljas linnas kehtestatud vastavate määrustega ning jäävad vahemikku 0,20€/km-0,70€/km, millele lisanduvad sõidu alustamise ning vajadusel seisutunni tasu. Haapsalus aga on hoopis kehtestatud fikseeritud hind linnasisesteks sõitudeks, kuid linnast välja sõites rakendub eraldi kilomeetrihind. Samuti erinevad sotsiaaltranspordi pakkumise vahendid elektriautost väikebussideni.

Koduhooldusteenusel olevate eakate juures käib neid kodus abistamas kindlaks määratud hooldaja, kes ei ole nende pereliige ega sugulane. Tasuta koduhooldusteenuse saamise üks tingimusi on see, et eakas inimene elab üksinda ning lapsed või täisealised lapselapsed elavad temast kaugel ega saa vajadusel abiks olla. Eelnimetatud tingimus kehtib kõigis neljas linnas ning on sätestatud koduhooldusteenuse osutamise tingimusi ja korda reguleerivate määrustega. Sageli aga vajaksid koduhooldusteenust väiksemas mahus ka hooldamisega tegelevad lähedased, kes elavad eaka inimesega koos. Sellisel juhul tuleb aga lähedastel koduteenuse eest tasuda linnavalitsuste kehtestatud hinnakirjade alusel. Tasulise koduteenuse hinnad jäävad Tallinnas ja Tartus vahemikku 3,45-7,10€ tunnis, olenevalt koduteenust pakkuvast asutusest. Haapsalu linnavalitsus tasulist koduhooldusteenust enam ei paku ning Võrus pakutava teenuse hinna kohta andmed puuduvad. Hooldusvajadus sõltub palju sellest, kui iseseisev on eakas inimene kodus keskkonnas, kuid abi võib vaja minna ka vaid kord päevas konkreetsetel tegevustel, näiteks toidu valmistamine või hügieenitoimingud. Sellist tüüpi abi on aga keeruline leida koduhooldust pakkuvate asutuste ressursipuuduse tõttu või võib erafirmadest teenusepakkujate puhul saada takistuseks teenuse kõrge tunnihind.

Üldhooldusteenus pakub eakale inimesele võimalust asuda elama hoolekandeesutusse, kus on tagatud nii hooldustoimingute teostamine kui ka meditsiiniline järelevalve. Samuti on lähedastega koos elaval eakal võimalus kasutada niinimetatud intervallteenust, kus ta asub hoolekandeesutusse elama kindlaks määratud ajaperioodiks ning hiljem naaseb koju. Intervallteenus annab hooldamisega tegelevatele lähedastele võimaluse vajadusel puhata või keskenduda muudele toimetustele teades, et eakale inimesele on igakülgne abi tagatud. Samas tuleb reeglina eakal inimesel endal või tema lastel tasuda nii intervall- kui üldhooldusteenuse eest. Tallinna Iru Hooldekodu, Tartu Hooldekodu, Haapsalu Läänemaa Haigla hooldekodu ning Võru Lõuna-Eesti haigla hooldekodu kohatasud ööpäevas jäävad vahemikku 21-25€. Kuigi hinnatase on ühtlane, lisandub ööpäeva kohatasule ravimite ja muude isiklike tarbeesemete maksumus ning mõnes hoolekandeesutuses ka toitlustuse hind. Võimalusel jagatakse kulusid pereliikmete vahel, kuid siiski võib hooldekandeesutuse teenuste kasutamine olla suureks väljaminekuks pere eelarves. Lisaks sellele mõjutab üldhooldusteenuse kasutamist ka hooldekandeesutuse asukoht, kuna lähedased on tavaliselt huvitatud sagedasest külastamisest ning eakas inimene oma kodukoha lähedusse jäämisest.

Lähedasi hooldavatele inimestele suunatud teenused ja toetused

Lähedasi hooldavatele inimestele suunatud teenuseid ja toetusi pakutakse teistele sihtrühmadele mõeldud teenuste ja toetustega võrreldes vähem. Levinuim neist on hooldajatoetus, mida makstakse kõigis neljas linnas vastavate määrustega kehtestatud korrast lähtuvalt. Hooldajatoetuse määrad on aga linnade lõikes erinevad ning sõltuvad hooldatava inimese vanusest ning talle määratud puude raskusastmest. Toetus makstakse hooldajatele välja üks kord kalendrikuus. Tallinnas makstakse 16-aastase või vanema raske puudega isiku hooldajale 15,40€ ning 16-aastase või vanema sügava puudega isiku hooldajale 25,60€ kuus. (Hooldajatoetuse määrade kehtestamine ja määruste kehtetuks tunnistamine, 2010) Tartus on hooldajatoetuse määraks 39€ (100% hooldusvajadus) kuus, millest väiksema või suurema hooldusvajaduse puhul makstakse hooldajale vastavalt 23,40€ (60% hooldusvajadus) või 66,30€ (160% hooldusvajadus) kuus. (Tartu Linnavolikogu määruste muutmine seoses euro kasutusele võtmisega, 2010) Haapsalus saab hooldajatoetust vaid puudega last hooldav töötu inimene. Toetuse määrad sõltuvad puude

raskusastmest: keskmise puude korral 34€ ning raske ja sügava puude korral vastavalt 44€ ja 55€ kuus. (Haapsalu linna koduleht, 2016) Võrus saavad raske puudega inimeste hooldajad toetust 20€ ning sügava puudega inimeste hooldajad 30€ kuus. (Võru linna koduleht, 2016) Seega jäävad hooldajatoetused vahemikku 15,40€ kuni 66,30€ ning seda võib pidada pigem sümbolseks tasuks, kui hooldaja toimetulekut kindlustavaks toetuseks.

Tallinnas pakutakse koduhoolduskeskus Certises lisaks rahalisele toetusele omastehooldaja asendusteenust, mille raames on võimalik hoolduskoormust jagada koduhooldustöötajatega. Teenuse eesmärgiks ongi pakkuda hooldajatele võimalust leida vaba aega ning puhata rutiinsetest hooldustoimingutest. Teenust saavad Tallinna linna elanikud, kes selle eest tasuma ei pea. (Koduhoolduskeskus Certis koduleht, 2015) Tartus on omastehooldajatel võimalik 1 kuu jooksul aastas kasutada intervallhooldusteenust, mille eest tasumiseks läheb 95% eaka lähedase pensionist. Ülejäänud osa tasub Tartu linnavalitsus ning omastehooldajal lisaks midagi maksta ei tule. (Metsalu, 2016) Teistes linnades on hoolduskoormuse ajutiseks jagamiseks võimalus kasutada tasuliste teenusepakkujate abi. Tasuliste koduteenuste hinnad algavad 6,50€/h ning ulatuvad kuni 30€ kahe tunni eest. Inimestele, kelle lähedased vajavad abi igapäevaselt või iganädalaselt, võib tasulise koduteenuse kasutamine seega kõrge hinna tõttu kättesaamatuks jääda.

Linnades pakutavaid lähedasi hooldavatele inimestele suunatud teenuseid ja toetusi võrreldes tõusis teiste seast esile Haapsalu, kus toimuvad eraldi lähedasi hooldavatele inimestele suunatud teabepäevad ning tegutseb omastehooldajate tugirühm. Tugirühm käib koos Haapsalu Sotsiaalmajas ning selle eesmärgiks on omastehooldajate toetamine, kogemuste vahetamine ja info jagamine. (Haapsalu Sotsiaalmaja koduleht, 2016) Teistes linnades täiskasvanud puudega inimesi või eakaid hooldavatele inimestele suunatud eraldi teenuste kohta infot ei leidunud, kuid nii Tallinnas, Tartus kui ka Võrus tegutseb MTÜ Eesti Omastehoolduse piirkondlik üksus, kes aitab kaasa info liikumisele ja hooldajate omavahelise suhtluse soodustamisele.

Seega võib nelja kohaliku omavalitsuse näidetele toetudes väita, et teenuste ja toetuste valik on laiem suuremates omavalitsustes, kuid see omakorda ei tähenda, et teenused oleksid sihtrühmadele tingimata kättesaadavamad. Teenuste ja toetuste sisu võib olla mitmekesisem, kuid suurtes linnades on nõudlus teenuse järgi kõrgem, mistõttu võivad mõned abivajajad sellest ilma jääda teenuse pakkujate ressursipuuduse tõttu. Lisaks selgus teenuste ja toetuste võrdlusest, et teenuste hinnad

on Tallinnas ja Tartus kõrgemad, kuid väikelinnade puhul jäi mitme teenuse maksumus andmete puudumise tõttu täpsustamata. Võileivapõlvkonna esindajatele suunatud teenuste poolest tõusis teiste hulgas esile Haapsalu, kus lisaks hooldajatoetusele ning ajutisele hoolduskoormuse jagamisele tegutsevad lähedasi hooldavatele inimestele suunatud tugigrupid ning toimuvad teabepäevad. Teistes linnades pakuti vaid hooldajatoetuse võimalust ning hoolduskoormuse jagamist koduhooldusteenuse või üldhoolekandeteenuste abil. Olukorda neljas linnas võib pidada võrdlemisi sarnaseks, kuna teenuste ja toetuste saamise põhitingimused on samad ning kõigis linnades pakutakse teenuseid ja toetusi nii lastele ja peredele kui ka eakatele ja puuetega inimestele. Võileivapõlvkonna esindajatele suunatud teenuste ja toetuste valik on aga piiratud või pakutakse neid väikeses mahus.

1.2.5 Probleemipüstitus ja eesmärk

Aastakümneid tagasi oli tavaline, et ühes majapidamises elasid koos kolm või isegi neli põlvkonda, kes vastastikku teineteise eest vajadusel hoolt kandsid ehk perekond oli esmane hoolduse tagaja. Perekonnaseadusest (2016) lähtuvalt nähakse esmaste abistajatena praegugi ülalpidamiskohustusega täisealisi lähedasi. Inimeste valmisolekut ja võimalusi lähedaste eest hoolitsemiseks või nende hooldamiseks mõjutavad lisaks seadustele aga ka demograafilised trendid – rahvastiku vananemine ning naiste kõrgem ja aina tõusev sünnitusiga.

Sarnaselt ülemaailmsetele muutustele rahvastiku vanuselises koosseisus tuuakse sotsiaalministeeriumi koostatud Aktiivsena vananemise arengukavas 2013-2020 välja, et Eesti rahvastik on püsivalt vananev ning samaaegselt väheneb sündivus. (Sotsiaalministeerium, 2013) Eakate inimeste osakaal rahvastikust on 2013. aasta seisuga 17,7% ning see tõuseb tulevikus veelgi, kuna järeltulevad põlvkonnad on arvuliselt väiksemad madala sündivuse tõttu. Eesti Statistikaameti poolt 2006. aastal koostatud rahvastikuproгноosist selgub, et aastaks 2050 on alla 15-aastaseid elanikke umbkaudu 13% rahvaarvust ning vähemalt 65-aastaseid elanikke umbkaudu 27% rahvastikust. (Maamägi, 2006) Eakate inimeste proportsionaalne osakaal võrreldes tööealiste inimestega suureneb, mis tähendab suuremat survet nii hoolekandesüsteemile kui ka mitteformaalsetele hooldajatele.

Kuna mitteformaalsete hooldajate rollis nähakse enamasti tütreid, siis langeb kogu hoolduskohustus sageli ühe perekonnaliikme õlule. Naiste eludes võistlevad traditsiooniliste ema- ja hooldajarollidega karjäär, edukus ja erialane eneseteostus. Nad soovivad end pärast pika haridustee lõpetamist tööalasel teostada, millest tulenevalt lükkub emaks saamine hilisemasse ikka ning seetõttu saadakse ka vähem lapsi. Statistikaameti andmetel on sünnitusiga viimase kümnendi jooksul pidevalt tõusnud – 2008. aastal sünnitas enamuse naised 25-aastaselt, kuid juba 2013. aastal jäi enamuse sünnitajate vanus vahemikku 27-29 eluaastat. (Tammur, 2014) Pere loomise asemel ollakse sageli huvitatud hoopis tööturule jäämisest või plaanitakse pärast laste saamist kindlasti tööle naasta. (Laidmäe, Hansson, Tulva, Lausvee ja Kasepalu, 2009)

Need võistlevad tegurid koos tööealiste inimeste arvu langemise, eakate inimeste osakaalu tõusu ja puuete või igapäevast toimimist takistavate haiguste esinemisega (Spillman & Pezzin, 2000: 347-350) mõjutavad tulevikus kindlasti seda, kui suur hoolduskoormus langeb eakate hooldamisel ja laste eest hoolitsemisel tööealiste inimeste põlvkonnale. See aga loob inimese jaoks uue rolli - hooldaja, millega kohanemine võib muuta peredünaamikat ja tekitada lisastressi. Hooldaja peab lisaks eaka inimese abistamisele ja lastega tegelemisele tulema toime muutustega ka isiklikul tasandil, kuna tal tuleb kohaneda uue olukorra ja elukorraldusega. Seega tekib senisest suurem vajadus praegust olukorda reguleerida ehk luua hästi toimiv tugivõrgustik teenuste, toetuste, koolituste, nõustamise jms näol, mis aitaks ühildada töötamist ja hooldamist, hoolduskoormust jagada või lähedaste eest hoolitsemise ja nende hooldamisega seotud probleeme lahendada.

Seni pole võileivapõlvkonna esindajaid Eestis eraldi sihtrühmana uuritud. Varasemad teadustekstid on küll keskendunud omastehooldajatele (Laidmäe et al, 2009), eakate heaolule (Tiit ja Saks, 2008; Wu, Kasearu, Värnik, Tooding ja Trommsdorff, 2015) või põlvkondade vahelistele abistamissuhetele (Kasearu & Kutsar, 2010), kuid tuginedes varem esitatud rahvusvahelisele teaduskirjandusele võib eeldada, et võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemused mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel võivad mõnevõrra erineda mitteformaalsete hooldajate kogemustest. Seetõttu on magistritöö eesmärgiks uurida võileivapõlvkonda kuuluvate inimeste argipäeva kogemusi mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel ning tuua välja sobivate toetavate teenuste olemasolu ja kättesaadavus. Seades uurimuse keskmesse hoolduskohustust kandva

inimese argipäeva, on võimalik saada teada nende nägemusi hoolduskohustuse kandmisest ning just seda sihtgruppi puudutava probleemistiku eripäradest. Inimeste argipäeva kirjeldustest lähtumine annab osalejatele võimaluse suunata tähelepanu probleemkohtadele ja puudujääkidele, mis on neile endile kõige olulisemad. Eluilmakeskse kriitilise perspektiivi aluseks olev probleemistiku kaardistamine ja selle sidumine laiemate ühiskondlike süsteemide ja mõjuteguritega loob aluse sobivate teenuste ja tugivõrgustiku arendamiseks. Hoolduskohustust kandvate inimeste kogemustest ja kirjeldustest lähtudes loodud hästi toimiv tugisüsteem aitab sotsiaalkaitse ja -abiga seotud probleeme lahendada ka võileivapõlvkonna kasvades.

2. Metoodika

Metoodika peatükk kirjeldab täpsemalt uurimuse koostamise eeltööd, andmete kogumise protsessi, andmeanalüüsi meetodit ning kõigi nende etappide juures esile kerkinud eetilisi probleeme. Uurimismeetodi valik lähtus eluilmakesksest lähenemisest kui magistritöö teoreetilisest lähtekohast ning valim võileivapõlvkonna mõiste definitsioonist. Eluilmakeskne lähenemine aitas seada nii intervjuudes kui ka analüüsis keskmesse intervjuueeritavate argipäeva kogemused mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel. Seeläbi oli võimalik saada teada, milliseid tähendusi omistavad intervjuueeritavad mitmekordse hoolduskohustuse kandmisega seotud igapäevaelu aspektidele. Valimi koostamise kirjeldusele on lisatud ka lühikesed kirjeldused uurimuses osalenud inimeste kohta, et järgnevat analüüsi paremini mõista. Analüüsimeetodi kirjeldus aitab selgitada, kuidas kogutud empiirilist materjali korrastasin, kategoriseerisin ning seostas. Eetilise aspekti käsitlemine toob välja erinevad eetilised kitsaskohad, mis olid minu jaoks olulised või millele intervjuude läbi viimise ja nende analüüsimise käigus eraldi tähelepanu pöörasin.

2.1 Uurimis- ja andmekogumismeetodi valik ja põhjendus

Võileivapõlvkonda uurides võib mitmekordset hoolduskoormust kandvate inimeste argipäev olla erinev, sõltudes sellest, kui palju lähedased igapäevast hoolt ja abi vajavad. Samuti võivad varieeruda arusaamad hooldajarollist ja hooldamise kohustusest lähedaste ees. Kogemuste kui terviku mõistmiseks on vajalik keskenduda nendes sisalduvatele subjektiivsetele tähendustele. Nii on võimalik mõista tähenduste vahelisi suhteid ja asetada inimeste kogemused laiemasse ühiskondlik-kultuurilisse konteksti. (Dilthey, 1961: 107, 129) Seetõttu kasutan magistritöös uurimismeetodina kvalitatiivset meetodit, mille abil kogun subjektiivsete kogemuste mõistmiseks ja tõlgendamiseks vajalikke andmeid. Inimestel on võimalus kirjeldada oma kogemusi, andes tähenduse suhetele, inimestele ja kohtadele oma argipäevas. Materjal, mis kirjeldab võileivapõlvkonna esindajate kogemusi on analüüsi koostamise lähtekohaks. Kogemustele toetudes saab analüüsi käigus liikuda indiviidi tasandilt kollektiivsele (Gilgun, 2012), selgitades, kuidas mõjutavad argipäeva inimest ümbritsevad lähedased, asutuste võrgustik, seadusandlus, ühiskondlikud normid ja väärtused ning kultuuritaust.

Kvalitatiivse materjali kogumisel on oluline järgida loomuliku uurimuse (inglise k *naturalistic inquiry*) põhimõtet, mis tähendab seda, et uurija säilitab võimalikult neutraalse positsiooni ning lubab osalejal end avada vabas vormis vestluse sarnase intervjuu kaudu. Intervjuu eesmärgiks on koguda andmeid osaleja igapäevaelu kohta, mistõttu on vestluste sisu ja lõpptulemus uurijale suuresti ettearvamatu ning seda ei tohiks üritada suunata või kontrollida. Saadud empiiriline materjal annab infot konkreetse osaleja, tema elukorralduse ja lähedaste kohta, mida saab holistilisest perspektiivist lähtudes seostada teiste süsteemse terviku osadega nagu kogukond, ühiskond, kultuurilised nähtused. Seeläbi paigutuvad osaleja vastused kindlasse ühiskondlik-kultuurilisse konteksti, mis saadud andmeid toetab ja selgitab. (Patton, 2015:66)

Selleks kasutasin empiirilise materjali kogumiseks poolstruktureeritud intervjuusid, mis viidi osalejatega läbi neile sobival ajal ja neile sobivas kohas. Kõik intervjuud toimusid ajavahemikus 2016. aasta veebruar kuni aprill intervjuueeritavate valitud avalikus kohas (kohvik, restoran). Keskmiselt olid intervjuud umbes 45 minuti pikkused. Poolstruktureeritud intervjuu vorm viitab sellele, et kuigi hulk intervjuuküsimusi on eelnevalt ette valmistatud, võib neid kasutada paindlikult. Teemaga tuleb jääda ette valmistatud raamidesse, kuid osalejast lähtuvalt võib küsimuste järjekorda ja sõnastust muuta ning vajadusel lisada täpsustavaid küsimusi. See annab võimaluse vabamalt vestelda ning soodustab vastuste loomulikku kulgu, kuid samas on vestluse keskmes siiski uurimuse teema. (Patton, 2015: 439)

Kasutasin intervjuus nii laiemaid, narratiivset laadi vastuseid taotlemaid kui ka konkreetsemaid küsimusi. Uurimuses kasutatud intervjuukava koos täpselt sõnastatud küsimustega sisaldub lisa nr 2. Intervjuu alguses palusin osalejatel tutvustada ennast, oma perekonda ja lähedasi, kelle eest nad hoolitsevad või keda nad hooldavad. See andis inimestele võimaluse vabalt rääkida iseendast ning kirjeldada oma igapäevatoiminguid. Samuti oli seeläbi võimalik leida osalejaga parem kontakt ning esmastest kirjeldustest sain palju infot, millele intervjuus toetuda ja milliste detailide kohta küsida lisaküsimusi. Intervjuu teine pool keskendus konkreetsematele teemadele nagu mitmekordse hoolduskoormuse kandmine, selle jaotamine ja lähedaste toetus ning abi otsimine ja saamine kohaliku omavalitsuse asutustelt ja spetsialistidelt või riigilt, mida osalejad kirjeldasid isiklikest kogemustest lähtudes.

2.2 Valimi koostamine ja osalejate kirjeldused

Kvalitatiivse uurimuse puhul on valim reeglina väike ja osalejad valitakse uurimuse eesmärgist, uurija seatud kindlatest tunnustest ja kriteeriumidest lähtuvalt või kaasatakse juhtumeid, mis pakuvad rikkalikku ja mitmekülgset infot uurimisteema kohta. Väiksem arv osalejaid annab uurijale võimaluse keskenduda igäihele individuaalselt ning käsitleda teemasid süvitsi. (Patton, 2015: 264) Lähtudes uurimuse eesmärgist, koostas valimi kahe kriteeriumi põhjal: osaleja pidi hoolitsema oma lapse, täisealise lapse või lapselapse eest ning hooldama või abistama vähemalt ühte enda või abikaasa eakat vanemat ehk kandma mitmekordset hoolduskoormust ja kuuluma nende tunnuste alusel võileivapõlvkonda. Ülejäänud demograafilisi tunnuseid nagu vanus, sugu, perekonnaseis, elu- ja töökoht jms ma kindlalt ei määratlenud. Kindlalt ei määratlenud ma ka hoolduskoormuse mahtu ega hooldatavate abivajaduse põhjust, sest keskendudes just võileivapõlvkonna esindajatele ongi kõige olulisem igapäevaselt mitmekordse hoolduskohustuse kandmise eripärade uurimine.

Valimi koostamisel palusin abi ühingutelt MTÜ Eesti Omastehooldus ja Eesti Hooldajate Liit. Palusin Eesti Hooldajate Liidu esindajatel postitada uurimuse kohta käiv info ka telesaate ja ajakirja Puutepunkt sotsiaalmeediakanalitesse. Lisaks sellele edastasin info linnade sotsiaalabiosakondadesse ja eakate päevahoolduskeskustesse. Info levikule aitas kaasa ka uurimuse teemat ja sihtgruppi tutvustava e-kirja saatmine sotsiaaltöö eriala tudengitele. Uurimuses osales 8 inimest, kes vastasid valimile seatud kriteeriumidele. Osalejate konfidentsiaalsuse säilitamiseks on nende nimed asendatud koodidega. Järgnevalt kirjeldan lühidalt uurimuses osalenud inimesi ning lähedasi, kelle eest nad hoolitsevad ja keda hooldavad.

Osaleja 1: 31-aastane naine, kes elab koos abikaasa, 2-aastase lapse ja 86-aastase vanaemaga Haapsalus. Igapäevaselt hoolitseb ta nii oma lapse eest kui hooldab ka vanaema, kes elab perega samas majas. Vanaema hooldamisega on naine tegelenud viimased 3 aastat. Vanaema vajab igapäevast abi hügieenitoimingutel, toidu valmistamisel ning kodus ja väljaspool kodu liikumisel. Nende toimetuste kõrvalt käib naine osalise tööajaga tööl. Naise abikaasa käib täiskohaga tööl, mistõttu ei ole tal võimalik sarnases mahus hooldamisega tegeleda. Samas on ta alati valmis

vajadusel vanaema aitama tõstmisel ja liikumisel või abistama muudes majapidamistoimingutes (näiteks puude toomine, kütmine). Abikaasa tegeleb meelsasti ka lapsega ning veedab perega koos aega.

Osaleja 2: 48-aastane naine, kes elab koos abikaasa ja 10-aastase lapsega Tartus. Igapäevaselt tegeleb ta kroonilise haigusega lapse eest hoolitsemisega ning 78-aastase ema hooldamisega. Ema elab perest eraldi iseseisvalt, kuid vajab sagedast abi ja järelevalvet. Ema hooldusvajadus suurenes umbes 1 aasta tagasi. Kuna ema liikumine on raskendatud, vajab ta sagedast abi väljaspool kodu liikumisel, toidu toomisel ning erinevates majapidamistoimingutes. Nende toimetuste kõrvalt naine töö käimiseks aega ei leia. Naise abikaasa käib töö ja vajadusel abistab hooldamisel.

Osaleja 3: 37-aastane naine, kes elab koos abikaasa ning 18-aastase ja 10-aastase lapsega Tartus. Perest eraldi elavad naise 70. eluaastates eakad vanemad ning ämm, kes kõik vajavad abi erinevatel igapäevatoimingutel ja asjaajamistel. Näiteks tuleb neid aidata koristamisel, mõnikord ka toidu valmistamisel, raviasutuse külastamisel ning muudel asjaajamistel ametiasutustes. Naise töö iseloom võimaldab tal kodus töötada. Naise abikaasa käib täiskohaga töö ja osutab vanematele ja naise vanematele erinevat praktilist abi (remondi- ja parandustööd) ning tegeleb lastega.

Osaleja 4: 21-aastane naine, kes elab koos 2-aastase lapse, kaksikõe ja 50. eluaastates emaga Võrus. Naise ema vajab raskelt kulgeva haiguse tõttu igapäevast abi ja toetust. Emale tuleb igapäevaselt valmistada toit, anda ravimid ja abistada hügieenitoimingutel. Samuti on ema liikumine raskendatud nii kodus kui ka väljaspool kodu. Hetkel naine hooldustoimingute kõrvalt töö ei käi, kuna on otsustanud end pühendada lapse eest hoolitsemisele. Samuti on kaksikõde peagi kodust välja kolimas, mistõttu tuleb rohkem tegeleda ka emaga seotud hooldustoimingutega. Ema abivajadus on haiguse tõttu süvenenud viimase 20 aasta jooksul.

Osaleja 5: 32-aastane naine, kes elab koos abikaasa ning 7-aastase ja 5-aastase lapsega Tartus. Perega koos elab naise 80-aastane vanaema, kes iseseisvalt ei liigu ning seetõttu vajab igapäevast abi. Vanaema tuleb abistada eneseteenindus- ja hügieenitoimingutel (toidu valmistamine, riietumine, pesemine, mähkmete vahetus). Kuna vanaema on lamav haige, tuleb teda vajadusel

abistada tekkinud haavandite ravimisel. Lisaks käivad naine ja tema abikaasa täiskohaga tööl. Abikaasa on vajadusel abistanud vanaema tõstmisel, kuid enamasti teostab hooldustoiminguid naine.

Osaleja 6: 35-aastane naine, kes elab koos abikaasa, 12-aastase, 11-aastase ja 6-aastase lapsega ja abikaasa 84-aastase vanaemaga Võrus. Igapäevast toetust vajavad naise lapsed, kellest üks on erivajadusega laps ning teistel esinevad kroonilised haigused. Eakas vanaema saab kodus keskkonnas iseseisvalt hakkama, kuid vajab abi asjaajamisel ning väljaspool kodu liikumisel. Naine käib kõigi toimetuste kõrvalt täiskohaga tööl. Samuti töötab täiskohaga naise abikaasa, kes tegeleb meelsasti lastega ja veedab perega koos aega. Vajadusel on ka abikaasa valmis vanaema abistama.

Osaleja 7: Tallinnas elav 30. eluaastates naine, kes kasvatab üksinda 5-aastast last. Naise 67-aastane ema elab hetkel hooldushaiglas ja 73-aastane isa perest eraldi. Naise eakas isa saab hetkel iseseisvalt hakkama. Ema on vajanud viimase 1,5 aasta jooksul igapäevast hooldamist raske haiguse tagajärjel. Tema liikuvus on äärmiselt piiratud ning seetõttu vajab ta abi eneseteenindusel ja hügieenitoimingutel (söömine, riietumine, pesemine). Sellist laadi abi on haiguse esinemise perioodil ehk 1,5 aastat osutanud erinevate hooldushaiglate personal. Naine käib ema igapäevast hooldamist vaatamas ning vajadusel abistamas. Näiteks aitab ta võimalusel ema toita ning teeb temaga erinevaid võimlemisharjutusi. Oluliseks peab ta ka emaga regulaarselt suhtlemist. Lisaks sellele käib naine täiskohaga tööl.

Osaleja 8: 35-aastane naine, kes elab koos abikaasaga Tartu lähedal ning kasvatab 5-aastast ja 7-aastast last. Naine käib osalise tööajaga tööl. Naise 65-aastaselt emal on diagnoositud psüühikahäire, mistõttu on tema vaimne tervis järjest halvenenud. Ema vajab ööpäevaringset järelevalvet ning suunamist erinevatel tegevustel. Ema elas naisega koos viimased 1,5 aastat, kuid hoolduskoormuse suurenemise tõttu oli pere sunnitud hakkama kasutama igapäevaelu toetamise ja toetatud elamise teenuseid. Seega elab ema umbes viimased 6 kuud perest eraldi, kuid käib nende juures nädalavahetuseti, mil ta saab veeta aega pereringis.

2.3 Analüüsimeetodi kirjeldus

Kvalitatiivsete andmete puhul pole uurimuse alguses võimalik püstitada kindlaid hüpoteese, kuna induktiivse uurimuse puhul tehakse andmeanalüüsi käigus üldistusi varasemalt kogutud andmete põhjal. (Neuman, 2003c: 440) Seega on võimalik enne andmete analüüsimist kirjeldada vaid laiemat uurimisprobleemi, kuid mitte püstitada konkreetselt sõnastatud väiteid oodatavate tulemuste kohta. Intervjuudest saadud andmed pole standardiseeritud ning osalejate sõnakasutus ja väljendusoskus võivad suuresti varieeruda. Kuna aga analüüsi eesmärgiks on leida korduvaid mustreid ja teemasid, on andmeanalüüsis oluline osa uurijal ning sellel, mil viisil ja kui detailsealt ta andmeid tõlgendab ning milliseid üldistavaid seoseid esile toob. (Neuman, 2003c: 440)

Salvestatud intervjuudega jätkasin tööd materjali transkribeerides. Andmete analüüsimisel seadsin eesmärgiks leida vastused magistritöö uurimisküsimustele. Materjali erinevate teemade alusel organiseerides kasutasin esmalt andmete temaatilise kodeerimise meetodit, üritades leida andmetes sarnaseid mõtteid või teemasid ja andes neile koodsõna või termini abil ühtse nime. Lisaks temaatilisele jaotusele andis kodeerimine võimaluse andmeid korrastada ning väiksemateks lõikudeks jaotada. Neuman (2003c: 444) jaotab kodeerimise protsessi kolmeks osaks, nimelt avatud kodeerimiseks (inglise k *open coding*), telgkodeerimiseks (inglise k *axial coding*) ja valikuliseks kodeerimiseks (inglise k *selective coding*). Analüüsis kasutan neist avatud kodeerimist ja telgkodeerimist, kus lähtun intervjuudes esile kerkivatest teemadest ning annan neile vastavad koodid ning hiljem jagan koodid laiematesse kategooriatesse, et teemasid paremini süstematiseerida ja hiljem omavahel seostada.

Kodeeritud andmete analüüsis lähtun võrdlevast analüüsimeetodist (inglise k *analytic comparison*), kus erisuste ja sarnasuste otsimise kaudu on võimalik esile tuua põhjuslikke seoseid ning kirjeldada sotsiaalse konteksti seaduspärasusi. (Neuman, 2003c: 456) Võileivapõlvkonna esindajate kirjeldatud kogemusi ja nendes sisalduvaid teemasid võrreldes selgub, kui palju on kogemustes sarnast ja erinevat. See omakorda annab võimaluse otsida nende sarnasuste ja erinevuste põhjuseid, mis on aga seotud laiemaga ühiskondliku ja sotsiaalse kontekstiga. Seeläbi on võimalus individuaalsete kogemuste kirjelduste põhjal teha vajalikke üldistusi ning leida vastused algselt esitatud uurimisküsimustele.

2.4 Eetiline aspekt uurimuses

Uurimuse raames intervjuusid läbi viies pidasin oluliseks rõhutada osalejatele seda, et intervjuusid, nende transkriptsioone ega muid isikuandmeid töös ei avaldata ning samuti ei edastata originaalsalvestisi või -tekste kolmandatele osapooltele. Usun, et tänu sellele olid osalejad julgemad ja avatumad ning rääkisid vestluse käigus väga isiklikel teemadel. Selleks, et osalejatega intervjuu alguses paremat kontakti leida, palusin neil rääkida endast ja oma igapäevatoimetustest enne konkreetsemate küsimuste juurde liikumist. Tundsin, et see aitas kaasa vestluse arengule ning pakkus ka mulle võimaluse küsida täpsustavaid küsimusi konkreetse osaleja olukorrast ja kogemustest lähtudes. Paaris intervjuus tulid vestluse käigus esile isiklikud ning tundlikud teemad, millest rääkides muutusid osalejad emotsionaalseks. Sellistes olukordades pidasin paremaks lasta osalejatel arutleda nii pikalt, kui nad seda ise soovisid ning jälgisin samas nende žeste ja kehakeelt. Kui teema läks nende jaoks nähtavalt ebamugavaks või liigselt emotsionaalseks, andsin neile võimaluse teemat muuta ja liikusin edasi järgmiste intervjuuküsimuste juurde.

Intervjuusid läbi viies pidin meeles pidama, et uurijal tuleb jääda erapooletuks ning intervjuu käigus vahemärkusi või kommentaare tehes tuleks lähtuda aktiivse kuulamise tehnikatest. Seega üritasin jätta tagaplaanile isiklikud või tööalased hooldamisega seotud kogemused. Samuti tuli jälgida muid hoiakuid, näiteks eeldust, et mitmekordse hoolduskohustuse kandmine on kindlasti raske ja inimeste jaoks tingimata probleem. Uurimuse seisukohast on see oluline, kuna isiklikud hoiakud võivad vahemärkuste näol osaleja vastuseid või esialgset mõtteviisi mõjutada. Kui osaleja seda soovis, jagasin töö- ja erialaseid kogemusi intervjuu lõpuosas või pärast salvestuse lõppemist.

Intervjuusid läbi viies tuli silmas pidada seda, et fookus jääks võileivapõlvkonna esindajatele ning et vajalikku infot oleks nii eakate kui ka laste kohta. Sageli kippusid osalejad detailselt kirjeldama eaka lähedase hooldamist ja sellega seotud toiminguid, kuid laste eest hoolitsemise poolele keskenduti vähem. Lisaks sellele pidin suunavate küsimustega hoidma fookust mitmekordset hoolduskohustust kandval inimesel endal, et saada infot tema emotsioonide, kogemuste ja vajaduste kohta.

Intervjuusid analüüsid oli oluline säilitada fookus mitmekordsele hoolduskohustusele ehk säilitada tasakaal laste eest hoolitsemise ja eakate hooldamise kogemuste kirjeldamisel. Samuti pidin jälgima isiklike eeldusi ja hoiakuid, et lähtuda ainult intervjueeritavate arvamustest ja mitte esitada tulemusi oma eelduste järgi liiga negatiivsetena. Lisaks oli keeruline ka kõigi intervjueeritavate arvamuse kajastamine tsitaatides, et mitte toetuda liigselt ühe inimese kogemustele ja arvamusele. Raske oli ka tsitaatide valik, kuna kõik kogemused tundusid esitamiseks olulised ja andsid omal moel edasi võileivapõlvkonna esindajate argipäeva. Valikut raskendas ka asjaolu, et intervjueeritavad olid tegelikult väga erinevates olukordades, kus varieerus nii hoolduskohustuse sisu kui nende toimetulek selle kandmisega. Seega tuli teha otsus analüüsis kajastada kõige rohkem intervjuudes esinenud teemasid ning arvamuste esitamisel mainida võimalikult täpselt nende erinevusi.

3. Intervjuude analüüs

Käesolevas peatükis intervjuusid analüüsid annan vastused järgmistele uurimisküsimustele:

- 1) Millised on võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemused mitmekordse hoolduskoormuse kandmisel?
- 2) Millised on võileivapõlvkonna esindajate kogemused olemasolevate teenuste ja toetuste kasutamisega?

Lähemalt kirjeldan ja analüüsin intervjuudes esile tõusnud teemasid, seisukohti ja hoiakuid, mida võib Eesti võileivapõlvkonna esindajatele omaseks pidada. Peatükk on jaotatud kuueks alapeatükiks, milles käsitlen võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemusi mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel, perekonna rolli hoolduskohustuse jagamisel, tööl käimise võimalusi ning hooldamise ja hoolitsemise erinevaid mõjusid ja tagajärgi hoolduskohustuse kandjale. Lähtudes eluilmakeskse teooria kriitilisest perspektiivist on oluline välja tuua, kuidas võileivapõlvkonna esindajad tajuvad ühiskondlikku konteksti ja väärtussüsteemi ning kuidas see nende nägemuste kohaselt võib mõjutada argipäeva kogemusi mitmekordse hoolduskoormuse kandmisel. Seetõttu on argipäeva kogemuste analüüsimisel esitletud kõigepealt intervjuueeritavate nägemused lähedaste eest hoolitsemise ja nende hooldamise tähendusest. Kriitilisest perspektiivist lähtub ka intervjuueeritavate hoolekandesüsteemiga seotud kogemuste analüüs, mis toob esile võimalikud ebakõlad olemasolevate võimaluste ja sihtrühma vajaduste vahel.

3.1 Kontekst: võileivapõlvkond ja ülalpidamiskohustus

Intervjuueeritavad pidasid vanemate ja vanavanemate ning laste ja lapselaste eest hoolitsemise kohustust üheks elukaare osaks. Eakate vanemate hooldamist nähti loomuliku sammuna, kuna vanemad olid kogu elu oma laste eest hoolitsenud. Samuti oli laste ja lapselaste eest hoolitsemine ning nende toetamine intervjuueeritavate jaoks äärmiselt iseenesestmõistetav. Hoolduskohustuse kandmise loomulikkuse tõid välja eranditult kõik intervjuueeritavad, mis näitab vastastikuse abistamise eelduse olemasolu ning vihjab tugeva põlvkondade vahelise solidaarsuse olemasolule. Sellest tulenevalt võib väita, et inimesed peavad oluliseks pereväärtusi ning pereliikmeid abistatakse tänu ühte hoidvatele ja lähedastele suhetele vastuteenet või tasu ootamata.

Uurides intervjueeritavate suhtumist Perekonnaseaduses kirjas olevasse ülalpidamiskohustusse, olid arvamused vastakad. Ülalpidamiskohustust peeti pereväärtusi kinnistavaks ning eriti oluliseks abi vajavate eakate toimetuleku kindlustamisel.

„Iseenesest see on ju väga ilus ja hästi pandud, täiesti õige, sest see on kõige parem abi.“ (O1)

„Samas, kui teda ei oleks seaduses, siis oleks jälle teistpidi. Noh, et siis oleks väga lihtne loobuda oma sellest eakast inimesest, et mingil määral peaks selle eaka ja hooldatava peale ka mõtlema, et tal on pere juures kõige parem.“ (O5)

Valitsev arvamus intervjueeritavate hulgas oli see, et parim viis eakat vanemat hooldada on pereringis, kus teda ümbritseb tuttav ja harjumuspärane keskkond ning hoolivad lähedased, kes oskavad tähelepanu pöörata eaka isiklikele soovidele ja vajadustele. Otsust eakat vanemat peres hooldada mõjutasid eelkõige omavahelised suhted, rahalised võimalused, eaka enese soovid ja kohalikus omavalitsuses saadaval olevate teenuste valik. Asutuste ja teenuste poole pöörduti aga alles siis, kui eaka vanema hooldusvajadust polnud võimalik enam koduses keskkonnas tagada. Kõrge hooldusvajadusega eaka hooldamisega seoses rõhutati, et ülalpidamiskohustust oleks kergem kanda traditsioonilise peremudeli puhul, kus mitu põlvkonda ja mitu peret jagavad ühte kodu.

„Või kui oleks nagu vanasti, et terve pere elabki mingis ühes suures majas koos, näiteks kui õde, vend ja mina ja isa elaksime kõik koos ühes majas, siis oleks see (eaka kodus hooldamine – autori täpsustus) täiesti nagu mõeldav.“ (O7)

Lisaks jagatud hoolduskoormusele hõlbustaks taoline elukorraldus teisalt ka laste eest hoolitsemist ning majapidamisega toime tulekut. Seda töid eriti esile nooremate laste emad, kuna väikelapsed ja koolieelikud vajavad sageli pidevat järelevalvet, suunamist ja rohkem tähelepanu. Mitme põlvkonnaga koos elades oleks vanavanematel või teistel sugulastel võimalus lühiajaliselt lapsi hoida või nendega tegeleda, kuid praeguses olukorras pidasid intervjueeritavad väikelapse ja hooldust vajava eakaga samaaegselt tegelemist väga keeruliseks.

Võrreldes eaka vanema hooldamisega ei nähtud laste eest hoolitsemist koormusena ning alaealiste laste ülal pidamine oli laste kasvamise perioodil samamoodi loomulik. Laste eest hoolitsemist peeti lihtsamaks ka selle poolest, et lapsed iseseisvuvad kasvades ning vajavad järjest vähem praktilist abi eneseteenindusel. Seevastu eaka vanema seisund muutub vanuse kasvades tõenäoliselt nõrgemaks ning tema hooldusvajadus kasvab. Intervjueeritavad, kellel olid täisealised lapsed, olid aga mures täiskasvanud laste iseseisvumise ja toetamise pärast.

„Ma mõtlengi, et kõige tähtsam on praegu see, et lapsed saaksid normaalse hariduse ja jalad alla, et nad ise ei jää, väga paljud ju oma lapsi toetavad, et nad saaks nagu ise. Et neid ei peaks toetama.“ (O3)

Sellest tulenevalt võib järeldada, et kui väikelaste ja alaealiste laste eest hoolitsemine on iseenesestmõistetav, kuna laps vajab kasvamiseks ja arenemiseks pidevalt vanemate toetust, siis täiskasvanud laste puhul eeldatakse iseseisvumist ja suuremat sõltumatust vanematest. Intervjuudest ei selgunud, et sellise hoiaku põhjuseks oleks olnud mitmekordne hoolduskohustus ehk eaka hooldamine lisaks laste eest hoolitsemisele. Pigem oli laste iseseisvumisega seotud soov vähendada laste eest hoolitsemisega seotud kohustusi ning seeläbi saada rohkem vaba aega iseendale ja paarisuhtele pühendumiseks. Sellest hoolimata pidasid intervjueeritavad laste eest hoolitsemist ja nende toetamist oluliseks ning laste vajadused üritati seada eakatega võrreldes esikohale. Sagedamini tuli seda ette intervjueeritavatel, kes kasvasid eelkooliealisi või väikelapsi, kuna vanusest sõltuvalt vajasisid lapsed järelevalvet, suunamist ja abi igapäevatoimingutel. Seega lähtus abivajaduse hindamine laste suutlikkusest kindlate toimingutega iseseisvalt hakkama saada.

Samuti peeti laste kasvatamisse panustamist ning laste toetamist eakatega võrreldes olulisemaks, kuna laste puhul oli arengut paremini märgata ning kogu protsessi eesmärgiks oli nende edu ja iseseisvuse kindlustamine täiskasvanuikka jõudes. Eakate puhul aga jäi sageli olukord pingutustest hoolimata samaks ning nende hooldamist nähti kui eakate olemasoleva funktsionaalsuse taseme säilitamist ja elukorralduse lihtsamaks muutmist. Seetõttu tuli ette olukordi, kus eaka vajadused jäid lühiajaliselt tagaplaanile, kuna lähedased pöörasid esmalt tähelepanu lapsele. Nende hoiakute

põhjuseks on tõenäoliselt taas soov panustada eelkõige tulevikku, kindlustada laste iseseisev toimetulek ja eeldus, et lapsed pakuvad sarnasel viisil abi nende endi vanaduspõlves.

Lisaks arvamusele, et ülalpidamiskohustus tänapäevase muutunud peremudeliga täielikult ei haaku, jääb selle juures intervjueeritavate sõnul vajaka ka individuaalsest lähenemisest. Ülalpidamiskohustus rakendub kahele ülenevale ja alanevale põlvkonnale, kuid jätab tähelepanuta võimalikud eriolukorrad.

„Meie pere kogemus näitab ju seda, et kuna minu abikaasat ei ole kasvatanud tema lihased vanemad, kuigi nad on tegelikult elus ja elavad väga lähedal, nad ei ole kunagi huvi tundnud oma laste ja lastelaste vastu, miks peaksid olema nende lapsed ja lapselapsed kohustatud?“ (O6)

Juhul, kui suhted lähedastega on katkenud, on võimalik taotleda ülalpidamiskohustusest vabastamist, kuid peresuhtele lisaks võivad lähedaste valmisolekut hoolduskohustuse kandmisel mõjutada ka nende elutingimused, majanduslik olukord, tervislik seisund, töökohustused jm. Sageli aga põrkutaksegi sellistel puhkudel paindumatu seadusega, mis kohustab lähedasi hooldama ja nende eest hoolitsema.

Ülalpidamiskohustuse teemat käsitledes uurisin intervjueeritavalt, kuidas näevad nad eakate hooldamise korraldust enda vanaduspõlves ja millised eeldused on neil sellega seoses oma lastele ja lastelastele. Intervjueeritavad vastasid üksmeelselt, et oma lastelt nad hooldamisel abi ei oota ning kasutaksid pigem hoolekandeesutuste teenuseid, kui sedalaadi abi peaks vaja minema. Eaka inimese hooldamist peeti laste jaoks liigseks koormuseks ning nende isiklike toimetuste, vajaduste ja soovide puhul takistavaks teguriks.

„Minul on poeg, selles mõttes ma olen mõelnud, et kas ta peaks mind hooldama. Et võib-olla temal jääb oma elu elamata, kui ta peab mind hooldama. Võib-olla ma oleksin mingis hooldekodus, aga mitte nii, et see koormus lasub jälle minu lapsel.“ (O2)

Palju mainiti ka lastele koormaks olemise või „kaela peale jäämise“ tunnet, mistõttu leidsid intervjueeritavad isikliku hooldaja või hooldekodu parema lahenduse olevat. Seejuures planeeriti hoolekandeesutuste või teiste teenuste eest tasumiseks lastelt toetuse ootamise asemel ise raha kõrvale panna või selleks olemasolevat vara kasutada. Seega ei soovi inimesed, kes on elu jooksul eakat lähedast hooldanud, tulevikus sarnases mahus oma lastele toetuda, kuna nad on kogunud hooldamisega seotud positiivseid ja negatiivseid külgi ning näinud, kuidas see mõjutab nende pereelu ja argipäeva. Arvamus, et laste jaoks on eaka lähedase hooldamine liigne koormus, viitab omakorda sellele, et hooldamine mõjutab intervjueeritavate toimetulekut pigem negatiivselt. Selline hoiak võib omakorda olla seotud muutuva peremudeliga, mistõttu eeldavad võileivapõlvkonna esindajad, et nende lapsed hoolduskohustust kanda ei soovi või seda peetakse neile liiga suureks koormuseks. Intervjuudes osalenute ning hooldatavate eakate põlvkonnad on tõenäoliselt kokku puutunud traditsioonilisema peremudeliga, kus mitu põlvkonda elas koos ühes elukohas või lähestikku. Samas on osalejate lapsed harjunud teistsuguse peremudeliga, mis laste täiskasvanuikka jõudes ilmselt muutub veelgi. Seega võib otsus mitte kasutada vanaduspõlves laste abi tugineda nii eaka lähedase hooldamise negatiivsetele kogemustele kui ka põlvkondade vahelistele erinevustele ja muutuvale peremudelile.

Võileivapõlvkonna esindajad peavad Perekonnaseadust vajalikuks, kuid sageli liiga jäigaks ja nii hooldatavate kui ka hooldajate individuaalseid vajadusi mitte arvestavaks tingimuseks. Lisaks tuleb seaduses sätestatud ülalpidamiskohustuse rakendamisel ette takistusi, kuna perede olukorrad ning võimalused ülalpidamiskohustust kanda on sageli erinevad. Siiski peetakse teineteise vastastikust abistamist erinevatel eluetappidel loomulikuks ning neid kohustusi täidetakse seadustest sõltumata. Tulevikus aga plaanivad võileivapõlvkonna esindajad toetuda hoolekandesüsteemile, säästmaks lapsi hoolduskohustuse kandmise koormusest.

3.2 Võileivapõlvkonna esindajate argipäeva kogemused hooldamisel ja hoolitsemisel

Võileivapõlvkonna esindajate argipäevatoimingute kirjeldustes joonistusid selgelt välja mitmesugused hooldustoimingud ja pere nooremate liikmete eest hoolitsemine. Samuti tuli esile

see, kui suur osa päevast kulub lähedaste hooldamisele ja nende eest hoolitsemisele ning kummale kahest hoolt ja abi vajavast poolest tuleb pühendada rohkem tähelepanu. Paludes selgitada aja jaotumist ühes päevas hoolitsemise ja hooldamisega seotud toimingute, töötamise, majapidamise ja isiklike toimetuste vahel, kinnitasid intervjueeritavad, et suurem osa töövälisest ajast kulub siiski lastega tegelemisele ja eaka vanema hooldamisele. Tööl mitte käivad intervjueeritavad kinnitasid samuti, et ka nende puhul hõlmavad hoolitsemise ja hooldamisega seotud toimingud enamuse päevast. Juhul, kui eakas elas perega samas elukohas, üritasid intervjueeritavad päeva jooksul paralleelselt tegeleda nii laste kui eakate vajaduste rahuldamisega. Sageli on aga keeruline leida tasakaalu lapse ja eakaga tegelemise või lähedaste abistamise ja isiklike vajaduste vahel.

„Kuidagi peaks see olema niimoodi, et ise oled esikohal, siis tuleb sinu abikaasa, siis tuleb sinu laps ja siis tulevad sinu ülejäänud lähedased inimesed. Ikkagi tegelikult on üsna raske, isegi kui sul on vaja endal midagi, aga sa näed, et...Ikkagi kipub see laps olema esikohal, siis tuleb vanaema ja siis mees kahjuks.“ (O1)

Lähedaste eest hoolitsemine ja nende hooldamine ning sellele pühendatud aeg sõltub sellest, millistes toimingutes nad igapäevaselt abi vajavad ja kui palju sõltuvad oma toimetulekus pereliikmetest. Laste eest hoolitsemisel mängis olulist rolli lapse vanus. Intervjueeritavate puhul varieerusid vanused 2 eluaastast kuni 18 eluaastani, mistõttu oli lastele osutatav abi ja sellele kuluv aeg erinev. Väikelaste eest hoolitsemine hõlmas abi eneseteenindusel ja muudel praktilistel tegevustel, vanemate lähedust ja toetust ning pidevat järelevalvet. Vanemas eas lapsed vajasid eelkõige emotsionaalset toetust ja tähelepanu. Intervjueeritavatel, kelle peres kasvasid erivajadusega lapsed, tuli lastele pühendada rohkem aega ja energiat, kuna lapsed vajasid abi ja suunamist igapäevatoimetustel. Erivajadustega laste eest hoolitsemine oli nende emade jaoks sageli aeganõudvam ja mahukam kui eaka vanema abistamine. Sellest hoolimata ei nähtud seda lisakoormusena, vaid argipäeva loomuliku osana.

„Niisama hoolitsemine, pesu pesemine, söögi tegemine, koristamine ja vaatad, et lapsed oleks puhtad ja kasitud ja söönud, see ei ole midagi. See on tavaline, normaalne. Aga kui ma peakski tõesti hoolitsema kedagi voodihaiget või tõesti mingi Alzheimeriga...See oleks ikka liig palju, ma arvan.“ (O6)

Üldiselt tundusid lastega seotud toimingud intervjueeritavatele tavalised, harjumuspärased ja loomulikud, eakatega seotud hooldustoiminguid aga nähti teistsuguses valguses. Eakate vanemate või vanavanemate hooldusvajaduse katmiseks vajalikke toiminguid kirjeldati keerulisemate ja aeganõudvamatenä ning füüsiliselt koormavate ja väsitavate toimingutena. See arvamus seostub taas vanemate sooviga panustada tulevikule mõeldes lastesse nende iseseisva toimetuleku kindlustamiseks. Laste pidevat arengut silmas pidades ei nähta nendega seotud toiminguid koormusena, vaid peetakse seda laste kasvatamise juurde kuuluvaks loomulikuks ja vältimatuks osaks. Kuigi osaliselt olid laste ja eakatega seotud toimingud sarnased (toidu valmistamine, hügieenitoimingud, riietumisel abistamine), siis laste puhul eelistati nende toimingutega tegeleda ise, kasutamata näiteks tuttavate või lapsehoidjate abi. Eakate puhul aga oldi alimad kasutama koduhooldustöötajate, meditsiinitöötajate või teiste spetsialistide abi hooldustoimingute teostamisel. Sellest tulenevalt võib järeldada, et mitmekordset hoolduskohustust kandvad inimesed tunnetavad laste eest hoolitsemist loomulikuna ning eakate hooldamist kui koormust. Seetõttu võib tulevikus suureneda vajadus eakate hoolekannet toetavate teenuste ja hoolekandeasutuste järele, kuna lastega tegelemist ja nende kasvatamist peetakse jätkuvalt vanemate kohuseks ning lastega seotud toiminguid võimalusel muude institutsioonidega ei jagata. Eakate hooldamisel tekkiivat koormust aga soovitakse üha enam jagada ning selleks otsitakse võimalusi ka väljastpoolt pereringi. Selle põhjusteks võivad olla hooldamise koormusena tunnetamine, aga ka eakate vajaduste ja hooldustoimingute eripärad, mistõttu vajatakse probleemide lahendamisel erinevate spetsialistide, näiteks arsti, füsioterapeudi, psühholoogi või nõustaja abi.

Intervjuudes kirjeldatud eakate vanemate ja vanavanemate abistamiseks teostatavad toimingud olid erinevad ja lähtusid sellest, milline oli eaka inimese tervislik olukord ning kui iseseisev oli ta kodus keskkonnas. Hooldustoimingute sisu varieerus emotsionaalsest toetusest, külastamisest ja väljaspool kodu asjaajamisest toidu valmistamise, riietamise, pesemise ja mähkmete vahetuse ning igapäevase pideva järelevalveni. Instrumentaalse abi kõrval peeti äärmiselt oluliseks ka afektiivseid sidemeid, kuna eakate puhul tuleb tegeleda suhtlemisvaegusest ja psüühikahäiretest, näiteks depressioonist tulenevate probleemide ja olukordadega.

„Et nad hästi tahavad tõsta mulle oma neid muresid, ma tunnen, et nad tõstavad ära nagu minu peale. [---] Kindlasti nad ei taha mulle halba, aga võib-olla neil ei ole nagu kellegile...Seda võiks

küll olla, nad võiks suhelda omasugustega või omaealistega rohkem. Nad on üsna kapseldunud.“
(O3)

„Et tegelikult midagi sellist nõustamise inimesi võiks olla vanadel inimestel. Siis nad saavad ennast nagu noh, ära rääkida, et neil kuidagi nagu...Sest ma ütlen küll ja ma räägin ja katsun suunata ja ollagi nagu selle psühholoogi rollis, aga kuidagi see nagu ei õnnestu eriti. Et ma ei näe, et tema tuju väga tõuseks.“ (O1)

Intervjueeritavad üritasid muude toimingute kõrvalt leida aega eaka vanema või vanavanemaga suhtlemiseks, tema arvamuste ja soovide küsimiseks ning kuulamiseks. Väga tähtsaks peeti perega koos veedetud aega ja eaka vanema kaasamist erinevatesse perekesksetesse tegevustesse. Seega suhtutakse eakatesse vanematesse positiivselt ja hoolivalt ning üritatakse neid koduses keskkonnas erinevatel viisidel nii vaimselt kui ka füüsiliselt stimuleerida.

Majapidamistoiminguid mainisid kõik intervjueeritavad oma argipäevakirjeldustes möödaminnes või tuli neilt selle kohta eraldi küsida, mis viitab sellele, et sageli jäid need toimetused hoolitsemise ja hooldamisega võrreldes tagaplaanile ning nendega tegeleti võimalusel muude toimingute kõrvalt või pärast päevatoimetuste lõppemist. Mõned intervjueeritavad tunnistasid, et majapidamistoiminguteks jääb äärmiselt vähe aega või pole neil selleks päeva lõpus enam energiat, kuigi nad sooviksid selle eest paremini hoolt kanda.

Intervjuudest selgus, et hooldamisele ja hoolitsemisele kulub suurem osa nii töötavate kui ka mitte töötavate mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste vabast ajast. Raskusi tekitab aja jaotamine ja planeerimine, tähelepanu jagamine pereliikmete vahel ning vaba aja leidmine isiklike toimetuste jaoks. Laste ja eakate abivajadus on erinevat laadi ning neid erinevusi tunnetavad ka hoolduskohustust kandvad lähedased, seades laste vajadused eakatega võrreldes esiplaanile. Samas selgus argipäeva kirjeldustest, et laste ja eakate vajaduste puhul üritatakse leida tasakaalu, et kumbki pool ei jääks täielikult tähelepanuta.

3.2.1 Pere ja lähedaste roll mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel

Eranditult kõik intervjueeritavad pidasid mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel oluliseks teiste pereliikmete ja sugulaste või lähedaste ringi kuuluvate inimeste toetust. Häta jäädes pöördutigi

esmalt abikaasa või elukaaslase poole, seejärel vanemate või muude sugulaste ning viimaks sõprade, tuttavate ja naabrite poole. Seega üritatakse eaka vanema hooldamise ja laste eest hoolitsemisega esmalt hakkama saada pereringis, kasutades olemasolevaid võimalusi ja ressursse. Sama tuli esile lastega seotud toimingute puhul, kus vajadusel jagati neid vaid lähedasemate pereliikmetega.

Kui intervjueeritaval oli abikaasa või elukaaslane, toodi tema välja esmase toetaja ja abistajana, kellega jagatakse nii hooldamise ja hoolitsemise kui ka majapidamise ja lemmikloomadega seotud kohustusi. Sageli tegelesid abikaasad rohkem raskemate majapidamistöödega (kütmine) või veetsid aega lastega. Laste eest hoolitsemine ehk nende toitmine, riietamine, hügieenitoimingud, õppimisel abistamine ja muu jäi aga naiste hooleks. Selgus, et eelnimetatud lastega seotud toiminguid nähakse ühe laste kasvatamise juurde kuuluva loomuliku osana, mistõttu ei toodud esile suuremat abivajadust laste eest hoolitsemisel. Samal põhjusel ei otsitud lastega seotud toimingute jagamiseks abi väljastpoolt pereringi, kuid eakate puhul kaaluti ka seda võimalust, kuna hooldustoimingud olid lastega võrreldes koormavamad.

„Ma arvan, ma võtaksin pigem emale hooldaja, kui lapsele lapsehoidja, et ma ise nagu pühendan oma aja rohkem lapse kui ema peale.“ (O4)

Eakatega seotud hooldustoimingutega tegelesid naised, kuna seda peeti laste kasvatamise kõrval samuti naiste tööks, mille tegemiseks on vajalik naistele omane hoolitsev ja empaatiline suhtumine ja tähelepanelikkus.

„Sellised meeste tööd, et ikkagi on need meeste ja naiste tööd. Et ämm eeldab, et mina pean seal põrandaid pesema ja süüa tegema. [---] Mul mees, ega tema ei hakka seal heietama.“ (O3)

„Siis tuleb mu isa ja aitab, aga kuidagi see soe...Ta on kasvatatud juba sellise vanakooli järgi, et mehed teevad selliseid asju, naised teevad selliseid asju. [---] Vot see jääb puudu, kes märkaks võib-olla just seda, et see muna on vaja ära koorida ja padi tagumiku alla panna ja natukene kuulab ka.“ (O1)

Abikaasad on eelkõige abiks eaka inimese transportimisel, vajadusel tõstmisel ning muude remondi- ja parandustööde tegemisel, millega eakas ise toime ei tule. Ühe põhjusena, miks meeste

roll hooldamisel pigem tagaplaanile jääb, toodi näitena välja eaka isiklikud hügieenitoimingud, mis võivad tekitada ebamugavust mõlemas osapool.

„Need hügieenitoimingud, et naised on selliste tööde jaoks mitte sobivad, aga mehed ei taha kindlalt selliseid asju teha, ma arvan. Ja võib-olla kui samas on naissoost hooldatav, siis on tal ka ebamugav, kui mees seda teeb.“ (O5)

Sellest võib järeldada, et hooldamist ja hoolitsemist peetakse jätkuvalt naise soorolli juurde kuuluvaks ning seetõttu on loomulik, kui tütar, minia või ema hooldustoimingutega tegeleb. Lisaks tuleb naistel toime tulla laste eest hoolitsemise ja majapidamistoimingutega (koristamine, pesu pesemine, toidu valmistamine). Sarnaselt oodatakse meestelt abi füüsilist jõudu nõudvatel toimingutel ja töödel, mida peetakse meestele omaseks või milles on neil paremad oskused.

Eaka vanema hooldamise kohustus on võrdselt kõigil lastel, kuid intervjueeritavate hulgas oli ka neid, kellel küll olid õed-vennad olemas, kuid nende abi jäi ebapiisavaks. Mitu intervjueeritavat kirjeldas, kuidas nende isad ja vennad eaka vanema hooldamisest ei huvitu või sellest hoopis kõrvale hoiavad.

„Minul on vend, aga tema elab ainult iseendale. [---] Ma olen kuri sellepärast, et tema ennast nagu välja lülitas, et nüüd ta kujutabki ette, et ma surmani neid hooldan. Ja samas vanemad on võtnud sellise hoiaku, et nad loodavad minu peale, et see on täiesti eraldi ja tema asigi ei ole.“ (O3)

Selle põhjuseks aga olid sageli keerulised, konflikte ja erimeelsusi täis peresuhted, mistõttu nähti hooldamist pigem koormusena ning osaleti hooldustoimingutel minimaalselt. Raskusi tekitavad ka olukorrad, kus eaka vanema abivajadus suureneb ootamatult ning hooldama tuleb hakata abikaasa vanemaid, kellega pole varasemalt lähedast suhet tekkinud. Teisalt mõjutavad naiste hoolduskohustuse kandmist eakate vanemate eeldused, mis on taas seotud soorollidega. Eelnimetatud „naiste töödel“ oodatakse abi perekonna naissoost liikmetelt ning „meeste töödel“ vastavalt meessoost liikmetelt. Tõenäoliselt peavad ka eakad ise hooldustoiminguid eelkõige naistele omaseks ning seetõttu pöörduakse abipalvetega esmalt naissoost lähedaste poole. Naised omakorda tunnetavad eakate ootusi ja survet, mistõttu nad abistamisest või hooldamisest ei keeldu.

Pojad ja tütreid, kellel oli oma vanematega olnud kogu elu positiivne ja lähedane suhe, olid valmis vanemate abivajaduse kasvades neid kõhklemata abistama.

„Kuna tema on meil ainuke lapsevanem, kes on meid üldse kasvatanud, siis..See ongi see, et mis vaimne side on sul selle vanemaga, et loomulikult, sa ei jäta ju enda oma hätta.“ (O8)

Mitmel juhul jagati õdede-vendadega eaka hooldamisega seotud rahalist koormust, kus kõik pereliikmed panustasid oma võimalustele vastavalt hooldamist lihtsustava teenuse eest tasumisel. Kõige sagedamini aitasidki õed-vennad jagada sotsiaalteenuste eest tasumisel tekkivat rahalist koormust. Leidus ka neid, kelle õde või vend oli võimalusel abiks igapäevaste hooldustoimingute teostamisel, kuid reeglina oli praktiline abi ühekordne või lühiajaline. Mõlemat laadi abi eelduseks olid taas positiivsed peresised suhted ning hea omavaheline läbisaamine, huvi eaka vanema käekäigu vastu ja soov aidata. Sarnastel põhjustel olid pereliikmed valmis tegelema lastega või vajadusel lapsi hoidma, andes igapäevaselt hooldamisega tegelevale lähedasele võimaluse tegeleda isiklike toimingute ja asjaajamisega.

Mitmekordse hoolduskohustusega toime tulekut võivad mõjutada ka suhted teiste sugulaste ja lähedastega. Sugulaste abi küll oodatakse, kuid keeruliste suhete tõttu võib see varem hästi toimunud elukorralduse hoopis segi lüüa.

„Mul on tegelikult väikene probleem tädiga. Maja kuulub minu isale, aga tädile tegelikult üldse ei meeldi, et ma seal elan. Tema räägibki kõigile sellest, kuidas ma mitte midagi ei tee ja vanaema on üksinda kogu aeg. [---] Kõik, mida ma teen, see on vale ja ta on väga lähedane vanaemaga. Kui vanaema on nüüd ära (tädi juures – autori täpsustus), ta tuleb tagasi ja on minu vastu üles kruvitud. Ma olen siis see kõige halvem inimene ja siis on väga raske sellise kiusu ja jonni täis vanainimesega toimetada niimoodi harmooniliselt.“ (O1)

Samuti ei pruugi lähedaste ringi kuuluvad inimesed isikliku hooldamise kogemuse puudumise tõttu mõista kõiki hooldustoimingutega seotud probleeme ja nüansse. Seetõttu satuvad eakat lähedast hooldavad inimesed mõnikord vastamisi ka negatiivsete või hukkamõistvate arvamuste ja hoiakutega. Eelnimetatud keerulised peresuhted laiema sugulaskonnaga või lahkarvamused lähedaste ringiga on hooldamise ja hoolitsemisega seotud toimetuste kõrval kindlasti üheks lisapingete allikaks.

Seega on pereliikmetel ja lähedastel oluline roll mitmekordset hoolduskohustust kandvat inimest abistades ja toetades. Hoolduskohustuse jagamist käsitledes selgus intervjuudest, et enamasti võtavad selle tervikuna enda kanda pere naissoost liikmed ning mehed jäävad igapäevastest hooldustoimingutest kõrvale või osalevad hooldamises ainult vajadusel. Laste eest aitavad mehed meelsamini hoolitseda, kuid siiski jääb suur osa lastega seotud toimetustest naiste hooleks. Samas ei tunnetata vajadust laste eest hoolitsemisega seotud toiminguid jagada ega kasutada perekonnavälist abi. Sellest tulenevalt võib järeldada, et naised tunnetavad mitmekordset hoolduskohustust suurema koormusena, kuigi nad peavad hooldamist ja hoolitsemist loomulikuks naiste kohuseks.

Muuhulgas selgus, et naised võtavad hooldamise ja hoolitsemisega seotud toimingud enda kanda ka juhul, kui suhe abi vajava pereliikmega pole eriti lähedane. Mehed aga sellistel juhtudel pigem hooldamisel aktiivselt osaleda ei soovi. Selgelt tuli esile toetavate peresuhete positiivne seos hoolduskohustuse kandmisega, kus vanematega terve elu lähedased olnud lapsed olid alimad oma vanemate vanaduspõlves neile vajalikku abi ja hooldust pakkuma. Lähedased peresisesed suhted aitasid pereliikmetel raskel hetkel koonduda ning vastavalt oma võimalustele panustades tagada vanematele piisav abi.

3.2.2 Tööl käimine ja mitmekordne hoolduskohustus

Intervjueeritavate hulgas oli neid, kes lähedaste hooldamise ja nende eest hoolitsemise kõrvalt tööl käimiseks aega ei leidnud; neid, kes käisid tööl poole koormusega või kelle töö iseloom oli väga paindlik ning ka neid, kes käisid igapäevaselt täiskohaga tööl. Töötamine ja erialane eneseteostus aga olid vaieldamatult olulised nii tööl käivate kui ka mitte töötavate intervjueeritavate jaoks. Intervjueeritavad, kes tööl ei käinud, tõid samuti esile erialased huvid ja soovi tööalaseks eneseteostuseks, kuid mitmekordse hoolduskohustuse kandmise tõttu tundsid nad, et töötamiseks ei jää piisavalt aega ja energiat. Hooldamise ja hoolitsemisega seotud kohustuste kõrvalt üritasid siiski kõik intervjueeritavad end erialaselt täiendada, õppida või tööülesannetega tegeleda. Seetõttu saad järeldada, et võileivapõlvkonna esindajate eneseteostuse ja toimetuleku kindlustamise juures on tööl käimise toetamine kindlasti üks aspekte, millele tuleks tähelepanu pöörata.

„Mina ei ole nõus oma tööst loobuma. Seda enam, väikelinnas, noh mul on hea töö, mul on head kolleegid, ma olen riigitööl. Ma ei ole nõus sellest loobuma isegi vanaema pärast. No siis ma manduks seal kodus vist täiesti ära, siis poleks üldse põhjust kodust välja minna.“ (O6)

Tööl käivate intervjueeritavate jaoks oli töötamise ja hoolduskohustuse kandmise ühildamise eelduseks mõistev juhtkond ning töökaaslased. Enamasti mitmekordse hoolduskohustuse kandmine tööl probleeme ei põhjustanud ning seda ei peetud vajalikuks kolleegidega arutada eriti juhul, kui see tööülesannete täitmist negatiivselt ei mõjutanud. Siiski aga tuli ette olukordi, kus laste või eakatega seotud toimetusi tuli teha tööajal. Seejuures tõid mitu intervjueeritavat esile, kuidas lastega seotud eriolukordadesse suhtutakse mõistvamalt ning samuti on töötajal õigus võtta lapse haigestumise või muude probleemide korral hoolduslehe alusel vabu päevi. Eakatega seotud asjaajamistele või hooldustoimingutele vaadatakse töökeskkonnas aga teisiti. Intervjueeritavad tunnetasid kolleegide mõistmatust ja pingeid, mida sagedane töölt vabaks küsimine tekitas. Kuna laste puhul ei tajunud intervjueeritavad töökeskkonnas juhtide või kolleegide surveid, kuid eakatesse puutuv tekitas pingeid ja arusaamatusi, võib see viidata ühiskonnas laiemalt levinud hoiakutele, mis sarnaselt võileivapõlvkonna esindajate endi arvamustele näevad laste eest hoolitsemist ning eaka hooldamise toiminguid erinevalt.

„Et muidu tegelikult mu tahtmine oleks käia ema juures rohkem tegelikult. [---] Et jah, see tööandja justkui nagu ta ei ole tegelikult üldse kohustatud ju mulle võimaldama seda ja siis see on tema heast tahtest sõltuv. [---] Mul tuleks jällegi panna sinna sellele linnaosa sotsiaaltöötajale aeg kinni. Käia seal temaga vestlemas, see on jälle tööpäevadel, tööajast. Et ta on jällegi nagu selline, kus ma tööandja juures saan mingi miinuspunkti kirja. [---] Et alguses, kui mu ema sai insuldi, siis olid kõik hästi mõistvad [---], aga vot, kui see jääb kestma ja nüüd on rohkem kui aasta, et sa ei saa olla rohkem kui aasta, et kogu aeg on mingi erand.“ (O7)

Sellest tulenevalt tõid intervjueeritavad ühe võimaliku lahendusena välja seadusemuudatuse, mis lubaks ka eakat vanemat hooldaval lähedasel võtta vajadusel hoolduslehte või annaks võimaluse väikest osa tööajast vajalikeks isiklikeks asjaajamisteks rakendada. Sarnaseid olukordi on tõesti keeruline lahendada, kuna tööandja vaatepunktist on oluline tööülesannete täitmine ja töötulemustega võrdsustatud tasu, mistõttu vaba aja võimaldamine töötajatele ei pruugi alati võimalik ja otstarbekas olla.

Samas kirjeldasid intervjueeritavad ka positiivseid kogemusi, kus tööandjad mõistavad mitmekordse hoolduskohustuse kandmisega seotud raskusi ning on vajadusel piisavalt vastutulelikud. Sageli oli sellisel juhul tööandjal varasemaid isiklike kogemusi eakate hooldamisega, tänu millele suutsid nad paremini mõista hoolduskohustuse kandmise sisu. Seega olenevad tööl käivate võileivapõlvkonna esindajate võimalused töötamist ja mitmekordset hoolduskohustust ühildada suuresti tööandjate suhtumisest lähedaste eest hoolitsemisse ja nende hooldamisse.

Intervjueeritavad, kes hetkel tööl ei käi, võrdsustasid töötamisega mitmekordse hoolduskohustuse kandmist ning sarnaseid hoiakuid väljendasid ka töötavad võileivapõlvkonna esindajad. Mitmekordse hoolduskohustuse kandmine nõuab igapäevaselt aega ja energiat ning juhul, kui pole teisi lähedasi või sobivaid teenuseid, mis aitaks hoolduskoormust leevendada, ei ole inimestel võimalik täiskohaga töötada.

„Kõige suurem puudus on võib-olla see Eesti riigis, et kui mul on tegelikult kaks hooldatavat (eakas ja laps – autori täpsustus) ja vahel ma vajan ka ise hoolt, et seda on hästi keeruline ühitada. Ja samas, et see on samamoodi töö, et võib-olla ma teen rohkemgi tööd kui kuskil töö juures, aga see ei ole tasustatav.“ (O2)

Teisedki intervjueeritavad tõid esile selle, et mitteformaalne hooldus pole tasustatav, kuid võrdub aja- ja energiakulu poolest täiskohaga töötamisega. Lahenduseks pakuti lähedasi hooldavatele inimestele miinimumpalga kehtestamist, mis annaks võimaluse kasutada laiemat valikut sotsiaalteenuseid, mis varasemalt kõrge hinna tõttu kättesaamatuks jäid. Kuigi majanduslik toimetulek ja võimalus töötada või hooldajatoetuste abil end kindlustada oli võileivapõlvkonna esindajatele oluline, selgus nende arvamustest samas, et sellest hoolimata ei ole nad võimelised nii lastele kui ka eakatele vajalike sotsiaalteenuste eest täies mahus tasuma.

Võileivapõlvkonna esindajad on üsna teadlikud töötamise ja hoolduskohustuse kandmisega seotud seaduslikest õigustest ja kohustustest. Olulist negatiivset mõju tööl käimisele hetkel töötavad võileivapõlvkonna esindajad välja ei toonud, kuid mitte töötavad intervjueeritavad nägid mitmekordset hoolduskohustust tööle asumise takistusena. Põhjused, miks mõned võileivapõlvkonna esindajad suudavad töötamist ja mitmekordse hoolduskohustuse kandmist

edukamalt ühildada, on reeglina seotud konkreetse olukorraga. Näiteks mängivad olulist rolli töö iseloom (vaba graafikuga kodus tehtav töö, osaajaga töö, vahetustega töö), laste ja eakate vanusest ja terviseprobleemidest tulenev hooldusvajaduse suurus ning hoolduskohustuse jagamise võimalused teiste pereliikmete ja sugulastega. Siiski soovitakse lisaks hoolduskohustuse kandmisele töötada, kuna see aitab väljuda argipäeva toimetuste rutiinist ning pakub võimalust eneseteostuseks. Võrdväärselt on intervjueritavate jaoks vaieldamatult oluline stabiilne sissetulek ja majanduslik kindlustatus. Tööealiste võileivapõlvkonna esindajate tööturule sisenemist, naasmist või tööturul püsimist tuleks kindlasti soodustada, et lähedased oleksid lisaks muudele hüvedele suutelised kandma hooldamise ja hoolitsemisega seotud rahalist koormust. Teisalt on oluline tunnustada tööl mitte käivate mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste panust hooldajatoetuste või muude just sellele sihtgrupile suunatud sotsiaaltoetuste näol.

3.2.3 Mitmekordse hoolduskohustuse võimalikud tagajärjed

Võileivapõlvkonna esindajate puhul on hooldajaroll ja selle täitmine igapäevaste toimingute vältimatu osa. Seejuures on oluline see, kuidas intervjuudes osalenud võileivapõlvkonna esindajad hooldajarolli mõtestasid. Kuna eakate hooldamist nähakse suurema koormusena, on intervjuude rõhuasetus pigem eakate lähedaste hooldamisel ning see on ka põhjuseks, miks omistatakse endale „hooldaja“ või „omastehooldaja“ roll. Samuti võib järeldada, et võileivapõlvkonna esindajad ise sageli mitmekordset hoolduskohustust topelt koormusena ei taju, kuna laste eest hoolitsemise puhul on taaskord oluline nende toimingute loomulikkus ja iseenesestmõistetavus. Seetõttu ei kaasne intervjueritavate jaoks laste eest hoolitsemisega ka hooldaja identiteeti. Kuigi nad peavad eakate hooldamisega seotud hooldajarolli kandmist lähedaste poolt samuti loomulikuks, tunnistasid paljud intervjueritavad, et tegelikult on sellega olnud keeruline leppida ning see tekitab sageli vastakaid tundeid.

„Ühest küljest on uhke tunne, et sa aitad ja teed ja iga kord, kui ma midagi teen, ma tunnen ennast tõesti nagu hästi pärast. Mul on tõesti hea tunne, ma olen vanaemale pannud pliidi alla tule, mul on süda rahul. [---] Ja teisest küljest on selline tüdimus ka.“ (O1)

Eakate tervislik seisund ja toimetulek võib sageli olla muutlik ning seetõttu võivad nad hooldamist vajada teatud perioodil ka väiksemas mahus. Intervjueritavate sõnul aga on eriti raske toime tulla

teadmise, et eaka lähedase seisund on pöördumatu ning ta vajab hooldamist tõenäoliselt kuni elu lõpuni. Hooldustoiminguid teostava lähedase jaoks tähendab see lisakoormust, piiranguid ja teadmist, et eakas vanem või vanavanem on temast igapäevaselt täiesti sõltuv.

„Alguses oli väga raske selle rolliga leppida, et alguses oli seda jaksu tegelikult rohkem, aga siis, kui jõudis kohale, et see ongi selline püsiv ja see jätkubki ja kestab, siis mul on päris palju neid selliseid masendusperioode. Et ma ei tunne ennast väga, noh ei ole veel endiselt nagu suutnud täiesti leppida.“ (O5)

„Kõigepealt sa tunneldki, et sa jõuad, sa jaksad. See algus ei olegi nagu...Noh, sa ei ole nii väsinud. Ja siis sa järjest väsid ja väsid ja sa muutud närvilisemaks ja ütled järsumalt. Ja sa oledki füüsiliselt ja vaimselt lihtsalt läbi. Muidugi see, ka see rõõm kaob, hirmud tekivad.“ (O8)

Intervjuueeritavate kogemused näitavad, et esialgu tundub hooldajarolli kandmine jõukohane ning eakale soovitakse pakkuda parimat abi. Pikema ajaperioodi jooksul aga hooldajad väsivad ning energia ja motivatsioon hooldustoimingutega tegeleda kaovad. See asendub muretsemise, pinge ja teadmatusega, kuidas hooldamisega tulevikus toime tulla. Väsimuse teket tõid hoolimata hoolealuste seisundist ja toimetulekust esile kõik intervjuueeritavad, mistõttu võib järeldada, et eaka vanema või vanavanema hooldamist lisaks laste eest hoolitsemisele ei saa võileivapõlvkonna esindajate füüsilist ja vaimset heaolu silmas pidades lugeda jätkusuutlikuks lahenduseks.

Füüsilist kurnatust tekitavad ühest küljest pidev ajapuudus, mis sunnib päevatoimetustel kiirustama ning teisalt hooldustoimingute ja hoolitsemisega seotud tegurid. Argipäeva kirjeldustest selgus, et mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste päevakava on äärmiselt tihe, sageli ilma puhkeaja või vaba hetketa. Hooldustoimingud võivad hõlmata tõstmist, pesemist ja riietamist, mis täiskasvanud inimese puhul on keerukad ja nõuavad abistajalt füüsilist pingutust. Samuti kulub energiat lastega tegelemisele ning nende vajaduste tagamisele, eriti kui abi vajab väikelaps, erivajadusega laps või lapsed on õnnetul kombel haigestunud. Siiski ei toodud seda eakate hooldamisel tekkiva väsimuse ja kurnatusega võrdväärselt esile, mis samuti viitab sellele, et laste eest hoolitsemist ei tajuta liigse koormusena või peetakse selle käigus tekkivat väsimust loomulikumaks ning ei pöörata sellele oluliselt tähelepanu. Taas tõusevad esile võileivapõlvkonna esindajate laste eest hoolitsemise ja eaka hooldamise tajutud erinevused.

„Tõesti, et füüsiline väsimus on ka. Noh, see on näiteks, et mu laps ei ole lasknud mul 2 ööd magada ja kuigi ta on juba kahe ja poolene, ikkagi ma ei saa magada. Ja siis juhtub niimoodi, et on kolmas öö. Mu telefon on lihtsalt selle piiksumise peal, et ta on teises toas. Ma magan, ma lõpuks ometi magan hästi sügavalt ja siis ma kuulen, et keegi nagu taob kuskil. Siis ma pean jälle ärkama ja lähen vaatama, mu vanaema on keset ööd voodist välja vajunud. Siis võtad nagu peast kinni, et appi, ma nii tahtsin magada, ma olen nii väsinud.“ (O1)

Füüsiline väsimus, kurnatus ja magamatus mõjutavad omakorda ka vaimset poolt. Intervjueeritavate sõnul on vaimsete probleemide allikaks peamiselt argimured, pinged ja kohustused, mis kuhjades psüühikale laastavalt mõjuvad. Muretsema panevad nii laste eesti hoolitsemise ja eakate hooldamisega seotud tegevused, hoolduskohustuse kandmisega toimetulek, eakate vanemate seisund, laste vajaduste tagamine kui ka pinged suhetes teiste pereliikmete ja sõpradega.

„Mulle on endale viimasel ajal hästi palju öeldud, et sa noh, peaksid nagu enda peale hakkama mõtlema. Nähakse kõrvalt, et ma olen nii-öelda läbi põlenud. Et kui tuleb see periood, nii-öelda masendusperiood, siis on vahel väga siukesed sünged mõtted juba. Et noh, sellepärast on see koormus ka nagu, et enne oli see laste ja eakate vahe, et kuidagi lihtsamini on see masendus tulema, kui on see voodihaige eakas sul kodus.“ (O5)

Mitmel korral rääkisid intervjueeritavad sellest, kuidas neid on psühholoogiliselt mõjutanud eaka vanema hoolekandeesutusse elama asumine. Eaka vanema hooldekodusse panek on lähedastele emotsionaalselt keeruline ning tekitab vastakaid tundeid, sest neil pole võimalust pakkuda oma eakale vanemale vajalikke hooldustingimusi kodus. Seega tekib konflikt inimeste soovide ja eelduste, ühiskondlike ootuste ja reaalse olukorra vahel, kus mitmekordse hoolduskohustusega enam toime ei tulla. Intervjueeritavad mainisid, et parim viis eakat hooldada on pereringis ja tuttavas keskkonnas. Samuti tunnetati ühiskonna poolt survet oma eakaid vanemaid või vanavanemaid kodus hooldada ning laialt levinud hoiakut, et eaka hoolekandeesutusse saatmine on justkui oma pereliikme hülgamine. Samas aga tekkisid olukorrad, kus eaka hooldusvajadus suurenes sedavõrd, et laste eest hoolitsemise, töötamise ja muude argipäeva toimetuste kõrval muutus eaka vajaduste katmine võimatuks. Seetõttu kaasnes lähedaste jaoks kaasnes eaka

hoolekandeaasutusse elama asumisega süü- ja kahjutunne ning vastumeelsus hoolekandeaasutuste elamistingimuste suhtes.

„Ma olen veel selle aja laps, kes on kasvanud selle teadmisega, et hooldekodu on midagi väga kolemat. Ja noh, ta on hästi lähedane olnud, et see on hästi raske periood olnud tegelikult, et üldse see otsus teha, ütleme see mõte üldse ligi lasta. Aga olles seal olukorras ära, et sul ongi valida, kas sa reedad oma ema või sa reedad oma pere.“ (O8)

Reeglina tekitab hoolekandeaasutuste peale mõtlemine intervjuueeritavates negatiivseid tundeid või tõi esile halbu kogemusi, mistõttu on eaka vanema hooldekodusse elama asumine muret ja pingeid põhjustav ning isegi kardetav sündmus. Kõik intervjuueeritavad, kes hoolekandeaasutustes valitsevaid tingimusi kritiseerisid, olid varasemalt kokku puutunud mõne hooldekodu või õendushooldusteenust pakkuva haiglaga. Seega saab järeldada, et negatiivne hoiak hoolekandeaasutuste suhtes on eelkõige seotud varasemate isiklike kogemustega ja mälestustega. Tõenäoliselt on need omakorda seotud eelneva põlvkonna hoiakutega ning kanduvad osaliselt üle ka võileivapõlvkonna esindajate lastele. Samuti väljendub selles hoiakus taas perekonna ja teineteise abistamise olulisus, kuna hoolduskohustuse delegeerimine inimestele väljastpoolt pereringi tekitab intervjuueeritavate sõnul reetmise tunnet ja süümepiinu.

„Ma kogu aeg ignoreerin tegelikult seda halba tunnet, et minu ema on seal kuskil haiglas. Tal on kodu olemas, tal on oma voodi, tal on oma tuba olemas, kus on tema riided ja kõik ja ta on aasta otsa seal mingisuguste valgete linade vahel haiglas, raudvoodis. Et lihtsalt ma kuidagi nagu blokin selle mõtte endas koheselt ära, sest et kui ma hakkaks selle peale süvitsi mõtlema, siis see viiks ikka täiesti ahastusse. Et sinu oma isiklik ema ja mis seisundis ta seal on.“ (O7)

Paljud intervjuueeritavad mainisid, et nad kasutavad või on varasemalt kasutanud psühholoogi abi vaimsete probleemide lahendamisel. Psühholoogilise abi vajadust tunnetasid intervjuueeritavad ise, kuna hooldamise ja hoolitsemisega seotud toimingute koormus tekitab masendust, motivatsioonilangust, läbipõlemise tunnet ning pingeid paari- või peresuhetes. Psühholoogilist heaolu pidasid kõik intervjuueeritavad äärmiselt oluliseks, kuna see mõjutab nende igapäevast heaolu, suhtlemist ja toimetulekut argipäeva toimetustega. Sageli aga sai psühholoogilise toetuse ja abi otsimisel takistuseks aja- või rahapuudus ning teadmatus, kust leida infot tasuta

psühholoogiteenuse või tugigruppide kohta. Psühholoogi abi kasutanud intervjueeritavad jõudsid teenuseni tänu aktiivsele otsingule või tutvusringkonnale, kust leiti vastav spetsialist.

Seega tunnetavad võileivapõlvkonna esindajad selgelt vaimseid pingeid, mis toovad kaasa psühholoogilisi probleeme ning oskavad analüüsida probleemide põhjuseid, kuid vastav abi jääb neile tihti kättesaamatuks. Samas ollakse vaimsest toetusest äärmiselt huvitatud, kuna see aitab säilitada tasakaalu ning tegeleb mitmekordset hoolduskohustust kandva inimese isiklike läbielamiste, kahtluste ja hirmudega ning annab võimaluse muresid jagada.

Intervjuudest selgus ka, et mitmekordset hoolduskohustust kandvatel lähedastel pole reeglina aega iseendale – hobidega tegelemiseks, väljas käimiseks, lõõgastumiseks ja puhkamiseks. Puhkeaega pidasid kõik intervjueeritavatest oluliseks ning hindasid hetki, mil said argiritiini välja.

„Ongi see, et oma aeg on nagu null täiesti. Tahaks ka minna kinno ja kuskile restosse, onju. Noh, ei saa, nagu pole juba aastaid saanud ja sellest ma nagu kõige rohkem tunnengi puudust. Et see omavaheline suhe on nagu, oledki nagu lapsevanem, siis oled see hooldaja ja siis oled see koduabiline ja ongi kõik.“ (O3)

„Mina täitsa tunnen, et ma ei tea, tahaks minna mõnda spaasse või võtta mõnda protseduuri, et ma saaks kuidagi taastuda või noh, kasvõi paariks päevaks kuhugi eemale, et mitte olla koguaeg nende argimurede keskel.“ (O2)

„Ma ootan seda aega, kui ma olen ükskord keskealine, mul on lapsed suured, kodust välja läinud. Või vähemalt ma ootan seda aega, kui mul on see erivajadusega lapseke ära koolitatud. Et siis mul on lõpuks see aeg, kus ma saan õmmelda ja ma ei tea, taimi kasvatada ja jalutamas käia ja raamatuid lugeda.“ (O6)

Intervjuudes osalenud võileivapõlvkonna esindajatel on seega erinevaid isiklikke vajadusi ja soove, mille nad hoolduskohustust täites tagaplaanile lükkavad või mis jäävad teostamata ajapuuduse tõttu. Pidev hõivatus hooldamise, laste eest hoolitsemise, majapidamistoimingute ja õppimis- või töökohustustega tekitab pingeid paarisuhtes ning võib kaugendada headest sõpradest ja tuttavatest. Rutiinist taastumiseks hädavajalikku puhkeaega pole aga võileivapõlvkonna esindajad sageli ise suutelised endale kindlustama, kuna nii eakad kui ka lapsed on neist igapäevaselt niivõrd sõltuvad, et asendavat inimest on keeruline leida või puuduvad selleks sobivad teenused. Siinkohal tekib aga

oht, et mitmekordset hoolduskohustust ei jõuta pikema ajaperioodi jooksul kanda ning toimub murdumine – inimese füüsilised ja vaimsed ressursid saavad otsa ning esile tõuseb võileivapõlvkonna välise abi ja toetuse vajadus ehk nad võivad ise vajada vähemal või suuremal määral hooldamist.

3.3 Hoolekandesüsteem ja võileivapõlvkonna esindajad

Intervjueeritavate elukohtadest lähtuvalt Tallinna, Tartu, Võru ja Haapsalu linnas lastele ja peredele ning eakatele ja puuetega inimestele pakutavaid sotsiaalteenuseid ja -toetuseid intervjuudes esinenud arvamuste ja kogemustega võrreldes ei tule esile selget seost elukoha ja sotsiaalvaldkonnaga kokku puutumise või teenuste ja toetuste eduka kasutamise vahel. Teenuste ja toetuste laiem valik Tallinnas ja Tartus ei näidanud nendes linnades elavate intervjueeritavate paremat toimetulekut mitmekordse hoolduskohustust kandmisel. Samuti ei tulnud linnasid võrreldes esile intervjueeritavate erinev teadlikkus olemasolevatest teenustest ja toetustest. Pigem lähtuti teenuste ja toetuste otsimisel või spetsialistidega suhtlemisel konkreetsest vajadusest ehk kui probleemi ei esinenud, siis vastavat abi või lahendust aktiivselt ka ei otsitud. Kõik intervjueeritavad olid varasemalt kasutanud sarnaseid teenuseid, millest enamus olid suunatud kas eakatele ja puuetega täiskasvanutele või erivajadusega lastele. Otseselt võileivapõlvkonna esindajatele või lähedasi hooldavatele inimestele suunatud teenustest teati vähem või olid need erinevatel põhjustel kasutamata jäänud. Samuti sarnanes olemasolevatele teenustele ja toetustele suunatud kriitika, sõltumata intervjueeritava asukohast. Sellest tulenevalt võib järeldada, et vaadeldud nelja linna puhul pole hoolekandekorraldus märgatavalt erinev, kuid samas esinevad hoolekandesüsteemis sarnased puudused.

3.3.1 Võileivapõlvkonna esindajate kogemused sotsiaalteenuste ja -toetuste kasutamisel

Intervjueeritavate kokkupuude sotsiaalvaldkonna ametnike ja töötajatega ning kogemused sotsiaalteenuste ja -toetuste kasutamisel olid erinevad. Läbivaks hoiakuks oli teenuste ja toetuste kasutamine vastavalt vajadusele ehk kui hetkel mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel lisaabi ei vajatud või olemasolevaid teenuseid peeti ebapiisavaks, loobuti aktiivselt info otsimisest ja

sotsiaalvaldkonna töötajatega suhtlemisest. Tunnistati ka, et vajaliku info leidmine iseseisvalt on keeruline, kuna info erinevate teenuste ja toetuste kohta on laiali hajutatud. Seetõttu on kõigi võimaluste kaardistamine aeganõudev ja eeldab võileivapõlvkonna esindajatelt pidevat aktiivsust info otsimisel. Siiski toodi esmase infoallikana esile kohaliku sotsiaalabiosakonna sotsiaaltöötajaid ning ravi- ja hoolekandeesutuste sotsiaaltöötajaid, kelle poole esmaseks nõustamiseks pöörduakse.

Intervjuude käigus kirjeldati nii positiivseid kui ka negatiivseid kokkupuuteid sotsiaaltöötajatega. Paljud tundsid, et said sotsiaaltöötajalt vajalikku infot olemasolevatest teenustest ja toetustest ning nõuandeid ja näpunäiteid vastavate taotluste esitamiseks. Eriti hinnati sotsiaaltöötajate juures sõbralikkust, avatust, kuulamisoskust ja empaatilisust ning toetavat suhtumist. Mõnikord aga tundsid intervjuueeritavad, et sotsiaaltöötajad suhtusid neisse tõrjuvalt, ei süvenenud piisavalt nende probleemidesse ning ei üritanud nende olukorraga sobituvaid lahendusi leida. Sellele tuginedes võib järeldada, et sotsiaaltöötajad suutsid küll edukalt pakkuda teenuseid ja toetusi ühelt poolt eakatele ja teisalt lastele, kuid ei suutnud haarata suuremat pilti, kus samaaegselt on tarvis tegeleda nii eaka, lapse kui ka mitmekordset hoolduskohustust kandva inimese vajaduste ja probleemidega. See omakorda näitab, et sotsiaalvaldkonna töötajad pole sageli piisavalt teadlikud mitmekordset hoolduskohustust kandvatest inimestest kui omaette sihtrühmast, kelle olukord erineb ainult eakat hooldavast, erivajadusega last või tavalast kasvatavast inimesest. Seetõttu võib võileivapõlvkonna esindajatel jääda mulje, et nende probleemidega ei taheta või ei osata tegeleda ning teenuste ja toetuste saamisel ei võeta arvesse mitmekordset hoolduskohustust.

„Nad ütlesid mulle niimoodi, et kui sa elad koos, siis abi ei saa. Ma ütlesin, et mul on väike laps ka ja...Noo, te võite ju tulla siia ja rääkida, aga ma ei saa kuidagi kodust väljagi, et noh...Seda peaks ekstra jälle korraldama ja siis tundubki selline nagu vall on ees. Selliseid asju on veel, et siis jääbki lihtsalt sinna, et no ma siis elan koos ja nii on määratud.“ (O1)

Lisaabi pakkuvaid teenuseid ja toetusi kasutavad mitmekordset hoolduskohustust kandvad inimesed nii laste kui eakate vajaduste katmiseks. Lastepuhul kasutatakse alusharidus- ja lapsehoiuteenust ning haridus- ja huviharidusasutusi, mis aitavad ühelt poolt kaasa lapse kasvamisele ja arengule ning vaba aja sisustamisele, kuid teisalt annavad vanemale vaba aega muude toimetustega tegelemiseks, töötamiseks või õppimiseks. Samas valmistasid raskusi lasteaiakohtade pikad järjekorrad, millega tuli eriti arvestada näiteks töö- või elukoha muutumisel.

Uues linnaosas või elukohas on lapsele sobiva lasteaiakoha leidmine seetõttu keeruline ja aeganõudev. Kodus teenust osutavaid lapsehoidjaid kasutati vähe, kuna teenus on kulukas või kuna laste hoidmisega said aidata pereliikmed ja sugulased.

Erivajadustega laste tavaklassis õppimist toetas abiõpetaja ning ravi- või taastusraviteenuseid pakuti rehabilitatsiooniplaani kaudu. Erivajadusega lapse eest hoolitsev vanem saab aastas lisapuhkust ning hooldajatoetust juhul, kui ta on lapsele hooldajaks määratud. Lastele ja noortele pakutavaid teenuseid ja toetusi hindasid intervjueeritavad piisavaks, kuid nende sõnul jäi vajaka asutuste ja institutsioonide mõistvast suhtumisest ja lapse vajadustega kohanemisest, eriti kui tegemist oli erivajadusega lapsega.

„Kui sul on endal mingi probleemiga või erisusega laps, siis kohe, sa näed hoopis teise pilguga, et kuidas need süsteemid käivad, kuidas on suhtumine, kuidas on suhtlemine. Nüüd on tegelikult hästi palju selliseid, ikka sellised klassi väljasõidud ja klassijuhataja tuleb mulle ütleva, et äkki jätaks sinu lapse ikka koju. [---] Kellel on vähegi probleeme, siis see saab kooli käest nii, et see tegi seda, su laps on niisugune, naasugune, su laps õpib halvasti, su lapsel on nii ja naa. Ja neil on sellest koolist siamaani. Teine asi on muidugi see, et nad (lapsevanemad – autori täpsustus) kardavad seda, et õpetaja hakkab sihilikult last ignoreerima või ka kiusama.“ (O6)

„Mina pean praegu ühte võitlust lapse kooliga ja ma ei tea, mis sellest saab, kas ma pean vahetama lapsel kooli, kuna temal on astma ja õnnetuseks tolmulesta allergia. Ja sellel koolil on pandud maha ühte tiiba vaipkate. Aga ma justkui näen, et ma pean nagu sellist võitlust tuuleveskitega. Et see ei ole nagu kellegi asi, et ma olen küll ema, aga mitte kedagi ei huvita, et mu lapsel on selles ruumis halb. [---] Et kohati ma tunnen, et suhtumine on ikka väga leige.“ (O2)

Neid olukordi kirjeldatigi kui pidevat võitlust ja sõda haridusasutustega, kus personali ja juhtkonna suhtumine on tõrjuv ja last stigmatiseeriv. Probleemiga tegeletakse vähe või ebaefektiivselt ka juhul, kui lapse vanemad on sellest huvitatud ja koostöövalmid. Vanemad aga seavad esikohale lapse heaolu ning peavad oluliseks lapse vajaduste eest seismist. See aga omakorda tekitab emotsionaalset pinget ja stressi, mis otseselt mõjutavad mitmekordse hoolduskohustuse kandmisega toime tulekut.

Lastele suunatud teenuste ja toetustega jäid intervjueeritavad üldjoontes rahule. Erivajadustega laste puhul kirjeldati olemasolevaid teenuseid ja toetusi pigem positiivsetes toonides, kuid lapse täielikuks edukaks toimetulekuks või arenguks jäi vajaka erinevate institutsioonide, näiteks haridusasutuste töötajate suhtumisest ja valmisolekust pakkuda erivajadusega lapsele individuaalseid lahendusi. Erivajadusega lapse lapsehoiu- või hoiukoduteenuse kasutamist või tavalapsele lapsehoidja leidmist enamasti vajalikuks ei peetud. See viitab taas hoiakule, et lastega eelistatakse ise tegeleda ning neid tegevusi ei nähta lisakoormusena, mille leevendamiseks tuleks välist abi otsida.

Eakate lähedaste hooldamisel kasutati nii füüsilist ja vaimset kui ka rahalist koormust leevendavaid teenuseid ja toetusi. Hooldamise rahalise koormuse vähendamiseks kasutati peamiselt hooldajatoetust ning eakale määratud puudetoetust. Nendest summadest aga ei piisanud vajalike teenuste eest tasumiseks, mistõttu taotleti kohalikul omavalitsuselt lisarahastust. Eakate puhul varieerusid kasutatavad teenused lastega võrreldes rohkem, alates sotsiaaltransporditeenusest ja koduhooldusteenusest, lõpetades üldhooldusteenusega. Intervjueeritavad, kes hooldasid eakat vanemat kodus, töid välja lisaabi vajaduse hooldustoimingutel. Eelkõige annab koduhooldusteenuse kasutamine lähedastele võimaluse leida vaba aega isiklike toimetuste, asjaajamise või puhkamise jaoks. Sageli aga takistas koduhooldusteenuse kättesaadavust teenuse kasutamise tingimus, mille kohaselt saab tasuta koduhooldusteenust eakas, kellel pole ülalpidamiskohustusega lähedasi või nad ei ela samas omavalitsusüksuses. Suurem osa intervjueeritavatest aga hooldas eakat lähedast kodus või elas eakale võrdlemisi lähedal. Sellist elukorraldust peeti lihtsamaks ja praktilisemaks, säästes aega ja raha, mis muidu kulusid transpordile. Oma tuttavate ringist eakat inimest valvama ja abistama nõustuvat inimest aga oli intervjueeritavate sõnul äärmiselt keeruline leida.

„Samas nagu absurd ka, et miks siis peab nagu eraldi elama minema. Kui siis juba koos elada ja toetus ka... Ladusamalt läheb nagu, et sa oledki seal samas ruumis ja sul on see väike laps ka seal ja vanaema on nagu lõbustatud.“ (O1)

„Ütlen, et see nädalavahetusel hooldaja leidmine, et võiks olla ka selline teenus linna poolt ikkagi, võib-olla kas osaliselt finantseeritud või...[---] Et just sellist, mis ei oleks nii hirmkallis. See teeks nagu seda koormust natuke vähendaks ja lihtsalt annaks inimesele võimaluse nii-öelda natuke aega maha võtta.“ (O5)

Intervjueeritavad, kelle eaka vanema tervislik seisund oli muutlik või mõnikord ettearvamatu, kasutasid ka haiglates pakutavat statsionaarse õendusabi ehk õendushoolduse teenust. Seda aga peeti pigem hädaabinõuks, kui soovitavaks valikuks, kuna teenuse kvaliteeti hinnati varasematele kogemustele toetudes äärmiselt madalaks. Paljud kirjeldasid, kuidas eaka inimese tervislik seisund ja toimetulek oli pärast õendushoolduse teenuse perioodi hoopis halvenenud või jääb õendushoolduse teenuse puhul vajaka eakale osutatavast ajast ja tähelepanust tema varasema toimetuleku taseme säilitamiseks. Selle põhjuseks võib olla õendushoolduse valdkonna ressursipuudus, mistõttu lasub töötajatel liiga suur koormus ning ei suudeta läheneda igale inimesele individuaalselt. Eakatele pakutakse küll meditsiinilist järelevalvet, kuid üldfüüsiline ja vaimne pool jäävad tagaplaanile ja seetõttu kaob ka eakatel endil motivatsioon pingutada, liikuda ja suhelda. Tulemusena eaka suutlikkus iseseisvalt toime tulla väheneb ja see omakorda raskendab hiljem ka lähedaste toimetulekut eaka hooldamisega.

„Miks ta näiteks septembris muutus mul täitsa beebiks, oligi just sellepärast, et ta oli 2 nädalat haiglas. Et ma ei tea, misasja nad seal tegid, [---] aga me läksime jalutades sinna [---] ja välja ma sain ta ikkagi täiesti nagu ratastoolis ja ma kindlasti ei tahaks mitte kuhugi teda enam kunagi panna. Et on ainult hetkeline selline kergendus ja pärast oled veel hullemas portsus otsas.“ (O1)

„Kui ma tahtsin oma vanaema mõneks ajaks sinna (hooldusraviosakonda – autori täpsustus) viia peale taastusravi, kui ta insuldi sai, siis ma 15 minutiga otsustasin, et ma siiski ei taha vanaema sinna jätta. Need hooldajad, kes seal olid, see hääletoon, suhtumine [---], et kogu see õhkkond oli seal selline väga...Ei olnud nagu, ei tahtnud jätta inimest sinna lihtsalt.“ (O5)

Sellest võib järeldada, et kuigi õendushooldusteenust nähakse ühe võimaliku variandina, mis aitab eakaid hooldavatel lähedastel toime tulla meditsiinilise järelevalve ja abi pakkumisega ning annab

võimaluse hooldustoimingutest puhata, ei soovi lähedased eelnimetatud põhjustel seda teenust kasutada. Tulemusena väheneb hoolduskoormust kergendavate teenuste valik veelgi, kuna õendushooldusteenus on ajutiseks lahenduseks, mis võib hiljem eaka vanema kodus hooldamise hoopis keerulisemaks muuta. Kuna õendushooldusteenus on teatud mahu riigi poolt rahastatud, siis tähendab see võileivapõlvkonna esindajate jaoks ka seda, et vajadusel tuleb neil valida tasuta teenuste, mille kvaliteeti peavad nad madalaks, või kõrge hinnaga tasuliste kodu- ja üldhooldusteenuste vahel. Seeläbi võib väheneda küll otsene hoolduskoormus, kuid kasvab rahaline koormus lähedastele ja nende peredele.

Üldhooldusteenust ehk hooldekodus elamise teenust ei kasutanud ükski intervjuudes osalenute eakatest vanematest. Nagu juba varem mainitud, olid intervjuueeritavate arvamused hooldekodudest rääkides negatiivsed ning reeglina olid sellega seotud isiklikud kogemused. Intervjuueeritavad kirjeldasid varasemaid eredalt meelde jäänud hooldekodude külastusi, millega tavaliselt seostus tugevalt negatiivne emotsioon. Suurimate puudustena praeguste üldhooldusteenust pakkuvate asutuste juures toodi välja hooliva ja motiveeritud personali puudus, asutuste haigla keskkonnale sarnanev elukorraldus, privaatsuse puudumine, vabade kohtade puudus ning teenuse kõrge hind. Seega on intervjuueeritavad seatud sundolukorda, kus hoolekandeesutuste teenuste kasutamine on kohtade vähesuse, asutuse korralduse ja elamistingimuste tõttu vastuvõetamatu, kuid samas tajutakse eakate hooldamist selge koormusena. Hetkeolukorda arvestades tundsid võileivapõlvkonna esindajad, et neil pole muid valikuid peale eaka lähedase kodus hooldamise.

„Et kui sa kirjutad kuhugi hooldekodusse, siis reeglina nad ei vasta sulle või nad ei...Kohe tuleb kiri, et me ei võta Alzheimeri haigusega inimesi üldse. [---] Esimese asjana kohe, et ei võeta.“ (O8)

„No ma olen aru saanud, et praegu ei olegi ka nagu selliseid kohti, kuhu neid panna. Et isegi, kui nagu rahaliselt oleks võimalik, siis polegi nagu võimalust. [---] Et võib-olla meil see rahaline pool ei olegi nii...Aga lihtsalt see, et sellist inimlikku kohta, et oleks, mul vanaisa oli hooldekodus, see oli jumala õudne tegelt, mis seal oli. Nad lihtsalt istusid ja ootasid surma seal, täis haisvates nendes...Et ma oma vanemaid ei paneks küll sellisesse kohta, et süda ei lubaks panna.“ (O3)

Seetõttu üritatakse eakate vanemate hooldamisega ise hakkama saada või kasutatakse lisaks koduhooldusteenusele võimalikult palju teisi toetavaid teenuseid, mis abistavad hooldustoimingute teostamisel. Levinumateks viisideks olid abivahendite rentimine ja ostmine, perearsti või teiste spetsialistide koduteenindus ja eakate päevakeskused. Paljud intervjueeritavatest märkisid, et vajaka jääb eakatele suunatud nõustamisest või suhtlemisvõimalusi pakkuvatest teenustest, mis tuleksid kasuks eaka vaimse heaolu säilitamisel. Pereliikmetel jääb sageli eaka emotsionaalsetele vajadustele tähelepanu pööramiseks muude toimetuste tõttu liiga vähe aega või ei oska nad spetsialistile sarnaselt eakat nõustada.

Otse lähedaste eest hoolitsevatele ja neid hooldavatele inimestele suunatud teenuseid intervjueeritavad välja ei toonud, kuid lisaks olemasolevatele teenustele sooviti saada rohkem vaimset tuge ja psühholoogilist abi. Kuna olemasolevad teenused annavad juurde puhkehetki ning leevendavad teenuse kasutamise perioodil hooldamise füüsilist koormust, oleks intervjueeritavate sõnul selle tasakaalustamiseks tarvis luua tugigruppe või spetsialistide abi kasutamise võimalusi. Paar intervjueeritavat tõi toetavate ühendustena esile MTÜ Omastehoolduse ja Rajaleidja, kust nad on vajadusel saanud infot ja abi, eriti teenuseid ja toetusi puudutava asjaajamise kohta. Oluliseks peeti ka sarnaste kogemuste jagamist ja vahetamist ning teineteise ära kuulamist, mis tekkinud vaimseid pingeid lahendada aitaks.

Seega võib järeldada, et sobivate sotsiaalteenuste ja -toetuste leidmine ja kasutamine on mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste jaoks üsna keeruline, kuna teenuste ning toetuste valik ja kättesaadavus on piiratud ning levinud hoiakute kohaselt nähakse hooldamist pigem peresisese asjana. Selle põhjuseks on sõltuvalt olukorrast teenuse kasutamise kriteeriumid, teenuse korraldus ja kvaliteet või selle sobimatus lapse, eaka või pere individuaalsete vajadustega. Peatükis välja toodud kogemused näitavad, et olemasolevaid teenuseid ei kasutata enamasti nende madala kvaliteedi ja kõrge hinna tõttu. Lisaks sellele on puudus mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste sihtgrupile suunatud teenustest ja toetustest, mis aitaks efektiivsemalt jagada nii hoolduskoormust kui ka pakuks psühholoogilist abi ja tuge isiklike läbielamistega toime tulekuks. Seega võib võileivapõlvkonna esindajate toetamiseks mõeldud teenuste ja toetuste võrgustikku

pidada ebapiisavaks, et kindlustada pikema ajaperioodi jooksul nende inimeste toimetulek ja heaolu.

3.3.2 Võileivapõlvkonna esindajate ootused hoolekandesüsteemile

Kuigi võileivapõlvkonna esindajad väljendasid mitmeid negatiivseid hoiakuid hoolekandesüsteemi suhtes, soovisid eranditult kõik intervjueeritavatest eakana abi vajades toetuda pigem hoolekandesüsteemile kui oma laste või pereliikmete abile. Seejuures oskasid intervjueeritavad aga tuua konkreetseid näiteid, milliseks võiks hoolekandesüsteem tulevikus kujuneda, kuidas peaksid toimuma muutused ning millised institutsioonid võiksid nende ellu viimisel juhtrolli asuda. Kuna kõik intervjueeritavad tõid välja eakate hoolekandega seotud teenuseid ja toetusi, mida võiks muuta ja täiustada, võib järeldada, et lastega seotud sotsiaalteenuste ja -toetuste juures sarnaselt suuri puudujääke ei tunnetata. Samuti võib eakate hooldamisele keskendumist seostada keerulisemate hooldustoimingutega, mille koormust tunnetavad võileivapõlvkonna esindajad igapäevaselt rohkem ja mistõttu tulevad olemasolevate teenuste ja toetuste puudused teravamalt esile.

Hoolekandesüsteemi korraldusega tuleks intervjueeritavate arvates kõige enam tegeleda kohalikel omavalitsustel, et vähendada praegu valitsevat teenuste ja toetuste kättesaadavuse ebavõrdsust. Sellest võib järeldada, et olulised on ka riiklikul tasandil kehtestatud teenuste pakkumise tingimused ja kvaliteedinõuded, mida võiks veelgi täpsustada ning teisalt ka sätestatud nõuete täitmist rohkem kontrollida. Samuti toodi välja kohaliku omavalitsuse ametnike ja töötajate teadlikkus konkreetse piirkonna oludest, elanikest ja saadaval olevatest võimalustest.

„Üldiselt ma eeldan, et see on ikkagi KOV, et see eakate hoolekande osa on see, kes peaks omama kõige rohkem infot ja peaks suutma oma selle elukoha eakate ja hooldatavate olukorda ikkagi, kas siis noh, info jagamise näol või siis vajadusel ka majanduslikku abi pakkuda. Tegelikult ma leian nagu, et üks asi on muidugi see perekond ise, aga et just KOV minu arvates võiks olla see, kes toetab seda perekonda.“ (O5)

Intervjueeritavad tõid välja, et kohalikule omavalitsusele peaks teenuste ja toetuste arendamiseks rahastuse kindlustama riik, kuid jäeti täpsustamata, kuidas sotsiaalvaldkonna efektiivsemat rahastamist kindlustada. Kuna paljude teenuste ja toetuste pakkumine sõltub otseselt kohaliku

omavalitsuse otsustest sotsiaalvaldkonda rahastada, võis see intervjueeritavate silmis tõsta kohaliku omavalitsuse vastutust hoolekandesüsteemi korraldajana. Ideaalsena kirjeldati olukorda, kus rohkemad sotsiaalteenused on sihtrühmadele tasuta või teenuse kasutaja omaosalus on minimaalne. Eriti toodi tasuta teenuste olulisust välja hoolduskohustust kandvatele inimestele suunatud teenuste üle arutledes, kuna hetkel tuleb näiteks psühholoogi või muu spetsialisti külastamise eest neil täismahus tasuda.

Detailsemalt kirjeldati ootusi hoolekandeesutustele ja sealsete elutingimuste muutumisele. Paljus toetuti välisriikide kogemustele või selleteemalisele loetud/kuuldud infole. Peamiseks erinevuseks praeguste hooldekodudega oli haigla-tüüpi elukorralduse asendumine korter-tüüpi elamutega, kus eakale on samaaegselt tagatud nii hooldusabi, privaatsus kui ka seltsielu.

„Tegelikult ma mõtlen, mujal maailmas on ju nii, et eakad mingil hetkel müüvad oma vara maha ja elavad rõõmsalt, ma hiljaaegu kuulsin raadiost [---], aga on justkui ridaelamu, vanuritel on seal oma boksid. Aga samas on seal kõikide peale mingid hooldajad ja kui mingiks teatud kellaajaks [---] pole andur märku andnud, et inimene oleks köögis käinud [---], siis kohe minnakse vaatama, kas on midagi juhtunud või ta vajab midagi. Minu arust on see väga hea süsteem. Samas ta saab olla iseseisev, aga samas on ka olemas inimesed, kes tema eest hoolitsevad.“ (O6)

„Mul on minu tädi Stockholmis, ma just käisin tal külas. Ja siis ta elab hooldekodus ja neil on väga vahva hooldekodu, kus neil on igapäev oma korter. Aga need korterid on niivõrd kergesti, noh need ei ole lukus ega midagi. Sa sõidad sealt välja, sa oledki kohe koridoris, kohe seltskonnas ja absoluutselt iga päev on mingisugune seltsiüritus. Kõik omaksed, kes käivad, võvad tulla nii-öelda tema korterisse sinna külla, on privaatne koht, kus olla.“ (O1)

Intervjueeritavad mainisid ka, et eelnevalt kirjeldatud õhkkonna ja elukorraldusega hoolekandeesutuse teenuseid oleksid nad vanaduspõlves nõus kasutama. Tänu sellele väheneks nende lastele hooldamisega seotud koormus, kuid teenuse eest tasumisest tulenev rahaline koormus tõenäoliselt suureneks kas lastele või intervjueeritavatele endile. Samas on oluline hoolekandesüsteemi muutmisel lähtuda tööealiste inimeste põlvkonna esindajate eelistustest, kuna nii on võimalus luua sobivam teenuste võrgustik, vähendamaks võileivapõlvkonna osakaalu kasvamist tulevikus ja mitmekordset hoolduskohustuse kandumist lähedastele.

Mitu intervjueeritavat mainisid ka diakoonia rolli eakate hoolekande korraldamisel nii psühholoogilise toe kui ka hoolekandeesutuse vaatepunktist. Sageli saab aga diakooniale suuremas mahus loota juhul, kui inimene on varasemalt elu jooksul olnud mõne kogudusega seotud või selle aktiivne liige. Samas on ka eakad ise diakoonia abi suhtes positiivselt meelestatud. Diakooniale toetumine eakate hoolekande korraldamisel on üks võimalus, kuidas leevendada kasvavat survet riiklikule hoolekandesüsteemile.

„Jaa, nagu kirik on ka väga tore, sest minu vanaema oleks kindlasti nõus sellega. Inimesed vanaks jäävad, siis nad ikka otsivad kontakti kõrgema võimuga. Spirituaalseks lähevad ära, et siis kirik sobib ka väga hästi. Miks mitte, jah, kirik ja kohalik omavalitsus.“ (O1)

Üsna mitu intervjueeritavad nägid teenuste mitmekesisemaks ja kättesaadavamaks muutmisel olulist ressursi vabatahtlike näol. Näidetena toodi eakatega suhtlemise või nende vaba aja sisustamist hoolekandeesutuses viibimise perioodil ja kogemusnõustamist. Samas aga jäigi vabatahtlike roll pigem ajaviitmise ja seltsieluga seotud tegevuste tasemele, kuna eakate puhul peeti oluliseks häid suhtlemis- ja nõustamisoskusi, empaatilisust ja varasemaid kogemusi eakatega töötamisel, mis on hädavajalikud nõustamisel või muudel isiklikel toimingutel.

„Aga mingi taoline asi, et siis on olemas ka näiteks paljude erinevate haiguste puhul on see kogemusnõustaja. [---] Et tegelikult sellises rollis olevale inimesele, kelle nagu vanem, äkitselt saab temast puudega inimene, siis selles rollis olevatele inimestele. See oleks küll üks variant. See võib olla haiguspõhine näiteks [---] või ta võib olla lihtsalt selle kogemuse põhine, et lihtsalt invaliidistus. Et see on nagu see variant, kuidas see võib nagu vabatahtlikus vormis.“ (O8)

„Vabatahtlikud võiks olla ja vabatahtlikud võiks vahvasti teha mingit suhtlemist ja vahvasti teha mingeid ringmänge ja asju, et aga see minu arust selline hoolitsemine ja füüsiline hoolitsus ja vaimne hooldus peaksid ikkagi professionaalidele jääma. Ma ei tahaks nagu alahinnata vabatahtlikke, ma olen ise ka olnud, aga ikkagi see vabatahtlikkus on nagu mõeldud, minu jaoks on midagi muud.“ (O1)

Vabatahtlike osakaal võiks seega eakate hoolekandes olla suurem, kuid seejuures on oluline ka vabatahtlike motiveerimine ning nende töö organiseerimine, eriti kui vabatahtlike abi kasutatakse hoolekandeesutuste igapäevatöös. Kogukondlikus vormis teineteisele vabatahtliku abi osutamist

intervjueeritavad võimalikuks ei pidanud. Selle põhjuseks võib olla intervjueeritavate tajutud ühiskondlik hoiak, et perekonna isiklikud toimetused on privaatsed, mistõttu teineteisele sellises vormis abi ei pakuta. Samuti haakub see suhtumisega, et nii eaka hooldamine kui ka laste eest hoolitsemine on inimeste isiklikud probleemid, millega nad peavad iseseisvalt toime tulema.

4. Arutelu

Järgnev arutelu lähtub uurimuse eesmärgist, milleks oli uurida võileivapõlvkonda kuuluvate inimeste argipäeva kogemusi hoolduskohustuse kandmisel ning tuua välja sobivate toetavate teenuste olemasolu ja kättesaadavus. Toetudes võileivapõlvkonna esindajate argipäevakogemuste analüüsile, lähtub ka järgnev arutelu esimeses peatükis kirjeldatud eluilmakesksest lähenemisest ning selle kriitilisest perspektiivist ehk ühiskondlik-kultuurilisest vaatepunktist. Arutelu peatükis paigutan intervjuude tulemused laiemasse sotsiaalpoliitilisse raamistikku.

4.1 Võileivapõlvkonna esindajad ja mitmekordne hoolduskohustus: lapsed kui loomulik osa, eakad kui lisakoormus

Intervjueeritavate argipäeva kirjeldustest selgus, et inimesed kannavad mitmekordset hoolduskohustust väga erinevates olukordades, hooldades ja hoolitsedes mitmesuguste vajadustega lähedaste eest. Lastega seotud toiminguid peeti loomulikuks argipäeva osaks ning seda ei nähtud lisakoormusena. Seevastu eakate hooldustoimingud olid intervjueeritavate sõnul koormavad ning seadsid ülejäänud igapäevatoimetustele piiranguid. Sarnaselt tajuti tugevamalt eakatega seotud hooldustoimingute tõttu tekkivat füüsilist ja emotsionaalset kurnatust, kuid laste puhul seda eraldi välja ei toodud või peeti seda loomulikuks. Sageli tuli samaaegselt abistada nii lapsi kui ka eakaid, kuid esmajoones said tähelepanu lapsed. Kuna intervjueeritavatel on erinevad hoiakud hooldamise ja hoolitsemise suhtes, ei tunneta nad igapäevaseid hoolitsemise ja hooldamisega seotud toiminguid alati topelt koormusena. Seega ei pruugi võileivapõlvkonna esindajad ise osata mitmekordse hoolduskohustuse kandmisest tuleneva koormuse reaalselt mahtu hinnata, kuna koormavatele hooldustoimingutele lisanduvad loomulikumat laadi laste eest hoolitsemine, majapidamistööd ja muud igapäevaelu saatvad toimetused. Hooldajarolliga samastusid intervjueeritavad eakatest rääkides ning laste puhul nähti end pigem vanemarollis. Need erinevused võivad olla põhjuseks, miks intervjueeritavad end võileivapõlvkonna esindajatena ei identifitseerinud.

Üks võimalik põhjus, miks eakate hooldamist nähakse koormavana, võib olla alternatiivsete valikute puudumine. Winteri, Bouldini ja Andreseni (2010) uuring kirjeldab, kuidas sarnases olukorras hooldajarolli sattunud inimestes tekitab valikuvõimaluste puudumine pigem negatiivseid emotsioone, mistõttu tajutakse eaka lähedase hooldamist lisakoormusena. Sarnaselt kirjeldasid paljud intervjueeritavad, kuidas nad võimalusel kasutaksid erinevaid toetavaid teenuseid, kui need oleks kättesaadavamad või sobivamate tingimustega, kuid hetkel ei näe nad muud valikut, kui eakat kodus hooldada. Seetõttu võisid intervjueeritavad tajuda eaka hooldamisega seoses negatiivseid tundeid nagu suurem koormus, kurnatus ja masendus.

4.2 Vastuolu võileivapõlvkonnale pandud kohustuste ja muutunud peremudeli vahel

Intervjuude analüüsist selgus, et intervjueeritute arvates on ühiskonna üldised hoiakud hoolitsemise ja hooldamise suhtes traditsioonilised, pidades seda peresiseks küsimuseks ning lükates seeläbi suurema osa hoolduskohustusega seonduvast lähedaste õlgadele. Sarnaseid hoiakuid kandsid ka intervjueeritavad ise, pidades pereliikmetesse (nii lastesse kui eakatesse) ja nende eest hoolitsemisse ja nende hooldamisse puutuvat privaatseks peresiseks asjaks, mille detaile välistele isikutele ilmaasjata ei jagata. Muuhulgas peeti perekonnaringi, tuttavaid inimesi ja keskkonda nii laste kui ka eakate jaoks parimaks lahenduseks nende eest hoolitsemisel või hooldamisel. Hoolekandeaasutuste teenuseid kasutades tajuti, et ei suudeta kanda vastastikuse abistamise kohustust pereliikmete ees.

Kõrvutades neid seisukohti Bolini, Lindgreni ja Lundbergi (2008) uuringu tulemustega võib intervjueeritute seisukohtadele tuginedes järeldada, et ühiskondlik hoiak sarnaneb pigem Lõuna-Euroopa riikidele, kus peetakse oluliseks pereväärtusi ning laste ja eakate hoolekandega tegelevad pereliikmed. Samuti on ülalpidamiskohustus kui norm seotud pigem traditsioonilise peremudelig, kus mitu põlvkonda elasid koos ning abistasid teineteist igapäevatoimingutel, sealhulgas hoolduskohustuse kandmisel. Teisalt on aga Eestis valitsev peremudel, kus põlvkonnad ja sugulased elavad eraldi ning iga pere hindab oma privaatsust, sarnasem Põhjamaadele, kuid seejuures puuduvad Põhjamaadele omased tugiteenused ja toetused, mis mitmekordse

hoolduskohustuse kandmist hõlbustaks. Seega ei vasta pereliikmete ja ühiskonna ootused sellele, kuidas perekonnad tegelikult elavad. Kuigi intervjuueeritavad väljendasid valdavalt traditsioonilise peremudeli ja pereväärtustega seotud hoiakuid ning tunnetasid vajadust ja kohustust nende järgi käituda, on tegelik elukorraldus muutunud sedavõrd, et sellist käitumist on üha raskem teostada.

Seega esineb vastuolu traditsiooniliste hoiakute ja pereväärtuste ning muutunud peremudeli vahel, mis muudab mitmekordse hoolduskohustusega toimetuleku võileivapõlvkonna esindajate jaoks keerulisemaks. Samas selgus intervjuudest, et võileivapõlvkonna esindajate isiklikud hoiakud on hakanud muutuma koos peremudeliga ja põlvkondade vahetumisega. Intervjuueeritavad tundusid olevat individualistlike ja familialistlike väärtuste (Pickard, 2010) vahel tasakaalu leidmisel raskustes, pidades ühtlasi oluliseks nii eneseteostust ja isiklikku heaolu kui ka pereliikmete eest hoolitsemist ja nende hooldamist. Näiteks ei soovinud võileivapõlvkonna esindajad oma vanaduspõlves täies mahus lähedastele toetuda, vaid pidasid paremaks lahenduseks hoolekandeesutusi. Taoline hoiak võib vihjata sellele, et võileivapõlvkonna esindajad on individualistlikumate hoiakutega kui eakad, kelle eest nad hoolt kannavad. Samas aga toetub praegune hoolekandesüsteem familialistlikele väärtustele ehk esmase abi ja toetuse pakkujana nähakse perekonda ja kogukonda. Lisaks võib intervjuueeritavate poolt väljendatud individualistlikumat laadi hoiakute üheks põhjuseks olla eelnev eaka hooldamise kogemuse olemasolu. Kuna rahvastik vananeb ning praeguse hoolekandesüsteemi jätkumisel kasvab tulevikus ka eaka hooldamise kogemusega inimeste arv, siis võib arvata, et kui hoolduskogemusega inimesed ise vanaduspõlve jõuavad, ei soovi nad toetuda oma lähedastele nagu selgus intervjuueeritavate seisukohtadest. Seega võib individualistlikumate hoiakute ning eaka hooldamise kogemuse levik omakorda kaasa tuua suurema nõudluse kvaliteetsete eakatele suunatud hoolekandeteenuste järele.

4.3 Ühiskondlik ja institutsionaalne kontekst ei näe võileivapõlvkonda sihtrühmana ning ei teadvusta nende vajadusi

Milligani ja Wilesi (2010) sõnul peegelduvad institutsioonide avaliku ja privaatse ruumi käsitlustes ja suhtumises hoolduskohustuse kandmisse, vastutuse võtmisse ja jagamisse ning eakaid hooldavatesse lähedastesse laiemalt levinud normid ja hoiakud, mis mõjutavad seeläbi lähedaste

valikuid. Näiteks tundsid võileivapõlvkonna esindajad, et neil on sageli vaja kasutada tööaega nii laste eest hoolitsemiseks kui ka eakate hooldamiseks. Tööandjad aga suhtusid tunduvalt mõistvamalt laste eest hoolitsemisega seotud toimingutesse, kuna seda nähakse iseenesestmõistetavana ning samuti toetab seda vastav seadusandlus lapsehooldus päevade ning lisapuhkuse näol. Seega ei teadvusta tööandjad, et võileivapõlvkonna esindajate puhul on tegemist topelt hoolduskohustusega. Teiseks näiteks olid sotsiaaltöötajad, kes suutsid edukalt lahendada laste ja eakate probleeme, kuid ei osanud läheneda olukorrale terviklikult ning ei arvestanud mitmekordse hoolduskohustuse kandmisega seotud probleemistiku ega võileivapõlvkonna esindajate vajadustega.

Nendest intervjuude analüüsisist tulenevatest näidetest võib järeldada, et praeguses ühiskondlikus ja institutsionaalses kontekstis ei nähta samaaegselt laste eest hoolitsevaid ja eakaid lähedasi hooldavaid inimesi mitmekordset hoolduskohustust kandmas ning neid ei käsitleta eraldi sihtrühmana, kellel on spetsiifilised vajadused ja probleemid. Samuti selgus intervjuudest, et kehtiv seadusandlus ning hoolekandesüsteem ei arvesta võileivapõlvkonna eripäradega. Seega pole erinevad institutsioonid ja ühiskond jõudnud kohaneda võileivapõlvkonna kui uue sihtrühma vajadustega.

Seega võib intervjuude analüüsi tulemuste kohaselt tegemist olla olukorraga, mida Riley (1994, Silverstein 2011 kaudu) on kirjeldanud kui ebakõlasid inimeste vajaduste ja neile pakutavate võimaluste vahel (inglise keeles *structural lag*). Inimesed teostavad oma argipäevatoimetusi laiemas ühiskondlikus ja institutsionaalses kontekstis, kus nad teevad küll individuaalseid valikuid, kuid sageli on need mõjutatud just laiemalt levinud hoiakutest ja normidest. Individuaalsed vajadused on inimeste elukaare jooksul aset leidvate sündmuste mõjul pidevalt muutuvad. Institutsionaalsed ja ühiskondlikud muutused aga toimuvad pikema ajaperioodi jooksul, mistõttu võivadki tekkida eelnimetatud ebakõlad. See võib olla ka põhjuseks, miks pole võileivapõlvkonna esindajatele loodud toetusi ja teenuseid, mis aitaks lahendada mitmekordse hoolduskohustuse kandmisest tulenevaid probleeme. Samas ootavad võileivapõlvkonna esindajad abi ja toetust eelkõige kohalikult omavalitsuselt ja sotsiaalvaldkonna asutustelt. Tekkinud vastuolu on tõenäoliselt vähenemas, kuna mitteformaalse hoolduse teema on riiklikul ja ühiskondlikul tasandil muutumas

järjest aktuaalsemaks. Samas on muutuste sisse viimisel oluline lähtuda võileivapõlvkonna esindajate kogemustest ja arvamustest, et tagada just sellele sihtrühmale sobiv lähenemine.

4.4 Võileivapõlvkonda kuuluvad inimesed vajavad individuaalset lähenemist

Argipäeva kogemuste kirjeldustes leidis palju otsesest kriitikat olemasolevate teenuste ja toetuste kohta. Näiteks peeti riigi ja kohalike omavalitsuste esindajate hoiakuid liiga üldistavaks, eeldades lähedastelt tingimusteta aja ja energia pühendamist mitmekordse hoolduskohustuse kandmisele ja seejuures võtmata arvesse individuaalseid olukordi ja vajadusi. Uurimuses osales vaid 8 võileivapõlvkonna esindajat, kuid juba nende puhul varieerusid intervjuueeritavate pereliikmete ja toetavate lähedaste arv, laste vanused ja vajadused ning eakate vanemate tervislik seisund ja hooldusvajadus.

Parima näitena tuli intervjuudest esile töötamise ja hoolduskohustuste ühildamine, kus töötavate võileivapõlvkonna esindajate sõnul mitmekordne hoolduskohustus neil otseselt tööl käimist ei takistanud, kuid mitte töötavate võileivapõlvkonna esindajate puhul sai see tööle asumisel takistuseks. Samas pidasid nii tööl käivad kui tööturul mitteaktiivsed intervjuueeritavad hoolduskohustuse kandmist töötamisega võrdväärseks tegevuseks. Seetõttu võib küsida, miks osad võileivapõlvkonna esindajad saavad tööl käimise ja hooldamise ning hoolitsemise ühitamisega hakkama ning teised mitte? Intervjuude analüüsist selgus, et see oleneb paljuski intervjuueeritavate individuaalsest kontekstist ehk võileivapõlvkonna esindajad vajaksid probleemide lahendamiseks individuaalset lähenemist.

Samas olid Perekonnaseaduses (2016) sätestatud ülalpidamiskohustuse tõttu paljud sotsiaalteenused ja -toetused inimestele kättesaamatud, kuna kohalikes omavalitsustes on mitmete teenuste ja toetuste puhul nende saamise kriteeriumiks ülalpidamiskohustusega lähedaste puudumine. Eelnimetatud kriteeriumi pidasid intervjuueeritavad jäigaks ning erinevate võimaluste ja peresuhetega mitte arvestavaks. Kuigi võileivapõlvkonna esindajad võivad näitlikult olla mitmekordset hoolduskohustust kandes sarnases olukorras, kuid viis, kuidas nad topelt hoolduskohustuse kandmisega toime tulevad ja millist abi vajavad, sõltub paljuski konkreetsest olukorrast. Seetõttu on selle sihtrühma puhul oluline individuaalne lähenemine ja paindlik

sotsiaaltoetuste ja -teenuste süsteem, milles sobivaima lahenduse leidmisel juhendaks neid sotsiaalvaldkonna spetsialistid. Samas võib loota, et Eesti sotsiaalsüsteem on individuaalsema lähenemise poole liikumas, sest värskelt valminud sotsiaalministeeriumi Heaolu arengukava 2016-2023 (2016) kohaselt on muuhulgas oluline lähtuda terviklikust lähenemisest inimese vajaduste hindamisel ning talle sobivate hüvitiste, teenuste ja toetuste määramisel ning süsteemide- ja valdkondadeülesest koostööst, tänu millele oleks inimestele võimalik pakkuda mitmekesisemat teenuste valikut ning suurendada teenuste omavahelist seostatust. Võileivapõlvkonna esindajate puhul tähendaks see teenuseid ja toetusi nii mõlemale hoolealusele kui ka hoolduskohustust kandvatele inimestele endile, tagamaks kõigi osapoolte heaolu. Tihedam koostöö teenusepakkujate vahel aitaks vältida infosulge ja tagaks laiemat teenuse valikut, seades fookusesse võileivapõlvkonna esindajad.

4.5 Võimalikud lahendused võileivapõlvkonna esindajate toimetuleku kindlustamiseks

Kuna nii laste eest hoolitsemise kui eakate hooldamise esmane vastutus on ülalpidamiskohustuse näol pandud lähedastele, on oluline muuta hoolduskohustuse kandmine jätkusuutlikuks ehk vältida mitmekordset hoolduskohustust kandvate inimeste heaolu vähenemist ning koormuse langemist ühele inimesele või ühele perekonnale. Intervjuudest selgus, et probleemide lahendamisel oodatakse abi kohaliku omavalitsuse esindajatelt ja sotsiaalvaldkonna töötajatelt, kes tunnevad oma inimesi ja konkreetse omavalitsuse tingimusi. Samuti annab see võimaluse individuaalseks lähenemiseks ja paremate lahenduste leidmiseks. Selle eelduseks on aga asutustevaheline koostöö, mis hõlmab lisaks klientide suunamisele ka aktiivset infovahetust muutuvate või uute teenuste ja toetuste kohta.

Seega tuleks võileivapõlvkonna esindajate toimetulekut varasemast rohkem toetada, et vältida suure hulga tööealiste inimeste terviseprobleemide teket, vaimset läbipõlemist ja pikaajalist eemalolekut tööturul.

Võimalikud lahendused:

- Ühtlustada hooldajatoetuste suurus kõigis omavalitsustes. Tasuks kaaluda ka hooldajatoetuse tõstmist, et seeläbi vähendada majanduslikku koormust, mis perekondadel eakate hooldamisega seoses tekib. Samas ei tohiks toetus olla töötasuga sarnasel tasemel, kuna inimesed võivad töötamise asemel jäädagi lähedasi hooldama.
- Töötamist reguleeriva seadusandluse paindlikumaks muutmine mitmekordse hoolduskohustuse kandmisest lähtuvalt. Praegu ei näe ka tööandjad eakate hooldamist eraldi kohustusena ega koormusena, mistõttu võib töötavatel võileivapõlvkonna esindajatel olla keeruline ühildada töötamist ja eaka vanema hooldamist.
- Mitmekordse hoolduskohustuse kandjatele lisapuhkuse võimaldamine (kuu/aasta lõikes).
- Mitmekordse hoolduskohustuse kandjatele suunatud teenused: olulised tugigrupid, psühholoogilise abi ja nõustamise võimalused. Pakkuda neid teenuseid kohaliku omavalitsuse tasandil organiseeritult ja stabiilselt, kuna hetkel toimivad MTÜ-de ja muude ühingute tugigrupid sõltuvalt nende liikmete aktiivsusest.
- Vähendada sotsiaalteenuste kasutaja omaosalust teenuse eest tasumisel, et vähendada omaosalusest tulenevat rahalist koormust võileivapõlvkonna esindajatele ning muuta suurem arv teenuseid kättesaadavamaks. Teenusekasutajale tasuta teenuste pakkumine lühema perioodi jooksul suure hooldusvajadusega eakat hooldavale inimesele ja paljulapselistele ning üksikvanemaga peredele.
- Pöörata suuremat tähelepanu võileivapõlvkonnale kui sihtgrupile tervikuna: koondada neile vajalik info kompaktselt ühele veebilehele, luua võimalused teineteisega suhtlemiseks kodudes, inimeste asukohast ja liikumise võimalustest sõltumata.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks oli uurida võileivapõlvkonda kuuluvate inimeste argipäeva kogemusi hoolduskohustuse kandmisel ning tuua välja sobivate toetavate teenuste olemasolu ja kättesaadavus. Argipäeva kogemuste kirjeldused andsid teadmisi mitmekordse hoolduskohustuse kandmise olemusest ja sisust ning sellega seonduvast probleemistikust.

Töö teoreetilisteks lähtekohaks oli eluilmakeskne lähenemine ja selle lähenemise kriitiline perspektiiv, mis seadsid fookusesse võileivapõlvkonna esindajate kogemused, arvamused ja tähelepanekud. Kriitiline perspektiiv aitas luua seoseid ühiskondliku ja institutsionaalse kontekstiga ning tuua välja võimalikud vastuolud võileivapõlvkonna esindajate ja ühiskondlike hoiakute vahel. Seetõttu kirjeldangi töö esimeses osas oluliste argipäeva mõjuteguritena ühiskondlikku ja institutsionaalset konteksti seadusandluse ja sotsiaalteenuste ja -toetuste näol. Kohalike omavalitsuste võrdlus andis infot, milline on olemasolevate teenuste ja toetuste valik ja kättesaadavus omavalitsustes, mis olid intervjuueeritavate elukohtadeks. Kuna teenuste ja toetuste arendamisel tuleks lähtuda konkreetsest sihtrühmast, on eluilmakeskset lähenemist kasutades võimalik koguda asjakohast infot sihtrühma esindajatelt, mida hiljem saab rakendada sobiva tugisüsteemi välja töötamisel.

Kvalitatiivsest uurimismeetodist lähtudes viisin läbi 8 poolstruktureeritud intervjuud, mille käigus kogusin andmeid analüüsi teostamiseks. Teemaatilist analüüsimeetodit kasutades analüüsisin intervjuudes enim esile kerkinud teemasid. Intervjuude analüüsis tõstatisid hooldamise ja hoolitsemisega seoses oluliste teemadena perekonna ja lähedaste roll, töö käimise ühildamine mitmekordse hoolduskohustusega, hoolduskohustuse kandmise tagajärjed lähedastele, olemasolevate teenuste ja toetuste kasutamise kogemused ning ootused hoolekandesüsteemile. Kirjeldustest selgus, et võileivapõlvkonna esindajad näevad eakate hooldamist keerulisemana ja koormavamana. Laste eest hoolitsemist aga peeti loomulikuks ning nendest toimetustest tekkivat väsimust ei kirjeldatud koormusena. Seega ei taju intervjuudes osalenud võileivapõlvkonna esindajad sageli mitmekordset hoolduskohustust igapäevaselt mitmekordse koormusena ning ei identifitseerita end võileivapõlvkonna esindajatena.

Mitmekordse hoolduskohustuse kandmise kogemused olid seotud traditsiooniliste pereväärtuste ja peremudeliga, kus lähedaste eest hoolitsemist ja nende hooldamist peeti iseenesestmõistetavaks ning perekonna privaatseks küsimuseks ja kohuseks, mida ei jagata väliste institutsioonidega. Samasuguseid ootusi tajusid võileivapõlvkonna esindajad ka institutsioonidelt ja ühiskonnalt. Samas vihjavad analüüsi tulemused sellele, et väärtusüsteemid võivad olla muutmas ning levinud peremudeli puhul on nendele ootustele vastamine varasemast keerulisem, kuna puudub laiendatud tugivõrgustik koos elavate põlvkondade või sugulaste näol ning inimeste individualistlikumaks muutuvad hoiakud ei näe esmase abi ja toetuse pakkujana tingimata perekonda.

Vastuolud tulid esile ka indiviidi tasandil toimunud muutuste ja ühiskondlike muutuste vahel, kus individuaalsed muutused toimuvad kiiremini ja ühiskondlikud muutused leiavad aset pikema ajaperioodi vältel. Võileivapõlvkonna puhul on mitmekordset hoolduskohustust kandvatel inimestel terav vajadus tekkinud probleemidele lahendus leida, kuid samas ei nähta institutsionaalsel ja ühiskondlikul tasandil mitmekordset hoolduskohustust topeltkoormusena. Samal põhjusel tunnetavad võileivapõlvkonna esindajad, et mitteformaalsetele hooldajatele mõeldud sotsiaalteenuste ja -toetuste valik on väike, kuna toetused ja teenused on suunatud eelkõige lastele ja eakatele eraldi. Samuti vajab parandamist olemasolevate teenuste kättesaadavus ja paindlikkus, et sobituda võileivapõlvkonna esindajate individuaalsete olukordade ja vajadustega. Lahendustena töid võileivapõlvkonna esindajad välja hoolduskohustuse ja töötamise ühildamist toetava seadusandluse loomise, teenuste maksumuse täieliku või osalise kompenseerimise, mitteformaalsetele hooldajatele suunatud toetuse määra ühtlustamise kohalike omavalitsuste üleselt; mitmekordset hoolduskohustust kandvatele inimestele suunatud füüsilist ja vaimset heaolu tagavad teenused; ning võileivapõlvkonna esindajatele mõeldud info koondamise ning suhtlemisvõimaluste loomise.

Vähendamaks ebakõlasid võileivapõlvkonna esindajate kui sihtrühma vajaduste ja institutsionaalsel ning ühiskondlikul tasandil neile pakutavate võimaluste vahel, on oluline muudatuste tegemisel lähtuda konkreetse sihtrühma arvamustest, kogemustest ja tõlgendustest. Magistritöös esitatud võileivapõlvkonna esindajate hoiakud on praktiliseks aluseks olemasolevate sotsiaalteenuste ja -toetuste arendamisele ning erinevate uute lahenduste leidmisele.

Kasutatud allikad

Abramson, T. A. (2015). Older adults: The "Panini Sandwich" Generation. *Clinical Gerontologist*, 38, 251-267.

ARNO: Tartu haridusteenuste haldamise süsteem. (2016). Lasteaiad. Internetis kättesaadav: http://www.tartu.ee/arno/ctrl/ec/Lasteaiad/show/?liik=koik&la_vabad=, 22.04.2016

Berglund, E., Lytsy, P., Westerling, R. (2015). Health and wellbeing in informal caregivers and non-caregivers: a comparative cross-sectional study of the Swedish general population. *Health and Quality of Life Outcomes*, 13, 109-120.

Bolin, K., Lindgren, B, Lundborg, B. (2008). Your next of kin or your own career?: Caring and working among the 50+ of Europe. *Journal of Health Economics*, 27 (3), 718-738.

Boyczuk, A. M., Fletcher, P. C. (2016). The Ebbs and Flows: Stresses of Sandwich Generation Caregivers. *Journal of Adult Development*, 23, 51-61.

DeRigne, L., Ferrante, S. (2012). The Sandwich Generation: A Review of the Literature. *Florida Public Health Review*, 9, 95-104.

Dilthey, W. (1961) *Pattern & meaning in history: thoughts on history and society*. Harper & Row, Publishers, New York.

Engers, M., Stern, S. (2002). Long-term Care and Family Bargaining. *International Economic Review*, 43 (1), 73-114.

Eurostat. (2013a). *At-risk-of-poverty rate and treshold*. Internetis kättesaadav: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:At-risk-of-poverty_rate_and_threshold,_2013_YB15.png, 29.03.16

Eurostat. (2013b). *At-risk-of-poverty rate after social transfers by most frequent activity status*. Internetis kättesaadav: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:At-risk-of-poverty_rate_after_social_transfers_by_most_frequent_activity_status,_2013_%28C2%B9%29_%2825%29_YB15.png, 29.03.2016

Eurostat. (2014). *Self-perceived long-standing limitations in usual activities due to health problem by sex, age and labour status*. Internetis kättesaadav: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/hlth_silc_06, 26.05.16

Gilgun, J. F. (2012). Enduring Themes of Qualitative Family Research. *Journal of Family Theory & Review*, 4, 80-95.

Grunwald, K., Thiersch, H. (2009). The Concept of the „Lifeworld Orientation“ for Social Work and Social Care. *Journal of Social Work Practice*, 23 (2), 131-146.

Haapsalu linna koduleht. (2015). Lasteaiad. Internetis kättesaadav: <http://www.haapsalu.ee/lasteaiad>, 22.04.2016

Haapsalu linna koduleht. (2016). Sissetulekust sõltumatud sotsiaaltoetused. Internetis kättesaadav: <http://www.haapsalu.ee/sissetulekust-soltumatud-sotsiaaltoetused>, 22.04.2016

Haapsalu linnavalitsuse esindaja. (2016). *Autori infopäring*, Tartu, 05.05.2016

Haapsalu sotsiaalmaja koduleht. (2016). Muud tegevused ja teenused. Internetis kättesaadav: <http://sotsmaja.planet.ee/teenused-2/muud-tegevused-ja-teenused/>, 22.04.2016

Hooldajatoetuse määrade kehtestamine ja määruste kehtetuks tunnistamine. (2010). Tallinna linnavalitsus. Riigiteataja andmed. Internetis kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/424052013060>, 22.04.2016

Hoolduskoormuse rakkerühm. (2015). Riigikantselei kodulehekül. Internetis kättesaadav: <https://riigikantselei.ee/et/hoolduskoormus>, 16.02.16

Informcare. (2015). Eurocarers kodulehekül. Internetis kättesaadav: <http://eurocarers.org/informcare/?lang=et>, 16.02.16

Ingersoll-Dayton, B., Neal, M. B., Hammer, L. B. (2001). Aging Parents Helping Adult Children: The Experience of the Sandwiched Generation. *Family Relations*, 50 (3), 262-271.

Kasearu, K. & Kutsar, D. (2010). Informal support networks in a changing society – are family-based networks being ‘crowded out’? *Studies of Transition States and Societies*, 2(1), 56-73.

Kincheloe, J. L., McLaren, P. L. (1994). Rethinking Critical Theory and Qualitative Research. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln. *Handbook of Qualitative Research*, (lk 138-158). California, SAGE Publications.

Kinsella, Elizabeth Anne (2006). Hermeneutics and Critical Hermeneutics: Exploring Possibilities within the Art of Interpretation. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: *Qualitative Social Research*, 7(3), Art. 19, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0603190>, 15.02.16

Koduhoolduskeskus Certis koduleht. (2015). Omastehooldaja asendusteenus Tallinnas. Internetis kättesaadav: <http://www.certis.ee/index.php/teenused>, 22.04.2016

Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus. (2016). Riigiteataja andmed. Internetis kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/117122010033?leiaKehtiv> , 05.03.16

Koolieelse lasteasutuse muude kulude vanema poolt kaetava osa määra kehtestamine. (2014). Võru linnavalitsus. Internetis kättesaadav: <http://www.soleke.ee/?lang=et&selected=27>, 22.04.2016

Koolieelse lasteasutuse seadus. (2016). Riigiteataja andmed. Internetis kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011006?leiaKehtiv>, 22.04.2016

Koolieelsete munitsipaallasteasutuste kulude vanemate poolt kaetava osa määr. (2015). Tallinna linnavolikogu. Riigiteataja andmed. Internetis kättesaadav: <https://oigusaktid.tallinn.ee/?id=3003&aktid=132470&fd=1&k1=15&leht=1&lineid=126>, 22.04.2016

Laidmäe, V., Hansson, L., Tulva, T., Lausvee, E., Kasepalu, Ü. (2009). Multi-generation family in Estonia: multiple roles and the stress of living together with elderly people. *The Internet Journal of Geriatrics and Gerontology*, 5 (2). <http://ispub.com/IJGG/5/2/5260>, 12.02.16

LaPlante, M.P. (2010). The classic measure of disability in activities of daily living is biased by age but an expanded iadl/adl measure is not. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 1-13. doi:10.1093/geronb/gbp129, 05.02.16

Maamägi, A. (2006). Eesti võimalik rahvaarv ja vanuskoosseis aastani 2050. Rahvastik. 2005-2006. Eesti Statistikaamet. <https://www.stat.ee/dokumendid/42235>, 12.02.16

McGarrigle, C. A., Cronin, H., Kenny, R. A. (2014). The impact of being the intermediate caring generation and intergenerational transfers on self-reported health of women in Ireland. *International Journal of Public Health*, 59, 301-308.

Metsalu, R. (2016). Tartu linnavalitsuse eakate ja puuetega inimeste hoolekandeteenistuse peaspetsialist. Autori infopäring. 06.05.2016

Miller, D. A. (1981). The "sandwich" generation: Older adults of the aging. *Social Work*, 26(5), 419-423.

Milligan, C., Wiles, J. (2010). Landscapes of Care. *Progress in Human Geography*, 34(6), 736-754.

Moor, N., Komter, A. (2012). The impact of family structure and disruption on intergenerational emotional exchange in Eastern Europe. *European Journal of Aging*, 9, 155-167.

MTÜ Eesti Omastehoolduse kodulehekül. (2011). Internetis kättesaadav: <http://www.omastehooldus.eu/uhingust>, 16.02.16

Neuman, W. L. (2003a). Interpretive Social Science. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, (lk 75-81). Boston, United States of America.

Neuman, W. L. (2003b). Critical Social Science. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, (lk 81-87). Boston, United States of America.

Neuman, W. L. (2003c) Analysis of Qualitative Data. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, (lk 438-466). Boston, United States of America.

OECD. (2011). Estonia. Towards a Single Government Approach. OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing. Internetis kättesaadav: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264104860-en>, 29.03.2016

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. SAGE Publications, United States of America.

Perekonnaseadus. (2016) Riigiteataja andmed. Internetis kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603?leiaKehtiv>, 12.02.16

Perrig-Chiello, P., Höpflinger, F. (2005). Aging parents and their middle-aged children: demographic and psychosocial challenges. *European Journal of Ageing*, 2, 183-191.

Pickard, S. (2010). The 'Good Carer': Moral Practices in Late Modernity. *Sociology*, 44 (3), 471-487.

Ruppanner, L., Bostean, G. (2014). Who cares? Caregiver Well-being in Europe. *European Sociological Review*, 30 (5), 655-669.

Saar Poll OÜ, Tartu Ülikool. (2009). Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring 2009. Sotsiaalministeerium, Tallinn. [http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium kontaktid/Uuringu ja analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_loppraport.pdf](http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_loppraport.pdf), 12.02.16

Silverstein, M., Conroy, S. J., Wang, H., Giarrusso, R., Bengtson, V. L. (2002). Reciprocity in Parent-Child Relations Over the Adult Life Course. *Journal of Gerontology*: 57B (1), S3-S13.

Silverstein, M., Giarrusso, R. (2011). Aging Individuals, Families, and Societies: Micro-Meso-Macro Linkages in the Life Course. *Handbook of Sociology of Aging*: 35-49. Springer Science + Business Media, 19.05.16

Silverstein, M., Yang, F. M. (2006). Intergenerational Support to Aging Parents: The Role of Norms and Needs. *Journal of Family Issues*: 27 (8), 1068-1084.

Sotsiaalhooldekande seadus. (2016). Riigiteataja andmed. Internetis kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>, 05.03.16

Sotsiaalministeerium. (2013). Rahvastiku vananemisega seotud sotsiaaldemograafilised muutused. Aktiivsena vananemise arengukava 2013-2020. Tallinn.

https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Eakatele/aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020.pdf 12.02.16

Sotsiaalministeerium. (2016). Heaolu arengukava 2016-2023. Arengukava eelnõu. Internetis kättesaadav: <https://www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023>, 19.05.16

Sources and Methodology. (2015). OECD Health Statistics. Internetis kättesaadav: <http://www.oecd.org/els/health-systems/health-data.htm>, 05.03.16

Spatscheck, C. (2012). Socio-Spatial Approaches to Social Work. *Social Work and Society*, 10, 1.

Spillman, B. C., & Pezzin, L. E. (2000). Potential and Active Family Caregivers: Changing Networks and the "Sandwich Generation". *The Milbank Quarterly*, 78(3), 347-374.

Statistikaamet. (2006a). Prognoositav rahvaarv vanuse ja soo järgi, aluseks 1. jaanuari 2006 rahvaarv. Internetis kättesaadav: http://pub.stat.ee/px-web.2001/igraph/MakeGraph.asp?gr_type=50&gr_width=600&gr_height=400&gr_fontsize=12&menu=y&PLanguage=2&pxfile=RV092016521295145_1p2.px&wload=600&hload=400&rotate=, 21.05.16

Statistikaamet. (2006b). Prognoositav rahvaarv vanuse ja soo järgi, aluseks 1. jaanuari 2006 rahvaarv. Internetis kättesaadav: http://pub.stat.ee/px-web.2001/igraph/MakeGraph.asp?gr_type=50&gr_width=600&gr_height=400&gr_fontsize=12&menu=y&PLanguage=2&pxfile=RV09201652102713_1p2.px&wload=600&hload=400&rotate=, 21.05.16

Statistikaamet. (2011a). Tavaleibkondade liikmed eluruumi tüübi, eluruumi kasutamise aluse, soo, vanuserühma, maakonna ja isiku seisundi järgi leibkonnas, 31. detsember 2011. Internetis kättesaadav: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RL0804&ti=TAVALEIBKONDADE+LIKMED+ELURUUMI+T%DC%DCBI%2C+ELURUUMI+KASUTAMISE+ALUSE%2C+SOO%2C+VANUSER%DCHMA%2C+MAAKONNA+JA+ISIKU+SEISUNDI+J%C4RGI+LEIBKONNAS%2C+31%2E+DETSEMBER+2011&path=../Database/Rahvaloendus/REL2011/01Elamistingimused/&lang=2> 16.02.16

Statistikaamet. (2011b). Rahvastik soo ja vanuserühma järgi, 1. jaanuar 2016. Internetis kättesaadav: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV021&ti=RAHVASTIK+SOO+JA+VANUSER%DCHMA+J%C4RGI%2C+1%2E+JAANUAR&path=../Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis/&lang=2, 26.05.16

Statistikaamet. (2015). Puudega inimesed vanuserühma, soo ja maakonna järgi, 1. jaanuar 2015. Internetis kättesaadav: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=THV23&ti=PUUDEGA+INIMESED+VANUSER%DCHMA>

[%2C+SOO+JA+MAAKONNA+J%C4RGI%2C+1%2E+JAANUAR&path=../Database/Sotsiaale
lu/13Tervishoid/03Puudega_inimesed/10Uldandmed/&lang=2](#), 16.02.16

Swartz, T. T. (2009). Intergenerational Family Relations in Adulthood: Patterns, Variations, and Implications in the Contemporary United States. *Annual Review of Sociology*, 35, 191-212.

Tallinna Haridusameti koduleht. (2016a). Lasteaiad. Internetis kättesaadav: <http://info.haridus.ee/Asutused/Nimekiri/L>, 22.04.2016

Tallinna Haridusameti koduleht. (2016b). Vabade kohtadega lasteaiad. Internetis kättesaadav: <http://info.haridus.ee/Asutused/Nimekiri/LF>, 22.04.2016

Tammur, A. (2014). Sündimustrendi muutused Eestis. Statistikaameti ajaveeb. Internetis kättesaadav: <https://statistikaamet.wordpress.com/tag/sunnitusiga/>, 28.05.16

Tartu linna koolieelsete munitsipaallasteasutuste rahastamisel vanemate poolt kaetava osa määra kehtestamine. (2014). Tartu linnavolikogu. Internetis kättesaadav: <http://info.raad.tartu.ee/webaktid.nsf/web/viited/VOLM2014062600024>, 22.04.2016

Tartu Linnavolikogu määruste muutmine seoses euro kasutusele võtmisega. (2010). Tartu linnavolikogu. Internetis kättesaadav: <http://info.raad.tartu.ee/webaktid.nsf/web/viited/VOLM2010101400021>, 22.04.2016

Themas, A., Tarum, H., Soo, K., Reisberg, L., Aksen, M., Puolokainen, T., Lauri, T. ja Themis, E. (2015). Alushariduse ja lapsehoiu uuring. Tartu: Tartu Ülikool. Internetis kättesaadav: sm.ee/sites/default/files/content-editors/Uudised_pressiinfo/alusharidus_ja_lapsehoiu_uuring_2015.pdf, 05.04.2016

Tiit, E.-M., Saks, K. (2008). Subjective quality of life of care-dependent older people in five European Union countries. Vaarama, M., Pieper, R., Sixsmith, A. (Toim). *Care-related quality of life in old age. Concepts, models, and empirical findings*, (lk 153-167). New York: Springer.

Triantafyllou, J., Naiditch, M., Repkova, K., Stiehr, K., Carretero, S., Emilsson, T., Di Santo, P., Bednarik, R., Brichtova, L., Ceruzzi, F., Cordero, L., Mastroiannakis, T., Ferrando, M., Mingot, K., Ritter, J., Vlantoni, D. (2010). Informal care in the long-term care system. European Overview Paper. European Commission. www.euro.centre.org/data/1278594816_84909.pdf, 05.02.16

Tsiviilseadustiku üldosa seadus. (1994). Riigiteataja andmed. Internetis kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/28695>, 16.02.16

Võru linna koduleht. (2015). Alusharidus. Internetis kättesaadav: <http://voru.ee/index.php?Menu=134&Area=1>, 22.04.2016

Võru linna koduleht. (2016). Hoolduse seadmine ja hooldajatoetuse maksmine. Internetis kättesaadav: <http://www.voru.ee/index.php?Menu=38&Lang=est>, 22.04.2016

Walker, A. J., Pratt, C. C. (1991). Daughters' Help to Mothers: Intergenerational Aid versus Caregiving. *Journal of Marriage and Family*, 1, 4.

Winter, K. H., Bouldin, E. D., Andresen, E. M. (2010). Lack of Choice in Caregiver Decision and Caregiver Risk of Stress, North Carolina, 2005. *Preventing Chronic Disease*, 7(2), 1-11.

Wu, J., Kasearu, K., Värnik, A., Tooding, L.- M. & Trommsdorff, G. (2015). Associations between quality of relationship and life satisfaction of older mothers in Estonia, Germany, Russia and China. *Ageing and Society*, available on CJO2015. doi:10.1017/S0144686X15000355.

Lisad

Lisa 1. Eakatele, puuetega inimestele, lastele ja peredele ning lähedasi hooldavatele inimestele pakutavad sotsiaalteenused ja -toetused Tallinnas, Tartus, Haapsalus ja Võrus.

	Kohaliku omavalitsuse piirkond			
	Tallinn: Kalamaja	Tartu: Tammelinn ja Annelinn	Haapsalu linn	Võru linn
Sotsiaalteenused eakatele ja puuetega inimestele				
Psühholoogiline nõustamine **			+	
Eakate nõustamine**	+	+	+	+
Abivahendid */***	+	+	+	+
Isikliku abistaja teenus**/**	+	+	+	+
Toetatud elamise teenus**	+	+	+	
Igapäevaelu toetamise teenus**	+	+	+	+
Koduhooldusteenus **/**	+	+	+	+
Sooja toidu kojuvedu**/**	+	+	+	+
Sotsiaalvalveteenus **/**	+	+		
Intervallteenus**/**	+	+	+	+
Sotsiaaltransporditeenus **/**	+	+	+	+
Päevakeskused** ja päevahoiuteenus**/**	+	+	+	+
Üldhoolekandeteenus**/**	+	+	+	+

Tasuta bussisõit**	+	+	+	
Puudega inimese sõiduki parkimiskaart**	+	+	+	+
Raamatukogu koduteenindus**	+	+		
Viipekeele tõlketeenus**	+	+		
Sotsiaaltoetused eakatele ja puuetega inimestele				
Puudega vanaduspensionialise inimese toetus *	+	+	+	+
Erakorraline toetus**	+	+	+	
Toimetulekutoetus*	+	+	+	+
Küttetoetus**	+	+	+	+
Ravimitoetus**	+	+	+	+
Prillitoetus**	+		+	+
Hambaproteeside osaline hüvitamine**			+	
Eluruumide kohandamise toetus**	+	+	+	+
Toetus tasuliste hooldus- ja tervishoiuteenuste eest tasumiseks**	+	+	+	+
Puudega isiku hooldamise korraldamise toetus**			+	+
Pensionilisa maksmine ja soodustused**	+			
Sotsiaalteenused lastele ja peredele				
Puudega lapse tugiisiku ja isikliku abistaja teenus**	+	+	+	+
Lapsehoiuteenus */**/****	+	+	+	+

Sotsiaaltransporditeenus **/**	+	+	+	+
Käitumishäiretega laste rehabilitatsiooniteenus*	+			
Psühholoogiline nõustamine**	+	+	+	
Puudega lapse hoiukodu teenus*	+	+	+	
Sotsiaaltoetused lastele ja peredele				
Sünnitoetus*	+	+	+	+
Kooliminekutoetus**	+		+	
Puudega lapse toetus *	+	+	+	+
Toetus puudega lastele ja nende peredele osutatud sotsiaal- ning tervishoiuteenuste eest tasumiseks**			+	
Toimetulekutoetus*	+	+	+	+
Vajaduspõhine peretoetus**	+	+	+	+
Toetus laste toitlustamiseks koolis ja lasteaias	+	+		+
Lasteaia kohatasu toetus**	+	+		+
Erakorraline sotsiaaltoetus**	+	+	+	
Hoolduspakk imikule**	+			+
Toetused ja teenused lähedaste abistajatele				
Omastehooldajate tugirühm**			+	
Teabepäevad**			+	

Hooldajatoetus*	+	+	+	+
Omastehooldajate asendusteenus**	+			

* Riigi rahastatav teenus või toetus

** Kohaliku omavalitsuse rahastatav teenus või toetus

*** Teenuse pakkumiseks vajalik inimese omaosalus

Lisa 2. Intervjuukava

I blokk: Milline on võileivapõlvkonna esindajate argipäev?

1. Saan aru, et peate igapäevaselt lähedaste eest hoolitsema ja hooldama. Kes need inimesed on?
2. Kirjeldage ühte oma argipäeva: igapäevatoimingud, päevakava
3. Kuidas tulete nende toimingutega igapäevaselt toime?
4. Millist abi ootavad teie lähedased Teilt igapäevaselt?
5. Kuidas jaotate aega igapäevatoimingutega tegelemise ja lähedaste eest hooldamise/hoolitsemise vahel?
6. Kes moodustavad Teie lähedaste ringi ja kuivõrd saate neilt igapäeva toimingute teostamisel abi?
7. Millist abi vajaksite lähedaste eest hooldamise ja hoolitsemise juures igapäevaselt?
8. Kuidas ja kellega jagaksite võimalusel oma hoolduskoormust?

II blokk: Millised on võileivapõlvkonna esindajate kogemused mitmekordse hoolduskoormuse kandmisel?

1. Kuidas tunnete end hooldaja ja hoolitseja rollides?
2. Kuidas suhtuvad Teie arvates lähedasi hooldavatesse inimestesse tööandjad, laste õpetajad/kasvatajad, sotsiaaltöötajad, kohaliku omavalitsuse esindajad või teised asutused?
3. Millist toetust ja abi olete saanud töökoha, kooli, lasteaia või muude asutustega kokku puutudes?
4. Millised ootused on Teie arvates ühiskonna poolt lähedasi hooldavatele või nende eest hoolitsevatele inimestele?
5. Kuidas sellesse suhtute, et perekonnaliikmed on kohustatud seaduse järgi oma lähedaste eest hoolt kandma? Mis te sellest arvate?
6. Kuidas näete lähedaste eest hooldamise korraldust enda vanaduspõlves?

III blokk: Millised on võileivapõlvkonna esindajate kogemused olemasolevate teenuste ja

toetuste kasutamisega?

1. Millised on Teie suhted kohaliku omavalitsuse esindajate või sotsiaaltöötajaga? Kas olete omavalitsuse poole pöördunud abi saamiseks?
2. Milliseid hoolduskoormust või sellega seonduvaid probleeme leevendavaid toetusi või teenuseid olete kasutanud?
3. Millistest lähedasi hooldavatele inimestele suunatud teenustest/toetustest tunnete kõige enam puudust?
4. Kuidas oleks Teie arvates võimalik parandada olemasolevaid teenuseid/toetusi?
5. Kuidas peaks lähedaste eest hoolitsemine ja hooldamine ideaalis korraldatud olema?
6. Milliselt asutuselt/institutsioonilt ootate hoolduskoormuse kandmisel abi ja toetust?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Johanna Hollo

(sünnikuupäev: 08.12.1990)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Eesti võileivapõlvkonna esindajate kogemused mitmekordse hoolduskohustuse kandmisel“,
mille juhendaja on Häli Tarum.

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 31.05.2016